

CUMANII

ȘI

EPISCOPIA LOR

DE

Dr. IOAN FERENȚ

PAROH

B L A J,

www.dacoromanica.ro

TIPOGRAFIA SEMINARULUI TEOLOGIC GR.-CATOLIC

Prefață

Ămintim aci, că lucrarea de față e partea a doua dintr'un studiu mai întins despre **Inceputurile catolicismului în Moldova**, care e împărțit în epoca teutonă și epoca cumană. Epoca teutonă, sau catolicismul în Moldova, sub ocrotirea cavalerilor teutoni din Țara Bârsei, a apărut numai în „*Cultura Creștină*“¹⁾, în anul 1920; epoca cumană e lucrarea de față, dată în vileag mai întâiu în aceeaș revistă, în anii 1922—1925, și acum în această ediție separată. Au mai urmat două articole, cari, cum văd, lipsesc în cartea aceasta, anume: „Iarăș franciscanii la Milcov“²⁾ și „Românii în eparhia Cumanilor“³⁾. Întrerupându-se, apoi, apariția revistei din Blaj, s'a întrerupt și continuarea studiului despre *Cumanii și Episcopia lor*. Aceasta e explicația sfârșitului *brusc* al cărții de față, care nu e terminată. Nu ne-a mai fost cu putință nici îndreptarea greșelilor de tipar la cuvintele grecești și aiurea.

Ținem să mulțumim, și pe această cale, acelor preoți din Ardeal cari, în frunte cu părintele Dr. Victor Macaveiu, au arătat atâta interes pentru scrisul nostru și ne-au silit la continuarea articolelor, când voiam să întrerupem publicarea lor în revistă.

Butea-Miclăușeni, 1 Sept. 1931.

Dr. Ioan Ferentz
paroh.

---

¹⁾ Anul IX (1920) pag. 136—154; 193 - 211; 238—246; 302—309. Acest studiu e supus în lucrarea de față.

²⁾ *Cultura creștină*, XIV (Blaj 1925) 173—175.

³⁾ Tot acolo, pag. 211—213. www.dacoromanica.ro

I. Creșterea și dezvoltarea puterii cumane (1050—1206).

1. Pacinații și Uzii.

Pacinații, Uzii și Cumanii erau frați de acelaș sânge și graiu, deosebindu-se numai politicește, cum se deosebiau pe vremuri Moldovenii de Munteni sau Alemanii de Baiuvari. Cumanii, fiind astfel o ramură ieșită din trunchiu, trebuie, pentru o mai bună orientare, să-i așezăm lângă frații lor, în cadrele timpului.

Inceputurile istorice ale Pacinaților stau în strânsă legătură cu soarta vechilor Unguri. Aceștia locuiau între fluviile Ural și Volga, închiși la nord de râurile Cama și Bielaia, iar la sud de apele Samarei. Leagănul acesta primitiv al Maghiarilor se numia *Ungaria Mare* sau Baskiria¹⁾; Bizantinii îl cunoșteau sub numele de *Lebedia*, dela cel dintâiu voevod ungar, *Lebedias*²⁾, predecesorul lui Arpad; Arabii îi ziceau *Maggarije*, cum se poate vedea la Ibn-Dasta³⁾, pe când în cronicile ungurești se mai cheamă și *Dentia*⁴⁾.

Înmulțindu-se, peste măsura țării lor, și apăsați de popoarele împrejmuitoare, între cari sunt amintiți mai ales Pacinații, o mare parte din locuitorii Ungariei Mari părăsesc stepele străbune și, căutându-și norocul în apus, ocupă ținuturile cuprinse între Nipru și Carpați, regiune ce poartă numele de *Atel Uzu*.⁵⁾ Emigrarea aceasta a Ungurilor și așezarea lor între Nipru și Carpați, Nestor o pune la anul 888.⁶⁾

¹⁾ Dr. Nikolaus Pfeiffer, *Die ungarsche Dominikaneordensprovinz* (Zürich 1913) 100²². Robert Roesler, *Römänische Studien* (Leipzig 1871) 157, după raportul misionarilor Iulian (1237), Ioan de Plano Carpini (1246) și Vilhelm de Ruysbroek (1254).

²⁾ Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, cap. 38, ed. Migne, *Patrologia Graeca*, ser. II, tom. 113 (Paris 1864) col. 317: *Λεβεδία, ἀπὸ τοῦ πρώτου βοεβόδου αὐτῶν*.

³⁾ Reprodus în traducere germană de Roesler, op. cit., Anhang, pag. 862.

⁴⁾ Géza Küun, *Codex Cumanicus* (Budapesta 1880) LXXXI.

⁵⁾ Const. Porphyrog., op. cit., loc. cit.: "*Ἀτελ-Οὐζου*, mai bine decât *Ἀτελκούζου*, Roesler, op. cit., pag. 154—5.

⁶⁾ Nestor, *Cronica rusească*, cap. 19, trad. Louis Leger, *Chronique dite de Nestor* (1884) 18—9.

Pacinații, numiți și Pecenegi, „locuiau la început între fluviile Volga și laic, în vecinătatea Chazarilor și a Uzilor”¹⁾, având la nord Ungaria Mare. Intre 894 și 899, „Chazarii în alianță cu Uzii năvălesc asupra Pacinaților și, învingându-i, îi alungă din locuințele lor, pe cari le iau deacuma Uzii”²⁾. O parte însă din Pecenegii învinși rămâne pe loc, sub dominația Uzilor, de cari se deosebiau numai prin hainele scurte până la genunchiu și mânecile tăiate.³⁾ Marea majoritate care a pornit spre apus, trece întâia dată prin Rusia la 915⁴⁾, unde încheie pace cu Igor, marele duce al Chievului, spre a se arunca apoi asupra Ungurilor din noua lor patrie, Atel-Uzu. Tot ce s’a petrecut aici nu e, decât o luptă uriașă de fiare mânate de vârtejul instinctelor animale, în goana pentru existență, Ungurii sunt bătuți și aruncați pentru totdeauna dincolo de Carpați, în pustele Panoniei⁵⁾, ultima lor patrie, pe când Pecenegii își poartă nomada lor putere dela Nipru până la Porțile de Fier și din Carpați până în valurile Istrului, punând în primejdie popoarele vecine. Un istoriograf bizantin din acele vremuri, Kedrenos, prinde în câteva linii granițele indicate mai sus ale Pecenegilor: „Pacinații ocupă șesurile de dincolo de Istru, dela fluviul Boristene (Nipru) până la Panonia, și, fiind nomazi, își duc viața veșnic sub corturi”⁶⁾. Aici trăiau ei și domniau independenți, când, pe la 1050, se trezesc cu Uzii în spate.

¹⁾ Const. Porphyrog., op. cit., cap. 37, ed. cit., col. 312. *Αριλ* (*Ατελ*) = Volga, *Γειχ* = laic, Uralul; în loc de *Παζάρους* trebuie pus *Χαζάρους*, căci îndată după aceea e vorba de Chazari.

²⁾ Idem, ibidem, ed. cit., col. 313. Porfirogenitul determină aici și timpul în care s’a petrecut faptul: 50 ani înainte de data la care își alcătuia cartea, după câteva linii însă pune 55 ani. Din cap. 29 (ed. cit., col. 265) vedem, că împăratul scria acest capitol la 6457 = 949.

³⁾ Idem, ibidem, ed. cit., col. 316.

⁴⁾ Nestor, op. cit., cap. 26, ad. ann. 6423 (= 915), trad. Leger, pag. 32: „Pecenegii veniră întâia oară în Rusia și, încheind pace cu Igor, înaintară până la Dunăre”.

⁵⁾ Const. Porphyrog., op. cit. 38, ed. cit., col. 320.

⁶⁾ Kedrenos, *Compendium Historiarum*, ed. Migne, *Patrologia Graeca*, ser. II, tom. 122 (Paris 1889) col. 313. — Boristene e Niprul, nu Nistru, cum crede A. D. Xenopol, *Istoria Românilor* II (București 1914) 248.

„Uz” în limbile turcești înseamnă *liber*¹⁾. Poporul căre purta acest nume era într-adevăr înzestrat cu o puternică năzuință spre libertate și neatrănare deplină. *Uzii*, numiți de Chinezi Kiuss sau Kuss, iar de Arabi Ghus, erau de neam turcesc și locuiau la început în stăpeli, ce se întind delă fluviul Ural (Iaic) și Mărea Caspică până la munții Altai.²⁾ De aici, o parte însemnată porneste spre apus și bate pe Pacificii dintr-o laic și Volgă, între 894 și 899, luându-lă locul.³⁾ O altă ramură însă rămâne pe loc între Iaic și Altai, desfășurându-și istoria în aceste părți, sub numele de *Og-Uzi*, nume ce se va schimba în veacul al 11-lea în acel de *Selgiuci*, dela un mare prinț al lor, Selgiuc, înființatorul dinastiei Selgiucizilor. Sub conducerea acestei dinastii, Oguzii ajung la culmea puterii, creând vasta împărăție a Selgiucilor, care-și întindea cuceririle până la țărmurile Mediteranei și ale Propontidei, amenințând imperiul bizantin. Desființându-se, la sfârșitul veacului al 12-lea, împărăția Selgiucilor, și ridicându-se pe ruinele ei imperiul chorazmian, Persii dădură Oguzilor din acest imperiu numele de *Turcman*, spre a-i putea deosebi de ceilalți Turci.⁴⁾

Uzii dela Volgă mai erau acolo la 949, când învățatul împărat bizantin, Constantin Porfirogenitul (912—959), își alcătuia cartea, din care avem atâtea știri privitoare la vremile de atunci. Aici, între Volgă și Iaic, amintirea lor a rămas până astăzi în cele două râuri de stepă, cu numele *Uzun*, cari se varsă în lacul sărat Kamiș-Iaic.⁵⁾ Incurând însă își mișcă și ei corturile, duși de dorul apusului. Dar o parte din ei rămâne și acum pe loc lângă Volgă, păstrându-și acolo până astăzi neamul și limba turcească, sub numele de *Oez-beg* sau *Uz-beg*⁶⁾. Ceilalți, trecând Volgă, își mută puterea centrală în țir-

¹⁾ Karl Friedrich Neumann, Die Völker des südlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwicklung² (Leipzig 1855) 129^{ss}. Carte premiată de Institutul Francez.

²⁾ C. D. Ohsson, Histoire des Mongols, I (Amsterdam 1852) 178.

³⁾ Vezi nota 2 pe pag. 31.

⁴⁾ C. D. Ohsson, op. cit., pag. 178—9 și 196.

⁵⁾ K. F. Neumann, op. cit., pag. 129^{ss}. — Ținutul locuit de Uzi între Volgă și Iaic e numit de Const. Porfirog (op. cit., cap. 37) *Uzia*, *Οὐζία*.

⁶⁾ Idem, ibidem, pag. 131: *Oez-bek* sau *Uz-bek* = stăpân liber. — Dr. Alexander Gresswein, Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft (Freiburg i. Br. 1892) 69.

nuturile Niprului, pe care populația turcească îl numește până astăzi *Uzu*,¹⁾ nume păstrat și în cuvântul Atel-Uzu. De aici se întind spre Bug, pe malul căruia întimpinăm și astăzi orașul Otșakow, numit de Turci *Ossy-Kala*, adică *Intăritura-Uzilor* sau pe scurt *Uzu*.²⁾ Ocupând apoi Moldova, ei își lasă și aici numele în două râuri renumite în istoria noastră, *Uzul* și *Oit-Uzul* din vechiul ținut al Trotușului. Subjugând, în sfârșit, pe Pacinații înghemuiți în Dobrogea, Uzii își lasă și aici numele în *Uzo-Limna*, adică *Mlaștinile-Uzilor*, la gurile Dunării.³⁾

În legătură cu spiritul de libertate al Uzilor, izvoarele bizantine relevează nobleța lor de sânge, în comparație cu urgisiții Pecenegi, cari sunt totuș de acelaș neam cu dânșii. „Poporul Uzilor — scrie Skylitzes — e un element mai nobil între Pacinați”, iar Glycas observă, că „ei sunt cei mai nobili dintre Pecenegi”. Aceleași izvoare mai pun în relief și faptul, că Uzii erau mult mai număroși și puternici decât Pacinații,⁴⁾ observație, care ne explică în parte și vertiginosul avânt al acestui popor de oameni liberi. Pe lângă numărul mai mare, avântul Uzilor mai era favorizat și de împrejurarea, că Pecenegii stăteau atunci sub comanda militară a lui Tirah, un om „leneș și iubitor de liniște”, cum îl caracterizează Kedrenos.⁵⁾

În asemenea împrejurări, Pecenegii, prizoniți dela Nipru până la Dunăre, sunt înfundați de către Uzi, pe la 1050, în acele locuri mlaștinoase dela gurile Istrului, pe cari Bizantinii-

¹⁾ K. F. Neumann, op. cit., pag. 129³².

²⁾ Idem, op. cit., pag. 129³³.

³⁾ Anna Comnena, Alexias VII, ed. Migne, Patrologia Graeca, ser. II., tom. 131 (Paris 1864), col. 561: *Ὀζολίμνη, Ουζολίμνη*, unde se explică și originea uzică a localității.

⁴⁾ *Skylitzes*, Kedreni continuatio, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II., tom. 122 (Paris 1889) col. 384: *Ὀῦζων ἔθνος (γένος δὲ καὶ οὗτοι Σκυθικὸν καὶ τῶν Πατζινάκων εὐγενέστερον τε καὶ πολυπληθέστερον)*. — *Zonaras*, Annal. lib. XVIII, n. 9, ed. Migne, tom. 135 (Paris 1887) col. 252: *Ὀῦζων ἔθνος (Σκῦθαι καὶ τοῦτο ἐστὶ, τῶν Πατζινάκων καὶ κατὰ γένους ἐπεροχὴν καὶ κατὰ πλήθους ὑπερβολὴν παρὰ τοῖς Σκυθικοῖς προτιμώμενον ἔθνος)*. *Glycas*, Annal. IV, ed. Bonn 1836, pag. 605: *Ἐθνος Ὀῦζικόν (Σκῦθαι δὲ οὗτοι καὶ τῶν Πατζινάκων οἱ εὐγενέστεροι)*.

⁵⁾ Kedrenos, op. cit., ed. cit., col. 313.

de vor numi deacuma *Mlaştinile-Uzilor*, Uzo-Limna.¹⁾ Frământările viteazului Pacinat Keghenes, care mai pe urmă se va face creştin, nu pot schimba situaţia. Supremaţia Uzilor se pronunţă tot mai tare. E interesantă în această privinţă invazia din 1057 a Pechegilor în împărăţia bizantină. Toţi observă, că întâiul prilej la această năvălire l-au dat Ungurii, prin incursia lor în imperiul lui Isaac Comnenul (1057—1059). Pacinaţii se folosesc de această ocazie, pentru „a ieşi din locurile mlaştinoase în cari stăteau ascunşi“, cum notează Skylitzes, şi pentru a năvăli în imperiul bizantin. Dar de ce „stăteau ascunşi în acele mlaştini“? Pricina ne-o dă Anna Comnena, scriind că, la stânga Dunării, Pacinaţii erau apăsaţi de poporul *Geţilor*; spre a scăpa de această presiune, ei trec în imperiul bizantin. Cine sunt însă aceşti *Geţi* ai Annei? *Geţii* cari alcătuiesc un popor puternic la nordul Dunării, *Geţii* cari asupresc pe Pacinaţi, vârfându-i în bălţile Istrului, *Geţii* cari prin apăsarea lor silesc pe Pacinaţi să se retragă în imperiul bizantin, — aceşti *Geţi*, nu pot fi decât *Uzii*, amintiţi cu acest nume specific la 1065 de Skylitzes, Zonaras şi Glycas, ca un popor superior Pacinaţilor în număr şi putere, la stânga Dunării. Dacă Anna Comnena nu întrebuiţează numele lor specific, aceasta provine din patima scriitoarei, de a desemna popoarele cu numiri de reminiscenţă arhaică. Chiar şi aici, povestind unul şi acelaş eveniment, ca şi celelalte izvoare citate, ea pune „*Sauromaţi* sau *Mizi*“, unde ceilalţi scriu „*Pacinaţi*“; ea întrebuiţează „*Daci*“, unde Skylitzes, Zonaras şi Glycas pun „*Unguri*“. Afară de aceasta, şi contextul istoric al evenimentelor din stânga Dunării în această epocă cere, ca prin „*Geţii*“ Comnenei să înţelegem pe *Uzi*. Rămâne deci stabilit, că *Uzii* au silit pe Pacinaţi, să treacă în imperiul bizantin. Cât de slăbiţi au fost aceştia, în urma deselor înfrângeri suferite din partea Uzilor, reiese şi din faptul că, întâlnindu-se în Bulgaria cu oştirile împărăteşti, toate triburile pacinate se supun lui Isaac Comnenul (1057 — 1059), afară de

¹⁾ Anna Comnena, Alexias VII, ed. cit., 561 (nota 3 pe pag. precedentă) şi Kedrenos, op. cit., col. 313: Τοῦ Τυράχ οὐχ ὅπως ἀντεπεξελθεῖν μὴ θάρρησαντος, ἀλλὰ καὶ καταδύντος εἰς τὰ παρά τῃ Ἰστροῦ ἑλθὼν καὶ τὰς λίμνας. Aceasta s'a petrecut sub domnia lui Constantin X Monomachus (1042—1054).

măndrul și viteazul Selte, care-i sdrobit, în schimb, cu toată horda sa.¹⁾

Biruiții rămân, în mare parte, pe malul drept al Dunării²⁾ cu centrul politic în regiunea Siliștrei, unde-i vom întâlni încurând, sub prințul Tatu. Prin curățirea Munteniei de Pacificați, Uzii ajunseră la culmea puterii.

Dela această culme însă începe și coborișul. La 1065³⁾, Uzii năvălesc în imperiul bizantin. Izvoarele bizantine relevă că și au trecut Dunărea „cu tot neamul lor”, „cu soțiile și copiii lor” și că numărul lor se ridică la 600,000, socotind numai pe bărbații luptători; ele vorbesc de năvălirea întregului popor al Uzilor (*Οἱ ἅνθρωποι οὗτοι*). Trecerea Istrului a fost operată cu ajutorul „plutelor lungi, a luntriilor făcute din trunchiu scobit și a burdufurilor umflate”. „Armata bizantină și bulgară, care păzia malul drept al Dunării, e nimicită; generali sunt luați prizonieri; Mesia întreagă e inundată de Uzi, ca de o mare revărsată; valurile lor pătrund până în Grecia. Împăratul Constantin XI, Duca, nici nu îndrăznește să pornească împotriva lor, convins că o asemenea năvală nu se poate stavili. Nu-și mai rămânea nici o nădejde, decât la Cea de sus, iar Cera nu l-a părăsit. Intorsătura a fost atât de neașteptată, încât Bizantinii au văzut în aceasta o intervenție divină; Skylitzes vorbește de o adevărată minune atribuită rugăciunilor și lacrimilor creștine.

Pe când Uzii înaintau cu atâta siguranță spre Constantinopol, Bulgarii — și, probabil, Valahii din Haemus — fac alianță cu Pecenegii, cari voiau să se folosească de acest prilej, pentru a scutura lanțurile robiei uzice. Formând o puternică armată, aliații atacă pe Uzi dela spate, împingându-i spre sud și tăindu-le retragerea. Iar jos, în văile Macedoniei și câmpiile Traciei, pustiiitorii dau de un dușman mult mai îngrozitor. Se iscă, anume, o ciumă înfricoșătoare, care-i seceră fără milă; la aceasta se adaugă încurând o foamete, care împiedică orice viteză militară; în sfârșit, o iarnă grea desăvârșește mizeria și dezastrul. Uzii sunt sdrobiți.

¹⁾ Anna Comnena, Alexias III, ed. Migne, col. 296—8. — Skylitzes, op. cit., ed. Migne, col. 373. — Zonaras, Annal. lib. XVIII, 6, ed. Migne, col. 245—8. — Glycas, Annal. IV, ed. Bonn (1836) pag. 602.

²⁾ Anul e indicat în documentul original ca 6614 de domnie al lui Constantin Duca (1059—1067) și 6573 = 1065.

Din cei rămași în viață, o parte însemnată se predă împăratului Constantin Duca, care-i așează în ținuturile Macedoniei; o altă parte, care s'a putut strecura până la Dunăre, fuge, nu la Pacinații cari îi urmăreau, ci la Cumanii ce se apropiau de țările noastre. Astfel dispăre din istoria lumii mândrul popor de liberi, al Uzilor.¹⁾

2. Numele, neamul și graiul Cumanilor.

Cumanii poartă, ca și Uzii, un nume turcesc, derivat din *kom* sau *kum*, care înseamnă *nisip*, *pustie*, *stepă*, *șes*; astfel *Coman* sau *Cuman* nu e altceva, decât locuitor al stepei. Slavii, începând cu Nestor, îi desemnează prin cuvântul *Polovți*, derivat din *polē* sau *polo*, care exprimă același lucru, ca și turcescul *kom* sau *kum*, așa că *Polovți* nu-i, decât o traducere a cuvântului turcesc *Coman* sau *Cuman*, traducere, de care-și dă seama cronicarul rusesc Nestor, când scrie: „Cumanii, adică *Polovții*, cari vin din stepe”²⁾. La fel îi caracterizau și Nemții, prin *Walwen*, *Falen*, *Falawa*, cari în vechea limbă germană înseamnă tot *locuitor al șesului*.³⁾ În izvoarele bizantine, pe lângă numele specific *Κομάνοι*, întâlnim și numele generic

¹⁾ Skylitzes, op. cit., ed. Migne, col. 384—5. — Zonaras, Annal. lib. XVIII 9, ed. Migne, col. 252—3. — Glycas, Annal. IV, ed. Bonn (1836) pag. 605. — Max Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100 (Leipzig 1866) 26 și Robert Roesler, Römische Studien (Leipzig 1871) 330, vorbesc aici despre năvălirea și dezastrul *Cumanilor*, trecând cu ușurință peste *Οὐζων ἔθνος*, pentru a-și apăra teoria despre identitatea politică a Cumanilor cu Uzii. Vom arăta în alt context, cât de neistorică e această teorie. — Mai amintim, că Uzii așezați de Constantin Duca în ținuturile Macedoniei și înrolați mai pe urmă în armata bizantină, trădară cu toții pe împăratul Roman IV, Diogen, trecând la frații lor Selgiuci (Oguzi) și contribuind astfel la dezastrul dela Mantzikert (1071). Skylitzes, op. cit., ed. Migne, col. 425 și Zonaras, Annal. lib. XVIII 13, ed. Migne, col. 269.

²⁾ Nestor, Cronica rusească, cap. 79, trad. Louis Leger, Cronique dite de Nestor (Paris 1884) 195.

³⁾ Raportul misionarului Vilhelm de Ruysbroek (Rubruquis) 1254, în Hurmuzaki—Densușianu, Documente, I, (București 1887) 268: „Comani, qui dicuntur Capchat (Kipceak); a Teutonibus vero dicuntur *Vlani*, et provincia *Valania*”. — Cronicele Livoniene, ad an. 1221: „*Terra Valvorum*”, apud Kuun, Codex Cumanicus (Budapesta 1880) LXX. — Otto de Freysingen, pe la 1158: „*Falorum* campania”, în Muratori, Scriptores rerum Italicarum, tom. VI, pag. 665.

Σούθαι (Sciți), întrebuințat pentru toate popoarele cari s'au perindat din răsărit prin stepele Rusiei de sud până în valea Dunării noastre. Mai semnalăm numele de *Cuni*, al cronicelor ungurești, și *Kipceak*, al izvoarelor orientale, pentru a trece cu vederea numirile arbitrare, pe cari le întrebuințează unii scriitori vechi.³⁾

Cumanii erau de acelaș neam și graiu, ca și Uzii și Pacinații. Identitatea de sânge și limbă între Uzi și Pacinați e relevată de Skylitzes, Zonaras și Glycas, când afirmă că „poporul Uzilor e un element mai nobil între Pacinați”, sau că Uzii „sunt cei mai nobili dintre Pacinați.”⁴⁾ Pe de altă parte, Nestor arată, că Pacinații și Cumanii sunt frați,⁵⁾ pe când Anna Comnena constată, că aceste două popoare vorbesc aceeaș limbă.⁶⁾ Rămâne deci între aceste neamuri numai *deosebirea politică*, constatată de documentele vremii.⁷⁾

Pentru a clasifica popoarele după rasă, s'au dezvoltat cu timpul două științe deosebite, dintre cari una se ocupă cu formele cuvintelor și structura graiului, iar cealaltă cu structura trupului și formele feței: linguistica universală și antropologia popoarelor. Amândouă aceste științe răstoarnă vechea teorie, care susține că neamul cuman se reduce la rasa mongolă; ele stabilesc definitiv că, departe de a fi Mongoli, Cumanii sunt de rasă turaniană, și anume o odraslă a tulpinei turcești. Pentru a dovedi aceasta, nu e nevoie să ne pierdem

³⁾ Pentru etimologia cuvântului turcesc, s'au și german: Karl Friedrich Neumann, *Die Völker des südlichen Russlands*² (Leipzig 1855) 132. — Weber, *Kumanen*, în *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*², VII (Freiburg i. Br. 1891) col. 1242.

⁴⁾ V, mai sus, pag. 33 nota 4.

⁵⁾ Nestor, *Cronica rusească*, cap. 79, ed. Leger 192.

⁶⁾ Anna Comnena, *Alexias VIII*, ed. Migne, *Patr. Gr.*, ser. II, tom. 131 (Paris 1864), col. 625, numește pe Pacinați *τοῖς Κομάνοις ὁμογλώττους*.

⁷⁾ Nimeni n'a tăgăduit această deosebire între Cumanii și Pacinați; seduși însă de identitatea etnică, și necercetând documentele, unii au stabilit o *absolută* identitate între Cumanii și Uzi. În această greșală au căzut, spre pildă, Max Büdinger, *Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100* (Leipzig 1866) 26¹; Robert Roesler, *Römische Studien* (Leipzig 1871) 328; Weber, *Kumanen*, în *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*², tom. VII, (Freiburg i. Br. 1891), col. 1242; Tania Aguletti, *Istoria Românilor*¹⁴, (București 1919) 43.

În speculații ingenioase și combinații preistorice, cari l-au dus pe Ioan Barbovescu la contopirea Cumanilor cu Mongolii,¹⁾ ci trebuie să rămânem la fapte sigure, scoase din documente autentice, și judecate după normele antropologiei și ale lingvisticei.

Aplicând această metodă, și făcând o comparație între tipul mongol și cel cuman, constatăm o deosebire esențială chiar în acele trăsături, cari alcătuiesc criteriul antropologic al unei rase. Într'adevăr, după documentele din epoca apariției Mongolilor în țările noastre, capul acestora e pătrat, fața lată, ochii așezați pieziș, iar sprâncenele se lungesc oblic dela păr până la nas, lăsând între ochi un spațiu mai mare; nasul e scurt și turtit, fața slabă și galbenă; statura e mică, iar picioarele mai scurte decât talia. E o structură lipsită de proporție și armonie, un tip urât și respingător.²⁾

Cu totul alta e croeala Cumanului. După izvoarele din aceeaș vreme, capul cuman nu e turtit în formă pătrată, ci e lunguț, (ba chiar puțin prea lung³⁾); fața lungureață și ea, e brună, negricioasă, oacheșă⁴⁾; statura, după cum reiese dintr'o

¹⁾ Ioan Barbovescu, *Die Basch-Araba und die Anfänge des romanischen Staates*, în *Römische Revue*, An. VII, (Viena 1891) 42.

²⁾ Thomas Archidiaconus Spalatensis, *Historia Salonitarum pontificum atque Spalatensium*, cap. 38 (scris XXXIIX), ed. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, — în fol., tom. III, (Viena 1748) 609: »Terrificum valde exhibent faciei aspectum; breves habent tibias, sed vasta pectora; lata est facies et cutis (= palidă, bătând în galben; vezi mai jos); imberbis gena et naris adunca; breves oculi, spatio longiore disiuncti«. — Ivo Narbonnensis către arhiepiscopul de Bordeaux, 1242, în Hurmuzaki—Densușianu, *Documente I*, pag. 211: »Habent autem... facies macras et pallidas,... nasos distortos et breves,... palpebras a crinibus usque ad nasum protensas,... aspectus obliquos et torvos,... tibias breviores;... quod in tibiis deficit, in superiori corpore compensatur«. — Împăratul Frideric II către regele Angliei, 1241, după un martor ocular, în Hurmuzaki—Densușianu, *Documente I*, pag. 204: *Homines parvae ac brevis staturae sunt... Vultus amplos, aspectus torvos... habent*«. — Un episcop din Ungaria către episcopul din Paris, 1241, *ibid.*, pag. 207: »Crura habent brevita, et corpus (= talia) longum«.

³⁾ Anna Comnena, Alexias III, ed. cit., col. 268 *Facies immodice longa*.

⁴⁾ Pertz, *Scriptores rerum Germanicarum* (Hannover 1840 până 1856), tom. IV, pag. 129: »Dicitur pro eo quod populus est colore fusco, velut Etiopes«.

predică în limba cumană a unui misionar, e lungă și impunătoare.¹⁾ Aceasta ar ajunge, pentru a sguduî puţin siguranţa cu care A. D. Xenopol afirmă, că Pacinaţii şi Cumanii „sunt învederat Mongoli”.²⁾

Dar să mergem mai departe.

Structura armonioasă a trupului cuman, faţa frumoasă şi atrăgătoare, admirată de Europeni, au împins pe învăţatul Neumann, să afirme, că înainte de amestecul lor cu Mongolii (1240); Cumanii aveau forma regulată caucaziană.³⁾ Intr’adevăr, cine nu cunoaşte frumuseţea femeilor cumane? Anna Comnena, fiica marelui împărat bizantin Alexie Comnenul (1081—1118), descriind frumuseţea mamei sale, o compară cu femeile cumane, observând numai că acestea au o faţă puţin prea lungă.⁴⁾ Că acest mic inconvenient nu le făcea mai puţin atrăgătoare, reiese din nenumăratele căsătorii între principii europeni şi fetele cumane. Astfel Mihail Sviatopolc, marele duce al Chievului (1093—1112) ţine în căsătorie pe fiica renumitului khan cuman *Tugor*⁵⁾; Gheorghe, fiul lui Vladimir II, Monomahul (1113—1125), se căsătoreşte cu fiica prinţului cuman *Aiepa*, fiul lui *Asen*⁶⁾; tot cumană e şi soţia lui Andreiu, un alt fiu al lui Vladimir Monomahul⁷⁾; fiul prinţului Oleg îşi ia de soţie tot o fiică de Cuman⁸⁾; Vladimir, fiul lui Igor al Novgorodului, luat prizonier de Cumani, se îndrăgosteşte în captivitate de fiica marelui khan *Conceag* şi se căsătoreşte cu dânsa⁹⁾; Metislav, domnul Galiţiei, ţine în căsătorie pe fiica khanului *Cuten*, care joacă un rol atât de însemnat în istoria Cumanilor,¹⁰⁾ Cumană era şi soţia marelui domnitor româno-

¹⁾ Géza Kuun, Codex Cumanicus, pag. 141, în traducere latină: „*Alte cincti homines, audite sermonem meum*”.

²⁾ A. D. Xenopol, Istoria Românilor², II (Bucureşti 1914) 249 şi 247.

³⁾ Karl Friedrich Neumann, op. cit., pag. 133.

⁴⁾ Vezi aici nota 3 pag. 38.

⁵⁾ Nestor, Cronica rusească, cap. 77, ad an. 6602 (= 1094). Leger 189.

⁶⁾ Idem, ibid., cap. 87, ad an. 6615 (= 1107), Leger 222.

⁷⁾ M. Karamsin, Histoire de l’empire de Russie, traduite par. St. — Thomas, et Jauffret, II (Paris 1819) 197.

⁸⁾ Nestor. op. cit., loc. cit.

⁹⁾ Karamsin, op. cit., III (Paris 1819) 81.

¹⁰⁾ D’Ohsson, Histoire des Mongols, I (Amsterdam 1852) 341.

bulgar Ioanițiu (1197—1207), care s'a întors la credința catolică împreună cu clerul și poporul său, primind diadema regală dela Pontificale Roman¹⁾; soția lui Ștefan IV al Ungariei (1270—1272), cunoscută în istorie sub numele de „frumoasa Elisabeta“, era și ea o fiică de Cuman²⁾; iar Ladislau IV, fiul și urmașul lui Ștefan IV, se încurcase așa de mult în frumusețea fetelor cumane, încât numai o răsccoală a magnaților și intervenția severă a Scaunului Apostolic l-au putut aduce înapoi la adevărata-i soție.³⁾ Dar nu numai principii și domnitorii vecini se legau de fetele cumane, ci și conții francezi, cari, în trecerea lor spre Constantinopol, ajungeau în contact cu poporul cuman. Astfel, Guillaume, fiul lui Geoffroy de Méry, seniorul Baudouin de Haynaut și renumitul Nariot de Toucy, înrudit cu Ludovic al Franței, se căsătoresc, la 1239, cu fiice cumane, cari trec la religiunea catolică.⁴⁾ Credem că și dragostea cea mare a regelui Ștefan II al Ungariei (1114—1131) către Cumani stă în legătură cu structura plăcută și fața atrăgătoare.⁵⁾ Semnalăm, în sfârșit, și constatarea cronicarului contemporan Rogerius, că, îndată după introducerea Cumaniilor lui Cuten în Ungaria sub regele Béla IV (1235—1270), încep și căsătoriile cumano-maghiare.⁶⁾

¹⁾ Ephraemius Chronologus, Caesares, vers. 7825—8, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II, tom. 143 (Paris 1891) 289.

²⁾ Dr. Augustin Bunea, Incercare de istoria Românilor până la 1382. București 1912) 140.

³⁾ Chronicon Budense, ed. Joseph Podhradczky (Buda 1838) 208—9: »spreto thoro coniugali, filiabus adhesit Cumanorum; Eduam, Cupchech et Mandulam vocatas, et alias quam plures, in concubinas habebat, quarum amore cor eius merito depravatum est«. — Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 79, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 152. — K. I. von Hefele, Konziliengeschichte², VI (Freiburg i. Br. 1890) 198—9.

⁴⁾ Chronicon Alberici, reproduc la B. P. Hașdeu, Etymologicum magnum Romaniae. IV (București 1898) LXXIX—LXXX.

⁵⁾ Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 63, ed. cit., pag. 141—1: »Rex autem Stephanus diligebat Cunos tunc temporis plus quam decebat... supra modum diligebat eos«.

⁶⁾ Rogerius, Carmen miserabile, cap. 12, ed. Schwandtner Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 299: »Kuthen rex Cumanorum per regem (Bela IV) et quamplures alii per maiores et nobiles degni fuerant baptizati, ita quod iam cum Hungaris connubia contraherant«.

E adevărat că frumusețea cumană stătea în contrast izbitor cu lipsa lor de cultură. Departe încă de binefacerile sociale și individuale ale creștinismului, Cumanii erau un popor barbar, încăpăținat în obiceiurile sale păgâne, jefuitor și nomad, trăind veșnic sub corturi. Dar nu-i mai puțin adevărat, că frumusețea lor e un argument împotriva reducerii lor la Mongoli.

Limba vorbită de ei va arunca o nouă lumină asupra acestei chestiuni.

Graiul Cumanilor îl cunoaștem mai întâiu din numele proprii păstrate în documentele privitoare la istoria acestui popor și subliniate de noi în tot decursul acestui studiu.¹⁾ — Un alt material linguistic sunt formularele rugăciunii Domnului (Tatăl nostru), pe care Cumanii catolici o învățau în limba lor și din care ni-s'au păstrat mai multe copii.²⁾ Dar cel mai însemnat document al acestei limbi e, fără îndoială, renumitul manuscris din anul 1303, care se află în biblioteca sf. Marcu (Marciana) din Veneția. Alcătuit de un misionar catolic și destinat pentru preoții din misiunea cumană, prețiosul manuscris cuprinde în 164 pagine o gramatică, după metoda practică de atunci, un glosar destul de vast al limbii cumane și o crestomație interesantă, compusă din bucăți dogmatice și morale, trecând dela pericope evanghelice, fragmente de predici și strofe sacre, la un capitol special despre ghicitorile Cumanilor. Fără a cunoaște originalul din Veneția, Iulius Klaproth își procură o copie, pe care o publică la 1828, atrăgând pentru întâia dată luarea aminte a învățaților asupra acestui izvor din care curge în plin limba-cumană.³⁾ Deși copia procurată de Klaproth era incompletă și plină de greșeli, ea arăta totuși cu deplină siguranță, la ce tulpină trebuie redusă limba neamului cuman. Mult a contribuit la aceasta învățatul Otto Blau, care, stăpân pe limbile turcești, a îndreptat la 1875 multe din

¹⁾ Notăm în treacăt, că numele Asenizilor româno-bulgari e un nume propriu cuman: *Asen*. Louis Leger, *Chronique dite de Nestor* (Paris 1884) 272 și 346 la cuvintele *Asen* și *Osen*.

²⁾ Géza Kuun, *Codex Cumanicus*, (Budapesta 1880) XII—XIII și XLIII, XLV, XLIX—L.

³⁾ Iuliu Klaproth, *Vocabulaire latin, persan et coman de la bibliothèque de Petrarcha, in Mémoires relatifs à l'Asie, contenant des recherches historiques et philologiques sur les peuples de l'Orient*, III (Paris 1828) 113—256.

greșelile cuprinse în ediția lui Klaproth, dar nu după originalul venețian, pe care nu-l cunoștea nici el, ci după adâncile sale cunoștințe lingvistice.¹⁾ Abia la 1880, cincizecișidoi de ani după ediția incompletă și neexactă a lui Klaproth, putem înregistra o ediție completă, corectă și critică, făcută după originalul din Veneția de contele Géza Kuun, membru al academiei maghiare, ediție însoțită de un studiu adesea confus, scris într-o latină, care lasă mult de dorit.²⁾

Ei bine, numele proprii cumanе, formularele rugăciunii, domnești și, mai ales, manuscrisul din 1303 dovedesc până la evidență, că limba cumană e o ramură a celei turcești, așa că în această privință nu mai există nici cea mai mică îndoială.³⁾ Dela graiu concludem la neam: *Cumanii sunt o odraslă turcească.*⁴⁾

Acelaș lucru reiese și din izvoarele istorice. Amintim mărturia lui El Masudi și genealogia Cumanilor din Cronica lui Nestor, pe baza cărora Max Büdinger își formulase, încă la 1866, teza istorică: „Die Kumanen waren ein türkisches Volk“.⁵⁾

¹⁾ Otto Blau, Ueber Volksthum und Sprache der Kumanen, in Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, 29 (1875) pag. 556—587.

²⁾ Géza Kuun, Codex Cumanicus (Budapesta 1880) 1—235. Reproducem începutul manuscrisului, însemnat din pricina datei; »MCCCIII die XI Iulii. In nomine Domini nostri Jesu Christi et Beatae Virginis Mariae Matris eius et omnium Sanctorum et Sanctarum Dei Amen. Ad honorem Dei et beati Iohannis evangelistae«.

³⁾ Géza Kuun, op. cit., pag. IX, LIII și XXIV—XXVI. — Roesler, Romänische Studien, pag. 338, unde, pe baza manuscrisului din 1303, stabilește »die Unfehlbarkeit des Satzes, dass das Kumanische eine türkische Sprache sei«. Dovada o dă și la pag. 352—6. — Otto Blau, op. cit., pag. 556—587. — B. P. Hașdeu, Etymologicum Magnum Romaniae, IV (București 1898) LXXIV—LXXV.

⁴⁾ K. F. Neumann, op. cit., pag. 132; »Es hat sich selbst ein ziemlich ausführliches Wörterbuch ihrer Sprache (a Cumanilor) erhalten, wodurch die Abstammung dieses Volkes, der Usen und Petschenegen, welche zusammen, wie ausdrücklich versichert wird, eine und dieselbe Sprache redeten, über allen Zweifel erhoben wird«.

⁵⁾ Max Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058 până 1100 (Leipzig 1866) 27, — Nestor, Cronica rusească, cap. 79, Leger 192—5.

Dealtminteri și Mongolii știau foarte bine acest adevăr, cum putem vedea din cuvintele viclene ale solilor trimiși la Cumani de comandamentul mongol, pentru a-i trage pe partea lor, înainte de lupta dela Calca (1223)¹⁾.

Așadar, antropologia, lingvistica și istoria stau împotriva teoriei care susține, că Uzi, Pacinații și Cumanii sunt Mongoli. Limba turcească din codicele coman l-a silit și pe A. D. Xenopol, să recunoască faptul, că neamul euman e o ramură din trunchiul turcesc; dar, pentru a împăca extremele disonante, Xenopol găsește o minunată formulă de legătură, adăugând cuvintele: „Turcii însă sunt o ramură de Mongoli“.²⁾ Numai că rețeta e cu totul artificială și nepuțincoasă, față de boala vechei teorii. Ea uită deosebirea antropologică esențială între tipul mongol și tipul turcesc al Cumanului; ea nu bagă de seamă, că graiul turcesc nu se poate reduce la limba mongolă.³⁾ Și totuși, acestea-s momentele hotărâtoare în chestie.

3. Venirea Cumanilor. — Intâia invazie în Ungaria. — Alianța cumano-pacinată.

După subjugarea Pecenegilor de către Uzi (1050), Cumanii, cari locuiau lângă Marea Caspică, dela fluviul Ural până dincoace de Volga, pornesc și ei în horde numeroase spre țările noastre.

La 1055, ei ajung, sub conducerea lui *Boluch*, până la Nipru, atacând principatul rusesc al Pereiaslavei, aproximativ gubernia de mai târziu a Pultavei. Se vede că numărul lor era copleșitor, căci Vsevolod, ducele Pereiaslavei, cere îndată pace, fără a încerca cea mai mică împotrivire, primind condițiile impuse de Cumani și dobândind astfel retragerea lor.⁴⁾

¹⁾ D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, I (Amsterdam 1852) 337.

²⁾ A. D. Xenopol, op. cit., pag. 249.

³⁾ Dr. Alexander Giesswein, *Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft* (Freiburg i. Br. 1892) 69.

⁴⁾ Nestor, *Crônica rusească*, cap. 59, ad an. 6563 (= 1055), Leger 137. — Max Büdinger, *Ein Buch ungarischer Geschichte* (Leipzig 1866) 6 și 25 pune greșit evenimentul la 1053. — A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*², II (București 1914) 251 așează pe Cumani lângă Dunăre la 1057, fără umbră de document; confuzie evidentă cu Uzi. — Prințul cuman *Boluch* e numit și *Bluch*, Leger 281.

Dar pacea n'a fost de lungă durată, căci la 1061, Cumanii, sub conducerea prințului *Socal*, atacă din nou Rusia, tot din partea Niprului. Vsevolod al Pereiaslavei încearcă să-i respingă, dar, puterile cumane fiind mult superioare, ducele e bătut și fuge. „Aceasta e cea dintâiu înfrângere a Rusiei din partea acestor păgâni nelegiuți“, cari n'au părăsit țara, decât după ce au pustiit-o, cum observă cronicarul rus contemporan.¹⁾

După această nenorocire, prinții ruși, în loc să se unească în fața primejdiei comune care amenința Rusia întreagă, încep războiul civil, care va dura tot timpul primejdiei cumane. Împărțită în mai multe principate, atârănătoare de un suveran cu titlul de mare-duce, Rusia nu se întindea spre răsărit decât până la râul Oca, un afluent al Volgei. Reședința marelui duce era la Chiev. Dacă însuș pactul fundamental, pe care se întemeia unitatea Rusiei era foarte șubred, războiul civil a sguduit și dislocat aproape toate încheieturile acestui organism.

Cumanii, folosindu-se de această slăbiciune internă, invadează din nou Rusia, la 1068, cu o mulțime de horde, sub comanda unui prinț, al cărui nume nu-l găsim însemnat în cronica contemporană. Isiaslav, marele duce, cu frații săi Sviatoslav al Cernigovului și Vsevolod al Pereiaslavei, încearcă a-și îndeplini datoria față de pământul rusesc, ieșind înaintea dușmanului. Sunt însă bătuți într-o luptă de noapte pe valea deschisă a Altei. Cuprinși de panică, Rușii fug cu prinții lor în frunte, mânați din urmă de vijelia cumană. După acest dezastru, numai viteazul Sviatoslav-nu-și pierde curajul. Văzând cum biruitoarii îi pustiesc fără nici o cruțare țărișoara, el își adună în pripă o nouă armată și cade pe neașteptate asupra Cumanilor, câștigând o strălucită biruință în valea râului Snova, la 1 Noemvrie 1068. Insuș prințul comandant al barbarilor cade în mâinile lui.²⁾ E întâia victorie rusească asupra Cumanilor, victorie care a determinat pe aceștia la trecerea Niprului, la apus de care le suridea Ungaria și imperiul bizantin cu imensele lor bogății.

Cumanii ocupă Moldova între 1068 și 1071. Țara cea mai amenințată acum era Ungaria. Vizita nu întârzie. La 1071,

¹⁾ Nestor, op. cit., cap. 59, ad an, 6569 (= 1061), Leger 138. Cu privire la numele prințului cuman, un manuscris are *Iscal*, iar Karamsin (II, 87) *Secal*.

²⁾ Nestor, op. cit., cap. 60, ad an. 6576 (= 1068), Leger 142—6.

sub domnia regelui Solomon, barbarii, conduși de prințul *Oslu*, măvălesc în Ardeal și, înaintând spre Țara Ungurească, trec munții Meseș, cari formau granița Ungariei spre Transilvania, pe la Dobâca (Doboka); aici, rupând întăriturile dela hotare, se revarsă ca un potop cotropitor peste câmpiile mănoase cuprinse între râul Someș și munții Bihorului, jefuindu-le cu o iuțea fulgerătoare. De aici se îndreaptă spre nord, spre a se întoarce iarăși în Ardeal. Bărbați, femei și animale formau un singur convoiu înfiorător, pe care pustiitorii îl mânau pe cursul Someșului spre Dobâca, fără a bănuî că acolo-i așteaptă de o săptămână regele Solomon cu cei doi veri ai săi, principii Géza și Ladislau, cu o armată bine pregătită. Surprinși, bătuți, despoiați de toată prada lor, o mare parte din Cumanii au rămas zdrobiți acolo, lângă Dobâca, iar restul și-a găsit mântuirea în fugă. Solomon se arătase neînfricoșat, iar tinărul duce Ladislau arăta de pe acum ce va fi ca rege.¹⁾

Stăbiți prin aceasta lovitură, Cumanii se coboară în Muntenia, la Dunăre, unde dau de Pacinați.²⁾ Sguduștura primită în Ungaria îi silește să stea, deocamdată, în bune relații cu această ramură a neamului lor. Anna Comnena ne dă în această privință o lămurire foarte prețioasă, în cartea a 6-a a *Alexiadei* sale, unde ne expune alianța cumano-pacinață: Ea scrie: „Un oarecare neam scitic, ducându-și originea dela Sauromați și trăind din jaful zilnic, după ce și-a părăsit lăcașurile-i proprii, se coborî la Dunăre. Și fiindcă se vedeau siliți a încheia un tratat de bună înțelegere cu locuitorii dela Dunăre, se învoiră cu toții la aceasta și se întruniră laolaltă cu solii lui Tatu și Chale și Sesthlav și Sașa, dintre cari cel dintâiu stă-

¹⁾ *Chronicon Budense*, De adventu Cunorum, ed. Podhradezky (Buda 1838) 127—9. Anul 1066 e greșit, dar se poate îndrepta ușor: faptul imediat precedent s'a petrecut la 1070 (pag. 126); invazia cumană e legată de acest fapt prin: „Post haec autem“ (pag. 127), iar evenimentul care urmează după alungarea Cumanilor, poartă 1072. — *Thurocz. Chronica Hungarorum*, II cap. 49, ed. Schwaudtner. *Scriptores rerum Hungaricarum*, — in fol., I (Viena 1746) 116—7. — Büdinger, op. cit., 28—9. — Comandantul cuman e numit *Oslu* în *Chronicon Budense*, și *Osul* la *Thurocz*.

²⁾ *Karamsin* (II, 98) admite o invazie cumană în Rusia, pe malurile Desnei, la 1071—2, fără a indica vre-o luptă. Va fi fost vre-o hordă cumană rămasă în urmă, — dacă se confirmă știrea lui *Karamsin*.

pânia Silistra, iar ceilalți Vișina și celelalte localități. Încheiând deci tratatul cu dâșii, ei treceau deacum Dunărea nestingheriți, devastând ținuturile mărginașe și ocupând unele târguri¹⁾

Am văzut în capitolul întâiu al acestui studiu, că Pacinații prigonii de Uzl, recunosc la 1057 suveranitatea împăratului bizantin Isaac Comnenul (1057—1059), primind în schimb învoirea de a se așeza în Dobrogea (Uzolimna), care era o parte a împărăției bizantine, aceasta întinzându-se până la Dunăre și Mare. O parte rămâne aici și după sdrobirea Uzilor, formând un centru politic împrejurul Silistrei, sub căpetenia lui *Tatu*, pe când alte horde pacinate rătăceau prin Muntenia și Moldova. *Tatu* (cu accentul la urmă) e cunoscut din analele lui Skylitzes și Zonaras, ca prinț peceneag la Istru, încă la 1070, sub domnia lui Mihail Duca, și va mai fi vorba despre el. Singur Sesthlavos din lista Annei nu pare a fi Pacinat, Seslav sau Vseslav fiind un nume slavon. Așadar la Dunăre, între Silistra și Vicina Dobrogii, domniau Pacinații sub prinții lor *Tatu*, *Chale* și *Safa*, alături de Seslav, despre care se poate discuta.²⁾

¹⁾ Anna Comnena, Alexias VI, ed. Migne, col. 521. colationat cu ed. Bonn (1839), vol. I, pag. 323: *Γένος τι Σκυθικόν παρὰ τῶν Σαυροματων, καθ' ἑκάστην σκυλευόμενοι, αταράντες τῶν οἴκοι, κατηλθόντες πρὸς τὸν Δόνουβιν. Ὡς δὲ πρὸς ἀνάγκης ἦν αὐτοῖς μετὰ τῶν κατὰ τὸν Δόνουβιν οἰκούντων στείλσασθαι τούτου συνδῶξαντος πᾶσι, εἰς ὁμίλιαν ἦλθον μετὰ τῶν ἐκκρίτων του τῶ Τατοῦ καὶ Χαλῆ ονομαζομένων καὶ Σαθλάβου καὶ τοῦ Σατζῆ, τοῦ μὲν τὴν Δριστραν κατέχοντος, τῶν δὲ τὴν Βιτζίναν καὶ ἄλλα. Σπεισάμενοι γοῦν μετ', αὐτῶν, ἀδεῶς τοῦ λοιποῦ διατερώντες τὸν Δόνουβιν, ἐληίζοντο τὴν παρακειμένην χώραν, ὥς καὶ πολίχνια τινα πατασχεῖν. — Παρὰ τῶν Σαυροματων e tradus bine în ed. Migne prin genitivul originii; a unii acest genitiv cu *σκυλευόμενοι* și a traduce, cu ediția din Bonn, »a Sauromatis quotide vexata (gens)«, e o greșeală; καθ' ἑκάστην se înțelege *ἡμέραν*, Henr. Stephanus, Thesaurus linguae Graecae, ad voc. *ἑκαστος*.*

²⁾ N. Iorga, Istoria Românilor³ (București 1919) 47 are următoarele: »Încă de atunci, din veacul al XI ea, puțin după anul 1000 (?), pe vremea Pecenegilor, cu îngăduința acestora și sub înjurirea Bizantinilor din vecinătate, cari aveau Marea și Dunărea, căpetenii românești au întemeiat cele dintâi State ale noastre, între Silistra și Vicina Dobrogii: un Tatu, un Seslav, un Saccea, un Chalis. ~~Alte din care am deduc~~ întemeierea celor dintâi state românești. Numai că, documentul nu spune aceasta.

Peste dâșii vine un alt popor „scitic, de origine sauro-mată, jefuitor, nomad“, care încheie alianță cu Pacinații dela Dunăre. E cunoscut că „Seit, Sauromat“ la Anna Comnena e un nume generic, întrebuințat pentru orice popor care vine din răsărit înspre hotarul de nord al imperiului bizantin; sunt cuvinte cari bat în reminiscențe arhaice, fără a se coborî la o specificare. Contextul istoric însă arată, că poporul acesta nu poate fi altul, decât cel al Cumanilor. Ei fac deci alianță la Dunăre cu Pecenegii, pentru a putea trece nestingheriți în împărăția Bizanțului. De fapt, la 1078, constatăm că ei trăiau împreună, amestecați, la o altă, în alianță (αμιγῶς) cu Pecenegii dela Istru, căci în acest an, întâiul de domnie al împăratului bizantin Nichifor III, Botaniates (1078—1081), Pacinații „amestecați cu Cumanii“ năvălesc în sudul Dunării, înaintând cu jaf și pârjol până în Adrianopol, unde dând foc orașului, se întorc înapoi la Istru, bucuroși că au putut pedepsi pe Bizantini pentru uciderea unor *Pacinato-Cumani*.¹⁾ În acelaș an e vorba despre o pace a *Pacinato-Cumanilor* cu Bizantinii.²⁾

Astfel, venirea Cumanilor la Dunăre și alianța lor cu Pecenegii e un fapt dovedit.

4. Cumanii și războiul civil din Rusia. — A doua năvalire în Ungaria. — Întâia invazie în imperiul bizantin sub Alexios Comnenul.

Cumanii, făcând alianță cu Pecenegii dela Dunare, voiau să aibă drum deschis spre împărăția bizantină. Regiunea dunăreană trebuia să le fie un centru din care să se reverse asupra imperiului vecin și în care să se retragă încărcăți de pradă. Cumcă ei aveau de gând să stea aici mai multă vreme, rețese și din faptul, că acest popor nomad se apucase de agricultură, sămănând meu și grâu³⁾. Numai războiul civil din Rusia i-a silit să ncheie, la 1078, o pace grațnică cu Bizantinii, spre a putea porni în altă direcție.

¹⁾ Skylitzes, partea din urmă, ed. Migne, Patr. Gr., ser II. tom. 12, 2 (Paris 1889) col. 473: *Παζζινάχοι ἀναμῖξ Κομάνοις*.

²⁾ Idem, ed. cit., col. 476: *Μετὰ τῶν Παζζινάχων καὶ τῶν Κομάνων*.

³⁾ Anna Comnena, Alexias VI, ed. Migne, col. 254: *ἀροτριῶντες ἐμπειρον κέγχρους τε καὶ πυρούς*.

La 1078, ei se despărțesc de Pecenegii dela Dunăre, fiind chemați în Rusia de doi prinți, a căror ambiție fratricidă ajunsese așa departe, încât nu se sfiau a se alia cu acești barbari, spre a primi ajutor în luptele lor civile. Cronicarul rus contemporan, care-și iubește așa de mult patria, relatează tristul eveniment cu o vădită strângere de inimă: „Oleg și Boris aduseră pe păgâni împotriva pământului rusesc și porniră împreună cu Polovții asupra lui Vsevolod (domnul Cernigovului). Acesta le ieși înainte pe râul Sojița, dar Cumanii bătură pe Ruși, mulți din aceștia rămânând uciși pe câmpul de luptă“¹⁾. Biruitorii devin stăpâni pe țara Cernigovului, al cărei prinț fuge la Chiev, spre a cere ajutor dela marele duce Isiaslav. Acesta, plin de compătimire față de nenorocitul său frate, chiamă în ajutor pe cei doi fii ai săi, Iaropolc și Vladimir Monomahul. Cernigovul e recucerit, Cumanii sunt alungați, dar marele duce rămâne pe câmpul de onoare, străpuns de o lance cumanică²⁾. Vsevolod îi urmează pe tronul Chievului (1078—1093).

Dar cu aceasta nu se sfârși războiul civil, căci în anul următor, 1079, un alt trădător rus, prinț și el, Roman Sviatoslavici, partizan al lui Oleg, aduce din nou pe Cumanii în țară, împotriva lui Vsevolod. Marele duce însă încheie îndată pace cu primejdioșii păgâni, cari, primind condițiile favorabile, se retrag omorînd pe Roman³⁾. Se pare că generalul care conducea aceste expedițiuni împotriva Rusiei e prințul cuman *Osen*, a cărui moarte, cronicarul o relatează la 1082, ca un eveniment însemnat⁴⁾.

La o nouă năvălire în Rusia, în anul 1083, Cumanii se loviră de pieptul viteazului Vladimir Monomahul, care-i bătut pe malurile Desnei și ale Khorolului, luând prizonier pe generalul lor și capturându-le toată prada⁵⁾. Biruința aceasta era echivalentă cu o respingere pe tot frontul.

1) Nestor, op. cit., cap. 70, ad an. 6586 (= 1078), Leger 168.

2) Karamsin, op. cit., pag. 105—7.

3) Nestor, op. cit., cap. 71, ad an. 6587 (= 1079), Leger 172.

4) Idem, op. cit., cap. cit., ad an. 6590 (= 1082), Leger 172.

5) Karamsin, op. cit., II 119, după „Instrucțiunea lui Vladimir“.

În urma acestei înfrângerii, pustilitorii Rusiei au stat mult în țările noastre, până la 1085, când li se oferi un prilej minunat pentru o nouă invazie în Ungaria. Aici domnia dela 1077 Ladislau cel Sfânt, care se distinsese ca general în lupta maghiaro-cumană de lângă Dobâca. Prin ridicarea lui pe tronul sfântului Ștefan, ex-regele Solomon e îndepărtat definitiv dela domnie. Atunci Solomon, care-și apăraseră țara atât de vitejește cu prilejul celei dintâi invazii cumane, devine aventurier și, ce e mai rău, trădător de țară. El trece, la 1085, cu o ceată de Unguri, aventurieri ca și dânsul, în Cumania, la prințul *Cutesc*, rugându-l să-l ajute, în schimbul unor făgăduințe strălucite, a-și recâștiga tronul pierdut. În caz de izbândă, Transilvania trebuia să cadă la Cumani. Prilejul era cu atât mai bine venit, cu cât hordele cumane nu erau încurcate nici în Rusia, nici în împărăția Romeilor. *Cutesc* deci și Solomon, în fruntea Cumanilor, năvălesc, la 1086, în Ungaria, probabil tot prin Ardeal, și înaintează până în provincia Ungvár. Ladislau însă, ieșindu-țe înainte pe neașteptate la Bököny în comitatul Szabolcs, îi bate așa de cumplit, încât mai multe mii de Cumani rămân pe câmpul de luptă, iar *Cutesc* și Solomon scapă numai prin fugă¹⁾. Acesta din urmă, cu ceata lui de aventurieri, rămâne deacuma la Cumani, spre a năvăli cu dânsii în imperiul bizantin, în primăvara anului următor.

Nereușind expediția din Ungaria, Cumani și Solomon cu ai săi se unesc cu Pecenegii dela Dunăre, pentru a-și căuta pradă în împărăția lui Alexios Comnenul (1081—1118). Fiica acestui împărat își începe cartea a 7-a a Alexiadei sale în chipul următor: „Sosind primăvara, Tzelgu, comandantul suprem al oștirii scitice, trece strămtorile munților ce stau deasupra Dunării, și, cu o armată amestecată din diferite neamuri, în număr de aproape 80.000 de oameni, parte Sauromați și Sciți, parte Daci (căci și din armata dacică o parte nu mică urma pe Tzelgu sub conducerea unui oarecare Solomon), începu să pustiască orașele dimprejurul Chariopolului“²⁾.

1) Chronicon Budense, ad an. 1086, ed. cit., pag. 165—6 — Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 56, ed. cit., pag. 130. — Büdinger, op. cit., pag. 74.

2) Anna Comnena, Alexias VII, ed. Migne, col. 532: *Ἐαρος δὲ ἐμφανέντος, διελθὼν ὁ Τζελγὺ τὰ ὑπερκείμενα τοῦ*

Anna Comnena vorbește aici de o armată năvălitoare, compusă din trei neamuri, pe cari le desemnează, după obiceiul ei, cu numiri arhaice: *Sauromați, Sciți, Daci*. E sigur, că prin „*Daci*” scriitoarea bizantină înțelege pe Unguri; aceasta reiese din amintirea comandantului lor Solomon, care-i cunoscutul ex-rege maghiar; de altminteri, acesta-i numele obișnuit la Anna pentru a desemna pe Unguri; astfel, voind să spună că cruciata întâia a trecut prin Ungaria, ea întrebuițează „*διὰ τῶν Σακῶν*”¹⁾; solii craiului (ζράλης) ungar vin la Alexios Comnenos „*ἐκ τῶν Σακῶν*”²⁾; la ciocnirea maghiaro-bizantină din 1057, conducătorii Ungurilor se numesc „*οἱ τῶν Σακῶν ἀρχηγέται*”³⁾. Prin „*Sauromatii*” Annei înțelegem pe Cumani, a căror participare la această năvălire se dovedește din izvoarele ungurești citate mai jos, și despre cari fiica lui Alexios scrisese în capitolul precedent, că sunt de origine *sauromată*. În sfârșit, „*Sciții*”, întru cât se deosebesc de Sauromați și Daci, nu pot fi decât Pecenegii, a căror alianță cu poporul cumani e descrisă de Anna tot în capitolul precedent. Trecerea din Ardeal prin strămtorile munților ce stau deasupra Dunării, adică la nordul Dunării, se referă de fapt numai la Cumani și Ungurii lui Solomon, cari, fugăriți de Ladislau, se coborâseră la Pacinașii dela Istru. Anul 1087, indicat prin desfășurarea evenimentelor, e pus explicit în cronica contemporană a lui Bernold⁴⁾. În acelaș context e pusă această in-

Δανούβειος πέμπη (ἡγεμὼν δὲ οὗτος ὑπερέχων τοῦ Σκυθικοῦ στρατεύματος), σύμμικτον ἐπαγόμενος στρατεύμα ὡσεὶ χιλιάδας ὀγδοήκοντα ἐκ τε Σαυροματῶν καὶ Σκυθῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Δακικοῦ στρατεύματος οὐκ ὀλίγους, ὧν ὁ οὕτω καλούμενος Σολομὼν δημαγωγὸς ἦν, τὰς κατὰ τὴν Χαριοῦπόλιν παρακειμένας πόλεις ἐληΐζετο».

1) Alexias X, ed. Migne, col. 721.

2) Alexias XIII, ed. Migne, col. 1025.

3) Alexias III, ed. Migne, col. 296.

4) Apud Büdinger, op. cit., pag. 74. — Roesler, op. cit., pag. 84. — A. D. Xenopol repetă și în ediția a doua a Istoriei Românilor (II, 249) anul »1013«, raportând la acest an cuvintele Annei citate de noi sub nota 2 pg. 20. Xenopol uită că Anna Comnena vorbește aici de o expediție împotriva tatălui ei Alexios Comnenos, care a domnit dela 1081—1118. La »1013« Cumani au erau încă în Europa.

vazie și de izvoarele ungurești. Astfel, Cronica din Buda, după ce a expus alungarea din Ungaria a lui Solomon și a Cumanilor, adaugă: „At rex Salomon cum latrunculis Cunorum invasit Bulgariam et confinia Graeciae“, înțelegând prin aceasta din urmă imperiul bizantin¹⁾.

Armatele aliate, sub comanda supremă a lui *Tzelgu*, devastează Chariopolul și regiunile dimprejurul acesui oraș, adunând bogata lor pradă într'un loc bine adăpostit, numit Scoteinòs. Doi generali bizantini, dintre cari unul Nicolae Maurocatacalo, pornesc împotriva lor, așezându-și cartierul general mai întâiu la Pamphylos, apoi în orașelul Cule, urmăriți de aproape de barbarii lui *Tzelgu*. Ziua a doua se dă o luptă crâncenă în șesul de lângă acel orașel. Deși *Tzelgu* se luptă ca un leu, rupând falangele Bizantinilor, aceștia își refac vitejește șirurile și reușesc să ucidă pe comandantul barbarilor aliați, punând pe fugă sălbatecele lui horde. „Prin biruința aceasta, Macedonia și împrejurimile Filipopolului au fost curățite de Sciți“²⁾.

Cronica din Buda e de acord cu Anna Comnena, exagerând numai numărul Cumanilor căzuți în lupta de lângă Cule: „At rex Salomon cum latrunculis Cunorum invasit Bulgariam et confinia Graeciae, ubi ab exercitu imperatoris Graeciae miserabiliter sunt percussi, e quibus *valde pauci* evaserunt“³⁾. Cumanii în retragerea lor trec Dunărea în țările noastre, pe când Pecenegii rămân, în mare parte, pe malul drept al fluviului, mai ales în Dobrogea, unde era centrul lor politic. Anna Comnena nu spune nimic despre soarta lui Solomon, pe când Cronica din Buda susține că, în urma dezastrului dela Cule, ex-regele Ungariei a fugit dela Cumani și s'a făcut pustnic, ducând o viață plină de pocăință, și murind ca sfânt la Pola în Istria. Totul ar fi frumos, dacă Bertholdus Constantiensis, Annalista Saxo și Engelhusius n'ar afirma că Solomon a murit în lupta cu Bizantinii⁴⁾.

¹⁾ Chronicon Budense, ed. cit., pag. 168. — Thurocz, Chronica Hungarorum, II, cap. 56, ed. cit., pag. 131.

²⁾ Anna Comnena, Alexias VII, ed. Migne, col. 532—3.

³⁾ Chronicon Budense, ed. cit., pag. 168—9. — Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 56, ed. cit., pag. 131.

⁴⁾ Podradezky, Chronicon Budense, pag. 169. nota 4. — Búdingcr, op. cit., pag. 74.

5. Cumanii și distrugerea Pacinaților. — A treia năvălire în Ungaria.

Alianța cumano-pacinată nu putea fi de lungă durată, deoarece Cumanii, văzând tot mai mult slăbirea Pacinaților, se hotărăsc la pasul definitiv, pentru a lua locul lor. Un prilej bun pentru executarea planului le oferia războiul pacinato-bizantin din anul 1088, când Pecenegii năvălesc din nou în imperiul lui Alexios I Comnenos.

Acesta-i respinge până la Silistra, pe care o cucerește, afară de două forturi, apărate cu înverșunare de barbari. Apărătorii întăriturilor însă văzându-se primejduiți, trimit pe cunoscutul lor general *Tatu* peste Dunăre, pentru a chema în ajutor pe aliații lor Cumanii. Intr'aceea, înainte de sosirea acestora, se dă lupta definitivă, în care, în urma unei strătăgume pacinate, armata bizantină e învinsă, împăratul însuși abia putând scăpa din ploaia săgeților dușmane. Când biruința era câștigată, sosește și *Tatu* de peste Dunăre, cu hordele cumane. La vederea marei mulțimi de prizonieri și a prăzii bogate, Cumanii cer să li se facă și lor parte, avându-se în vedere cel puțin ostenelele drumului. Pecenegii însă nevoind să le dea nimic, se încinge o luptă crâncenă, în care Cumanii bat cumplit pe învingătorii lui Alexios Comnenos, înfundându-i în locurile mlăștinoase numite *Uzulimna* și ținându-i împresurați acolo la gurile Dunării, întocmai cum făcuseră odată *Uzii*, dela cari mlaștinile își trăgeau numele. Numai lipsa de provizii sili pe Cumanii să se retragă, părăsind ieșirile *Uzulimnei*. După aprovizionare însă, ei se întorc îndată cu puteri nouă, hotărâți a înfrânge pentru totdeauna puterea pacinată, hotărâre ce coincidea cu planul marelui Alexios al Bizanțului.

Pe temeiul acestui plan comun, drumul era deschis pentru o alianță bizantino-cumană, menită să șteargă din istoria lumii pe urgișii Pecenegi. Spre acest scop, Cumanii trimit o solie la împăratul bizantin, care-și aduna o nouă armată la *Beroe*, rugându-l să-i primească și pe ei ca aliați împotriva Pacinaților. Împăratul, temându-se de curse, se mulțumește cu o primire amabilă a solilor cumani, pe cari îi încarcă cu daruri și, dându-le a înțelege că-i va chema la nevoie, îi roagă ca deocamdată să se întoarcă acasă, dincolo

de Istru, invocând totodată pacea pe care a fost silit s'o încheie cu Pacinații biruitori la Silistra¹⁾.

N'au fost însă curse. Cumanii voiau serios nimicirea Pecenegilor. Dovadă e faptul că la 1091 iau și ei parte însemnată, în calitate de aliați ai lui Alexios, la lupta de exterminare a Pacinaților. Rușinea dela Silistra, împăratul o spală strălucit lângă râul Oenus (astăzi Marița), în localitatea numită Lebune (*Λεβούνη*). Pe lângă Cumanii cari veniseră în număr de 40.000 în ajutorul împăratului, Anna Comnena mai amintește și legiunile recrutate de generalul bizantin Nichifor Melissenus, legiuni compuse din „Bulgari și din păstorii tineri și oțeliți în muncă ai Valahilor nomazi“. Încăierarea a fost îngrozitoare. Pecenegii înțelegeau că e vorba de stârpirea lor. Femei, copii, luptători în floarea vârstei și bătrâni: tot neamul lor era angajat în luptă, desfășurându-și suprema lor forță, întocmai ca acele vegetale cari, înainte de a muri, își arată maximul de energie productivă. Dar toată înverșunarea lor n'a servit la altceva, decât la o glorie postumă. Zădarnică a fost și încercarea de mituire a fraților lor Cumani: aceștia se luptau ca niște lei sub conducerea împăratului, care sdrobește pentru totdeauna puterea pacinată în ziua de 29 Aprilie 1091²⁾.

Biruința aceasta șterge definitiv din istoria lumii pe aceia cari au stăpânit țările noastre timp de aproape două veacuri. „A fost fatală pentru neamul pacinat ziua de 29 Aprilie, — scrie fiica marelui biruitor — căci nu o armată, dar o mulțime fără număr a unui neam întreg a fost stărpită până la nimicire într-o singură zi, printr'un singur succes al armelor, așa că n'a mai rămas din ei nici unul în viață, ci toți — bărbați, femei și copii — au fost adunați într'o sin-

¹⁾ Anna Comnena. Alexias VII, ed. Migne, col. 533 - 562.

²⁾ Alexias VIII, ed. Migne, col. 616—628.

A. D. Xenopol repetă și în ediția a doua a Istoriei Românilor, II (București 1914) pag. 250, că Pacinații au fost sdrobiți între 1083—1096 de Isaac Anghelul într'o luptă la Lebune și citează ca dovadă cartea VIII-a din Alexiada Annei Comnena, pe care se vede că n'a citit-o, căci altminteri ar fi aflat că biruitorul dela Lebune e tatăl scriitoarei, Alexios I Comnenos (1081—1118). Isaac Anghelul ajunge la tron abia la 1185.

gură movilă de cadavre ale aceluiaș măcel¹⁾. Deși avem dovezi, că Anna Comnena, în apoteoza tatălui ei, exagerează rezultatul luptei dela Lebune cu privire la numărul celor căzuți, rămâne totuș stabilită că lovitura din 29 Aprilie 1091 înseamnă înfrângerea pentru totdeauna a puterii pacinate.

Generalii Cumanilor în această luptă erau *Togorta* (*Τογορτάς*) și *Maniac* (*Μανιάς*), cum îi numește Anna Comnena²⁾, nume corupte din *Togor-Khan* sau *Tugor-Khan* (hanul Tugor) și *Boniac* al izvoarelor rusești. Prizonierii pecenegi, despre al căror mare număr vorbește fiica lui Alexios, au intrat în armata bizantină, iar cetele pacinate cari nu luaseră parte la luptă sau cari au scăpat din aceea scaldă de sânge, se refugiază în Ardeal, spre a scăpa de Cumanii biruitori. Aceasta pare a fi originea Pacinaților din Transilvania, cunoscuți acolo sub numele de Patzinati, Pacenati, Pacinaci, Piceni, Bissenî, Bessi, la cari s'au adăugat mai pe urmă și elemente cumane, așa că pe la 1158 un martor ocular, Otto de Freysingen, putea desemna Ardealul prin „Pacinatorum et Falorum campania“³⁾. Pacinații dintre Ural și Volga erau deja subjugați de Cumani; astfel se explică prezența lor în armata cumană după 1091, prezență dovedită din izvoarele rusești.

După zdrobirea Pacinaților la Lebune, Cumanii trec îndată Dunărea, spre marea mirare a împăratului Alexie, care n'avu vreme să-i răsplătească pentru vitejia lor⁴⁾: dovadă lamurită că ei nu urmăriseră altceva, decât stărpirea Pecenegilor. Anna Comnena nu cunoaște pricina acestei grabnice dispariții; izvoarele ungurești însă ne ridică orice nedumerire. Cumanii aflaseră despre plecarea lui Ladislau I, cel Sfânt, în Croația, unde avea de regulat succesiunea la tronul regatului croat, care devenise vacant tocmai la 1091. Acuma, în absența regelui, li se oferia un prilej minunat pentru o nouă

¹⁾ Alexias VIII ed. Migne, col. 628.

²⁾ Alexias VIII, ed. Migne, col. 616. O altă lecțiune are *Τογορτάς*.

³⁾ Muratori, *Scriptores rerum Italicarum*, vol. VI, pag. 665 apud Ioan. Barbovescu, în *Römânische Revue*, an. VII (Viena 1891) 48: »Inter aquilonem et item orientem Pacinatorum et Falorum (Cumani), maximam venationum copiam habente, sed vomere ac rastro pene exparte, campania».

⁴⁾ Alexias VIII, ed. Migne, col. 632.

navălire în Ungaria, unde prezența regelui le fusese fatală la ultima invazie.

Ei năvălesc deci în Ardeal, prin pasul Branului, în Maiu 1091, sub conducerea generalului *Kopulci*, lăsând în Țara-Românească pe *Tugor* și Boniac, pentru refacerea hordelor sguduite în vișorul dela Lebune. După devastarea Transilvaniei, barbarii trec, probabil tot prin munții Meseș, în Țara-Ungurească, pustiind mai ales comitatul Bihorului, unde zăbovesc mai mult cu adunarea prăzii; de aici înaintează spre regiunile Tisei, prădând cu o deosebită furie ținutul din dreapta acestui râu până aproape de Pesta. Încărcați de o pradă, cum nu se mai pomenise în Ungaria, și mănând înaintea lor coloanele de prizonieri, Cumanii se coboară în Banat, unde, nu departe de Timiș, îi ajunge din urmă pe neașteptate regele Ungariei, care, la vestea invaziei, alergase cu o repezi-ci ne fulgerătoare în apărarea țării cotropite. Aici, lângă un pârâu numit de atunci „Pagani” (Poganis), Ladislau reuși să-i încercuească atât de grozav, încât numai un singur servitor cuman, cu numele *Eskembu*, a putut scăpa ca prin urechile acului, spre a duce vestea dezastrului la hordele rămase în Țara-Românească. *Kopulci* cu mai mulți nobili rămâne pe câmpul de luptă; cei rămași în vjeață sunt luați prizonieri; marele număr al acestora se poate deduce din faptul că, pe când ostașii regelui voiau să-i omoare, sfântul Ladislau striga prin rândurile armatei să nu-i ucidă, ci să-i cruce pentru a-i face creștini. La vestea nenorocirii de lângă Timiș, Cumanii din Muntenia, voind să-și răsbune moartea fraților lor și să l bereze pe captivi, pornesc împotriva lui Ladislau sub conducerea hanului *Akuz*¹⁾. Dar regele îi bate și pe ei lângă Dunăre în părțile Orșovei²⁾.

¹⁾ Ak = alb, uz = liber; amândouă numirile înseamnă nob eța.

²⁾ Thurocz, *Chronica Hungarorum*, II cap. 57, ed. Schwandtner, pag. 132, — Büdinger, op. cit., pag. 79—80. — Dr. Aug. Bunea, *Încercare de istoria Românilor până la 1382* (București 1912) 124. — Katona și Büdinger, cari vorbesc de o invazie pacinato-cumană, ignoră evenimentul dela Lebune, 29 Aprilie 1091.

Prizonierii luați în aceste două lupte au fost așezați între Tisa și Zagyva, regiune numită mai pe urmă Iazigia, Ladislau luând toate măsurile pentru încreștinarea lor¹⁾. Astfel avem o „Cumanie“ și în Ungaria.

6. Cumanii iarăș în Rusia. — A doua năvălire în imperiul bizantin sub Alexie Comnenul.

Bătuți până acumă totdeauna de Unguri, Cumanii nu mai încearcă multă vreme să treacă în țara lor. Pe de altă parte, alianța cu împăratul bizantin fiind încă proaspătă, imperiul lui Alexios e scutit și el deocamdată de valurile veșnic în mișcare ale Cumanilor. În schimb, pririvile lor se îndreaptă iarăș spre Rusia.

La 1092, zilele din urmă ale lui Vsevolod, mare duce al Chievului, fură amărite de o sălbatecă năvală barbară. În anul acesta — scrie Nestor — „Cumanii făcură din toate părțile un mare rășboiu“. Orașele și satele de pe malurile Niprului sunt cucerite și devastate, iar o parte din ele, reduse în cenușă. Slabul și bătrânul Vsevolod nu îndrăznea să se ridice împotriva uraganului care pustiia meleagurile rusești. Nu rămânea alt mijloc pentru îndepărtarea barbarilor, decât a le oferi pradă în țară streină. Un prinț rus, Vasilco Rostislavici, reuși să-i înduplece a părăsi Rusia, unindu-se cu dâșii pentru a ataca Polonia, care era tot atât de slăbită prin desbinări interne, ca și Rusia. Astfel, Vasilco, prințul Peremyslei, liberă pentru scurtă vreme Rusia, ducând pe Cumanii împotriva Poloniei²⁾.

Murind, la 1093, Vsevolod, și urmând pe tronul Chievului Mihail Sviatopolc (1093—1112), Cumanii trimit soli la acesta,

¹⁾ Weber, Kumanen, în *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*², VII (Freiburg i. Br. 1891) col. 1242, cu anul greșit. — Cu privire la »Iazigia«, să se noteze că acest nume s'a dat Cumaniei din Ungaria mai *întâiu în veacul al XIV-lea*; apoi să nu se amestece »Iazigii« aceștia, cu Iazigii Metanaști sau Iassoni: »Iazigii« noștri sunt un corp de armată alcătuit din Cumanii și cavântul e o latinizare (lazyges) a ungurescului »jász« = arcaș. Cumanii dintre Tisa și Zagyva formau corpul de arcași din armata maghiară. Vezi despre aceasta articolul citat al lui Weber; apoi Roesler, *Romänische Studien*, pag. 333; Géza Kuun, *Kodex Cumanicus*, pag. LXXXIII—IV, unde însă înzadar face aluzie la numele orașului Iași.

²⁾ Nestor. *Cronica rusească*, cap. 75, ad an. 6600 (=1092):

arătându-și dorința de a trăi în bună înțelegere cu Rusia. În mândria sa însă, tânărul mare-duce avu imprudența de a arunca în temniță pe solii cumani. Scump a trebuit să plătească această mândrie. Barbarii inundară îndată provinciile lui. Era un jaf și un pârjol, cum numai furia răsbunării poate inspira. Vladimir Monomahul, domnul Cernigovului, cu fratele său Rastislav al Pereiaslavei, vin în ajutorul lui Sviatopolc, depunând vechile lor certe sub zidurile Chievului. La Trepol, pe Stugna, afluent pe malul drept al Niprului, se dă lupta fatală pentru Ruși, la 26 Maiu, Înălțarea Domnului, 1093. Cu toată vitejia lor, creștinii sunt bătuți și fug în debandadă peste Stugna și Nipru. Tânărul Rastislav se îneacă în Stugna, iar în urma fugarilor vin Cumanii ca o revărsare de potop, ameninșând însăș capitala Rusiei. Sărmanul Sviatopolc își adună din nou trupele sguduite și le iese înainte la Jelan, localitate așezată la nord de Chiev. Lupta e mai înverșunată ca la Trepol. Dar totul se reducea numai la o datorie împlinită. Rușii sunt bătuți din nou, la 23 Iulie 1093¹⁾.

E mișcător tabloul zugrăvit de cronicarul contemporan, cu privire la rezultatul acestor cotropiri cumane. „Orașele și satele sunt pustii. Trecem prin fânețele pe unde pășteau odinioară hergheliile de cai, turmele de oi și cirezile de vite: acum toate le vedem părăsite. Ogoarele acoperite de buruieni au devenit sălașul animalelor sălbatece. Cumanii duc pe locuitorii țării în stepele lor. Schingiușiți, istoviți de foame, sete și mizerie, cu fața palidă și pielea înegrită, Rușii pleacă desculți și rupți prin țări streine, la popoare sălbatece. „Eu sunt din orașul cutare“, zice unul; „eu din satul cutare“, răspunde altul, cu lacrimi în ochi. Astfel se întreabă, plângând, unul pe altul despre originea lor, ridicând ochii scăldați în lacrimi către Cel de sus, care singur cunoaște tainele viitorului“²⁾.

Prințul cuman care conducea invazia din 1093 e acelaș care s'a luptat la Lebune alături de marele Alexios al Bizanțului, — e *Tugor-Khan*. Sviatopolc s'a putut convinge acum, după dezastrul dela Trepol și Jelan, că dușmănia cu un ase-

¹⁾ Nestor, op. cit., cap. 76, ad an. 6601 (= 1093), Leger 181—9.

²⁾ Idem, ibidem. www.dacoromanica.ro

menea bărbat înseamnă ruina totală a Rusiei. El se împacă deci cu hanul Tugor, luând în căsătorie pe fiica acestuia¹⁾.

Abia se încheiasse mult dorita pace, când un alt han cuman, cu numele *Tmuto*, sguduie iarăş pământul rusesc. El era chemat de Oleg Sviatoslavici, care voia să cucerească Cernigovul dela Vladimir Monomahul. Acesta însă îşi iubia prea mult patria, pentru a duce cu Oleg o luptă fratricidă, care periclita binele obştesc al ţării. El cedează mai bine lui Oleg provincia sa, retrăgându-se cu femeie şi copii în principatul Pereiaslavei. „Cumanii însă pustiiră ţara Cernigovului; Oleg nu-î împiedeca, deoarece el îi chemase. Astfel Oleg aduse în Rusia pe aceşti păgâni pentru a treia oară. Iertă-i. Dumnezeu acest păcat — concludе călugărul contemporan —, căci mulţi creştini au mai pierit atunci: unii duşi în robie, alţii împrăştiaţi prin ţări streine“²⁾.

În anul următor, 1095, un aventurier bizantin reuşi să ducă pe Cumani în împărăţia lui Alexios Comnenos. Diogen, împăratul Bizanţului, murise vitejeşte la Antiohia într-o luptă împotriva Turcilor. Sub domnia marelui Alexie, se ridică în imperiul acestuia un aventurier de origine orientală, dându-se drept fiu al lui Diogen, şi pretinzând, în această calitate, tronul Bizanţului. Alexios îl surghiuneşte în Crimea, închizându-l într-un turn din Chersona. Prin fereastra turnului, pretinsul fiu al lui Diogen ajunge în contact cu neguţătorii cumani, cari furnicau în acest port, şi reuşi a-î convinge că al lui e de drept tronul imperiului bizantin. Diplomaţia nocturnă, exercitată prin fereastra turnului din port, ajungând la bun sfârşit, Cumanii îl coboară din turn cu ajutorul unei funii, îl iau în ţara lor şi-l proclamă de împărat bizantin. La 1095, barbarii, împinşi de făgăduinţele acestui vântură-ţară, năvălesc în imperiul Romeilor, ducând cu sine pe noul împărat, pentru a-i cuceri tronul deţinut de Alexie Comnenul. Pe când acesta se afla la Anchialus, în Tracia lângă Marea Neagră, un fruntaş valah, cu numele *Pudilus*, îi aduce noaptea vestea, că o mulţime de Cumani, trecând Dunărea, au năvălit în împărăţia bizantină.

Comandantul suprem al cotropitorilor e tot hanul *Tugor*. Despre marea lor mulţime ne putem face o idee din faptul,

¹⁾ Idem, cap. 77, ad an. 6602 (= 1094), Leger 189.

²⁾ Idem, ibidem.

că numai generalul *Kitzes* avea sub sine 12.000 de Cumani. Conduși de Valahi prin trecătorile Balcanului, Cumanii ocupă mai multe orașe, pătrunzând până sub zidurile Adrianopolului. Energicul împărat însă, reușește să pună mâna pe îndrăznețul aventurier, oprind totodată, printr-o luptă crâncenă, înaintarea barbarilor spre Constantinopol; 7000 de Cumani rămân pe câmpul de luptă; 3000 sunt luați prizonieri, iar restul fuge, urmărit de Alexios, până dincoace de Balcan, unde sunt bătuți din nou și aruncați peste Dunăre.

Era deja iarnă. Împăratul se întoarce în triumf la Constantinopol, iar Cumanii se îndreaptă iarăși spre nenorocita Rusie¹⁾.

7. Luptele Cumanilor în Rusia la sfârșitul veacului al XI-lea.

După atâtea invazii și lupte, Cumanii simțiau nevoia liniștii, pentru a-și putea reface forțele slăbite. În conștiința puterii sleite, doi prinți cumani, *Itlar* și *Kytan*, se îndreaptă către Vladimir Monomahul, care acum domnia în țara Pereiaslavei, cerând încheierea unui tratat de pace și bună înțelegere cu Rusia, istovită și ea în urma războiului civil și a invaziilor barbare. Cererea e primită și pacea încheiată chiar în iarna anului 1095. După jurământul păcii însă, Rușii prind și ucid prin viclenie pe *Itlar* și *Kytan*; tot prin viclenie sunt surprinse și bătute trupele acestora, la 24 Februarie 1096²⁾.

După o pregătire de mai multe luni, Polovții pornesc la răzbunare. O parte, sub conducerea vestitului *Boniac*, năvălește în țara Chievlui, ajungând până sub zidurile capitalei; o altă parte, sub comanda prințului *Curia*, devastează țara Pereiaslavei; nu mult după aceea sosește și marele han *Tugor*, socrul lui Sviatopolc, sub zidurile Pereiaslavei. Lupta definitivă se dă pe râul Trubeja, afluent pe malul drept al Niprului, la 19 Iulie 1096. Ea a fost nenorocită pentru Cumani. *Tugor*,

¹⁾ Anna Comnena, Alexias X, ed. Migne, col. 701—721. — Nestor, op. cit., cap. 89 ad ann. 6603 (= 1095), Leger 190. Pretinsul fiu al lui Diogen e numit aici *Devghenovici* = fiul lui Devghen sau Dioghen.

²⁾ Nestor, op. cit., cap. 78, Leger 190—2.

marele Tugor, rămâne pe câmpul de bătaie¹⁾, împreună cu fiul său și mai mulți prinți. Restul hordelor se împrăstie. Numai *Boniac* mai îndrăznește ziua următoare să încerce o revanșă, căzând pe neașteptate asupra Chievlui, pe care neputându-l cuceri, dă foc mahalalelor și devastează mănăstirile din împrejurul orașului. Între aceste mănăstiri se afla și renumitul convent Pecerschi, în care trăia atunci și călugărul cronicar dela care avem aceste știri, și care-l onorează pe *Boniac* cu epitetele de „nelegiuit, spurcat, hoț de codru“²⁾. Deși *Boniac* s'a putut retrage fără a fi atacat de nimeni, totuși înfrângerea Cumanilor pe Trubeja a ridicat simțitor curajul Rușilor, cari vedeau în această biruință o slăbire a puterii cumane.

Dar pe dânșii îi slăbiau mai rău războaiele civile, cari nu mai conteniau între ambițioșii conducători ai Rusiei. În luptele lor sfașietoare de țară, unii aleargă la Unguri, alții la Cumani, pentru a primi ajutor dela streini împotriva celor de acelaș sânge și graiu. Astfel Sviatopolc trimite pe fiul său Iaroslav la Coloman, regele Ungariei, pentru a-l chema în ajutor împotriva lui Volodar, ducele Premislei (Przemysl). David Igorevici, îndușmănit cu Sviatopolc care-l dăseseră de provincia Vladimiriei, voind să vină în ajutorul lui Volodar, pleacă îndată la Cumani, spre a cere sprijinul acestora împotriva Ungurilor, cari se apropiau de Premisla. Pe când David negocia la granițele Rusiei cu hanul cuman *Boniac*, regele Ungariei, cu 8000 de ostași bine'narmați și cu mulți magnați, între cari și doi episcopi, impresura Premisla lui Volodar. Într-aceea se apropia și David cu *Boniac*. Acesta, „părăsind la miezul nopții tabăra, începu să urle ca un lup în mijlocul câmpului; un lup îi răspunse și o mulțime de lupi începură să urle. Era semn bun la Cumani. *Boniac*, întorcându-se în tabără, zise lui David: „Măne vom birui pe Unguri“. Ziua a doua se dă lupta. Neînfricoșatul han cuman împărțește armata în trei: o parte, sub comanda generalului cuman *Altunapa*, primește ordinul de a ataca pe Unguri; comanda corpului principal e încredințată lui David, iar el, viteazul *Boniac*, cu restul armatei, — numai 100 de oameni — se ascunde la

¹⁾ Marele-duce Sviatopolc a cules trupul socrului sau și l-a înmormântat lângă Chiev.

²⁾ Nestor, op. cit., cap. 79, Leger 192—5.

marginile drumului mare, pe care *Altunapa* înainta la atac. Acesta se aruncă asupra Ungurilor superiori în număr; dar, după descărcarea primei grindini de săgeți, *Altunapa* își întoarce iute spatele și o luă la fugă cu trupele sale. Ungurii, nebănuitori de curse, îi urmăresc pe drumul mare, siguri de biruință, — când deodată *Altunapa* se întoarce înapoi, oprindu-i pe loc și învâluindu-i într'un nou de săgeți, pe când *Boniac*, ieșind din ascunzișul său, le taie retragerea; atunci se aruncă pe drumul acesta, devenit câmp de luptă, și corpul principal comandat de David Igorevici, Volodar, care-era închis în cetate, se folosește de acest prilej și, printr'o ieșire bine plănuită, atacă în coastă pe Unguri. Aceștia, loviți din toate părțile, își pierd mințile și se grămădesc, cuprinși de groază, într'o completă debandadă, unul peste altul, împingându-se spre râurile Viagr și San, săgetați fără întrerupere de Cumanii din urmă. O mare parte rămâne prada valurilor, iar restul e fugărit de *Boniac* timp de două zile pe malul Sanului. Coloman însuș abia scăpă cu viață, lăsând în urmă 4000 de oameni, jumătatea oștirii sale, între cari și mulți magnați; dintre cei doi episcopi, Cupan rămâne pe câmpul de luptă, iar Laurențiu moare mai târziu, în urma rănilor primite. Dezastrul acesta a avut loc la 1097. Chiar analistul ungar e silit să mărturisească: „Tanta strages ibi fuit, quod raro Hungari in tanta strage fuerunt.. tanta tunc pericula facta sunt, quae scripta non sunt, quae dici non possunt“¹⁾.

După înfrângerea Maghiarilor, David, ajutat de *Boniac*, cucerește orașul Cerven și Vladimiria, bătănd trupele lui Sviatopolc²⁾. Cu aceasta, Cumanii încheiau veacul al XI-lea, după ce au răscolit și sguduit, timp de jumătate de veac, Rusia, Polonia, Ungaria și imperiul bizantin, în veșnica lor goană după pradă.

¹⁾ Thurocz, *Chronica Hungarorum*, II, cap. 60, ed. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, — in fol., tom. I (Viena 1746) 135—6. — Nestor, op. cit., cap. 82, Leger 211—213. — Karamsin, *Histoire de l'empire de Russie*, traduite par St. — Thomas et Jauffret, II (Paris 1819) 161—4. — Büdinger, *Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100* (Leipzig 1866) 141—3

²⁾ Nestor, op. cit., cap. 82, Leger 213. — Karamsin, II 164—6.

8. Cumanii la începutul veacului XII. — Ofensiva rusească. — Ultima invazie în imperiul bizantin sub Alexie Comnenul

După atâtea lupte interne, conducătorii Rusiei se adună la un congres pe râul Zoloteci (Zlateci), la 1101, spre a pune odată capăt necurmatelor desbinări lăuntrice și a împiedeca ruina totală a patriei comune. Prinții cumani se folosesc de acest prilej, pentru a trata încheierea păcii cu Rusia: „Acolo sosiră — scrie Nestor — deputați din partea tuturor prinților cumani, pentru a cere pace“. Solii cumani și principii ruși pleară la Sakow, unde se încheieă pacea cumano-rusă, la 15 Septemvrie 1101, fără ca domnitorii Rusiei să se împace între sine: înțelegerea cu dușmanii țării era mai ușoară, decât unirea între frați.¹⁾

Pacea dela Sakow n'a ținut decât până la 1103, când Vladimir Monomahul reuși să organizeze o ofensivă generală împotriva Cumanilor. Ea începu în primăvara anului 1103, când prinții ruși, cu o armată numeroasă, cavalerie și infanterie, coborâră pe cursul Niprului în stepele cumane, dând aici lângă Nipru, la Suten, lupta cea mare din 4 Aprilie 1103, sub comanda supremă a energicului Vladimir Monomahul. Cumanii se pregătiseră și ei bine. „Hordele cumane — scrie Nestor — soseau dese ca copacii codrilor: ochiul nu le putea cuprinde“. Mulțimea lor se poate cunoaște și din numărul hanilor cumani rămași pe câmpul de luptă. Ciocnirea cea mai crâncenă se dădu între cele două avangarde dușmane, dintre cari cea cumană era comandată de viteazul *Altunapa*, care se distinsese în armata lui *Boniac* la Premisla. Când însă întreaga avangardă cumană fu distrusă împreună cu generalul ei, o panică de nedescris cuprinse șirurile barbare, ridicând curajul Rușilor până la entuziasm. Rare ori au avut aceștia o asemenea izbândă. Douăzeci de prinți cumani zac pe câmpul de lângă Suten. Nestor înșiră pe cei mai însemnați: *Urusoba*, *Ctșii*, *Aroslanapa*, *Kitanopu*, *Cuman*, *Asup*, *Curte*, *Cenegrepa*, *Surbar* și alții. *Belduz* (Beldi-uz) fu luat prizonier și ucis mai pe urmă din ordinul lui Vladimir. Prada era imenză; Rușii luară oi, boi, cai, cămile, pe cum și corturile pline de bogății și de sclavi; Pecenegii din armata cumană căzură și ei în mâinile biruitorilor, așa că Monomahul a putut exclama, la

www.dacoromanica.ro

¹⁾ Nestor, cap. 84, ad ann. 6609 (= 1101), Leger 216.

urma strălucitei victorii: „Aceasta e ziua pe care ne-a dat-o Domnul: să ne bucurăm și să ne înveselim într'însa!⁽¹⁾”

Boniac, istețul, scăpase cu vieață, căci la 1105 îl vedem bătând pe Brodnici la Zarub, pe malul drept al Nîprului, mai sus de Chiev.⁽²⁾

Trei ani după înfrângerea dela Suten, Cumanii încearcă o năvălire neașteptată în ținutul Zariatcesc-ului, la 1106. Încercarea însă nu isbuti, căci sunt bătuți din nou și goniți prin Moldova și Muntenia până dincolo de Dunăre, unde despăgubindu-se de pierderile lor din avutul Bulgariei, se întorc iarăș în Rusia.⁽³⁾ În primăvara anului 1107, *Boniac* se luptă în țara Pereiaslavei; unindu-se apoi cu *Șaru cel Bătrân* și cu alți principii cumani, împresoară cetatea Luben, astăzi Lubny din gubernia Pultavei, pe râul Sula. Dar Vladimir Monomahul, reușind iarăș să-și câștige concursul colegilor săi, îi bate din nou, în ziua Înălțării Domnului, 1107, urmărindu-i până la râul Krool. *Taz*, fiul lui *Boniac*, e ucis; *Sugr* și fratele său sunt luați prizonieri, iar *Șaru* abia-și putu mântui bătrânețele prin fugă.⁽⁴⁾

Dușmăniile se împacă prin căsătoria fiilor lui Vladimir și Oleg cu princese cumane: Gheorghe, fiul celui dintâiu, ia pe fiica hanului *Aiepa*, fiul lui *Asen*; iar fiul lui Oleg se căsătorește cu fiica unui alt *Aiepa*, din familia lui *Girgen*.⁽⁵⁾

Când însă, după trei ani de pace, Cumanii încalcă din nou Pereiaslava și Cernigovul⁽⁶⁾, Vladimir înduplecă pe tovarășii săi în domnie la a doua ofensivă împotriva acelor care împiedecau orice dezvoltare a Rusiei. La începutul pasesimilor anului 1111, Rușii, bine pregătiți, înaintează până la Don în țara Cumanilor. La Oasenew, reședința hanului *Șaru cel Bătrân*, locuitorii le ieșiră înainte cu vin, hidromel și pește, cerându-le pace, iar creștinii cruțară un oraș care cerea mila lor; în schimb, orașul Sugrow devine prada flacărilor. De aici, armata creștină înaintează spre râul Dagieia, unde-i așteptau barbarii. Întâiul atac ieși în favorul Rușilor: păgânii, după o luptă îndârjită, se retrag; la 24 Martie, serbătoarea Bunevestiri, Vladimir cu ai săi serbează prima biruință. După două zile însă,

¹⁾ Nestor, cap. 85, ad ann. 6611 (= 1103), Leger 217—220.

²⁾ Idem, cap. 86, ad ann. 6613 (= 1105), Leger 221.

³⁾ Idem, cap. 86, ad ann. 6614 (= 1106), Leger 221.

⁴⁾ Idem, cap. 87, ad ann. 6615 (1107), Leger 222.

⁵⁾ Idem, ibidem.

⁶⁾ Idem, cap. 89, ad ann. 6618 (= 1110), Leger 224.

dușmanii se întorc cu forțe nouă: „veniau cu miile, deși, ca copacii unei întinse păduri“. Rușii se văd deodată încunjurați pe malul râului Sala. Lanțul trebuia rupt cu orice preț. Încăierarea fu atât de puternică încât, lovindu-se pavăzele, se produse un sgomot ca de tunet. Monomahul se luptă ca un leu, îmbărbătând pe creștini. Rezultatul nu întârzie. Cu toate pierderile Rușilor, Cumanii sunt bătuiți cumplit și urmăriți până la râul Salnița, unde căzură iarăș mulți din ei, Vestea biruinței creștine asupra păgânilor se răspândi încurând în toată Europa, „la Greci, Unguri, Leși, Cehi, până la Roma“¹⁾.

Ofensiva condusă atât de bine de Vladimir determină pe dușmanii Rusiei a-și căuta pradă în altă parte. E adevărat că, murind marele duce Svîatopolc la 1113, Cumanii veniră până la râul Vyr; dar Monomahul, care ocupase tronul Chievului îi alungă încă odată spre Moldova noastră.²⁾

În toamna aceluiaș an, Cumanii sunt la Dunăre, ocupați cu pregătirea unei expediții în imperiul lui Alexios Comnenos. Împăratul, înștiințat la vreme despre planul și pregătirile barbarilor, părăsește pompa Bizanțului și vine la Filipopol, unde-și așează cartierul general. Întărind, apoi, punctele strategice din Bulgaria, el poruncește trupelor să se îngrijească în chip deosebit de buna stare a cailor, știind din experiență, ce rol joacă aceste animale într-o luptă cu călăreții stepelor. În mijlocul acestor pregătiri, iată un curier care aleargă în goana roibului dela Istru până la Filipopol, cu vestea, că barbarii au trecut Dunărea și devastează Bulgaria. Atunci viteazul Alexios se repede în persoană, cu trupele de lângă sine, spre Istru și ajunge cu o repeziciune extraordinară la Vidin. Dar aici, nici urmă de Cumani. Aceștia, anume, văzând pregătirile din Bulgaria, și aflând că împăratul e în drum împotriva lor, își făcură calea întoarsă. Spre a-i face inofensivi, Alexios trimite o parte din trupele sale în Oltenia, cari urmăresc pe Cumani. trei zile și trei nopți, până la un râu „ce se varsă în Dunăre“, Cumanii trecând în grabă acest râu „cu bărcile pe cari le purtau cu sine“, ostașii împărătești se întorc înapoi la Alexios. La atâta se reduce ultima expediție bizantină a Cumanilor sub domnia împăratului Alexie Comnenul.³⁾

¹⁾ Idem, cap. 90, ad ann. 6619 (= 1111), Leger 227—233.

²⁾ Idem, cap. 93, Leger 236. — Aici se sfârșește Cronica lui Nestor.

³⁾ Anna Comnena, Alexius X, ed. Migne, col. 1093—1104.

9. Lupta Cumanilor cu Ioan Comnenul (1118—1143). — O nouă descălecăre cumană în Ungaria. — Urmașii lui Vladimir Monomahul și Cumanii.

Sub domnia lui Vladimir Monomahul ca mare duce al Chievului (1113—1125), Cumanii n'au mai îndrăznit să apară în Rusia. Pe temeiul bunelor relațiuni cu temutul domnitor, ei s'au putut reface și întări, dând încurând o nouă dovadă despre puterea lor, printr'o năvală neașteptată în imperiul bizantin, unde domnia acum Ioan Comnenul (1118—1143), urmașul marelui Alexie.

În iarna anului al 5-lea de domnie a lui Ioan Comnenul, o mulțime nenumărată de Cumanii trec Dunărea și se revarsă ca lăcustele peste întinderile Traciei, jăfuind tot ce întâlneau în cale. Împăratul își adună, în frigul iernii, trupe din toate părțile, concentrându-le în lagărele de lângă Beroe. Într'aceea, temându-se de numărul prea mare al dușmanilor, încearcă, prin soli cari știau limba cumană, să-i îndepărteze dela planul războiului, cel puțin pe mulți din prinții lor, căci erau împărțiți în mai multe triburi cu câte un han în frunte. Planul lui Ioan Comnenul reuși în parte, căci prin mese mari și daruri strălucite se câștigă câțiva conducători cumani. Dar ce însemnau aceștia, față de numărul imens al celorlalți? Și totuș împărăția trebuia apărută.

Lupta se dă în primăvara anului 1124. Izvoarele bizantine relevează înverșunarea primului atac, care a fost neobișnuit de crâncen. Cumanii se disting prin agerimea lor, dând năvală ca niște duhuri pe caii lor aprigi, și învăluind oștirea bizantină în nouri de săgeți, în mijlocul unui iad de strigăte infernale. Împăratul însuși e rănit în pulpă de o săgeată cumană. Șirurile bizantine se clatină de vijelia deslănțuită asupra lor. Spre fericire însă, Cezarul nu-și pierde nădejdea, iar generalii conving armata, că nu e altceva de ales, decât biruința sau moartea, împărăția fiind în primejdia extremă. Se dă al doilea atac, mai cumplit decât cel dintâiu. Bizantinii, luptându-se cu acea forță sufletească pe care o inspiră conștiința celei mai mari primejdii, reușesc să oprească talazurile popului cuman, luând și câțiva prizonieri. Barbarii sguduiți se dau înapoi, nu spre a fugi, cum se așteptau Romeii, dar spre a-și reface rândurile și a recurge la o nouă stratagemă, caracteristică acestor nomazi, a căror locuință erau căruța și cortul.

Ei leagă căruțele în formă de cerc, iar înlăuntru, sub corturi de piei de bou, își încarcă femeile și copiii, lăsând printre căruțe mai multe treceri, asemenea unor străzi sucite, ce șerpuiau în mijlocul acelor cetăți ambulante. Carăle deveniră forturi pline de luptători, iar ieșirile slujiau la erupțiunile cavaleriei cumane, carea, la nevoie, se întorcea iute în dosul căruțelor întărite, punând în mișcare în direcția dușmanilor o întreagă câmpie de forturi mișcătoare. Oștirea lui Ioan Comnenul se lupta înzădar. Trebuia sfărâmat mai întâiu zidul acela improvizat de Cumani. După o rugă fierbinte către regea oștirilor creștine¹⁾, împăratul detașează pe cei mai îndrăzneți din armata sa, dându-le însărcinarea de a tăia, cu ajutorul topoarelor, legătura între căruțele — redute. Aceștia împlinindu-și misiunea cu cea mai exemplară abnegație și vitejie, Bizantinii năvălesc în lagărul dușman. Și atunci, — un tropot de copite și huruit de căruțe și strigăte barbare de se cutremura pământul: fugiau Cumanii... Așa de mare era numărul prizonierilor, încât împăratul a putut popula cu dânci o întreagă provincie din Tracia. De bucuria biruinței, Bizantinii au introdus o nouă serbare națională, numită „Serbătoarea Cumanilor”. — Cât a mai domnit Ioan Comnenul, păgânii n’au mai îndrăznit să treacă Dunărea²⁾.

Scăpând din măcelul de peste Dunăre, hordele barbare se întorc în stepele lor, afară de un trib, care sub conducerea hanului *Tatar*, luă drumul Ungariei, unde, recunoscând suveranitatea regelui Ștefan II (1114—1131), fu așezat de acesta în

¹⁾ Niketas Choniates relevă, că Ioan Comnenul s’a rugat cu lacrimi, gemete și gesturi în fața icoanei care reprezenta pe prea curata Fecioară Maria.

²⁾ Niketas Choniates, *Historia* IV, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II, tom. 139 (Paris 1894) col. 336—340. — Kinnamos, *Historiarum* lib. I, 3, ed. Migne, PG, ser. II, tom. 133 (Paris 1864) col. 315—316. — D. Onciul, *Originele principatelor române* (București 1899) 81 și 232 nota 9, pune această expediție cumană la 1144, susținând că ea a avut loc sub Manuil Comnenul, citând ca dovadă ediția din Bonn (1836) a lui Kinnamos, pag. 7. Dar la această pagină e tocmai lib. I, 3 al lui Kinnamos, citat de noi mai sus, și nu e vorba de Manuil, ci de *predecesorul său Ioan și de expediția acestuia împotriva Cumanilor în anul al 5-lea al domniei sale*, cum ne spune lămurit Kinnamos. deci la 1123-1124. Afară de aceasta, analele bizantine nu cunosc nici o expediție cumană în anul 1144.

ținutul numit de atunci *Cumania Mică* (1124). E cunoscută dragostea exagerată a regelui maghiar față de Cumani. Spre marea nemulțumire a autohtonilor, hanul cu fruntașii tribului se bucurau de cele mai frumoase privilegii, trăind chiar la curtea regală într-o vădită intimitate cu Ștefan II, pe când Cumanii din provincie erau prigonii de populația băștinașă, din pricina jafului la care se dădeau acești nomazi cu obiceiuri păgâne. Iar când Tatar cu ai săi înconjurau patul de boală al regelui și, sărutându-i mâna cu lacrimi în ochi, îi arătau suferințele poporului lor, Ștefan îi mângăia și le jura că va pedepsi aspru pe toți prigonitorii neamului cuman, jurăminte rămase fără rezultat, căci craiul își dăde sufletul în brațele Cumanilor ¹⁾.

Pe când Cumanii lui *Tatar* se stabiliau în Ungaria, cei din stepe se foloseau de moartea lui Vladimir Monomahul († 1125), pentru a căuta pradă în țara marelui apărător al Rusiei. Planul lor era să se unească cu *Torcii*, popor nomad ce rătăcea în jurul Pereiaslavei; dar Iaropolc, fiul lui Vladimir și ducele Pereiaslavei, porunci acestui neam înrudit cu Cumanii să între în ducatul său; apoi, fără a aștepta sosirea celorlalți cneji ai Rusiei, se aruncă pe neașteptate asupra Cumanilor și-i bate, împingând pe mulți în râuri ²⁾.

Sub Mstislav, noul mare duce al Chievului (1125—1132), începe războiul civil între urmașii Monomahului și descendenții lui Oleg, războiu care va preface Rusia într'un șes inundat de puhoiul veșnic în mișcare al Cumanilor. Când, la 1127, marele duce pornia împotriva lui Vsevolod, fiul lui Oleg, spre a-l alunga din Cernigov, stăpânul acestui principat nu găsea alt mijloc de scăpare, decât în ajutorul păgânilor din stepe. Dealtminteri, chemarea Cumanilor împotriva fraților de acelaș sânge era o tradiție în familia lui Oleg. La semnul dat de Vsevolod, 7000 de călăreți ai stepei sunt gata la granițele Rusiei, așteptând numai reîntoarcerea solilor trimiși la domnul Cernigovului. Aceștia însă, căzând în mâinile lui Mstislav, și Cumanii văzând că trimișii nu se mai întorc, s'au

¹⁾ Thurocz, *Chronica Hungarorum* II, cap. 63, ed. Schwandtner — in fol., 141—2. — Weber, *Kumanen*, in *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon* ³, VII (Freiburg i. Br. 1891) col. 1243.

²⁾ M. Karamsin, *Histoire de l'empire de Russie*, traduite par St-Thomas et Jauffret, tom. II. (Paris 1819) 216.

temut de o trădare din partea lui Vsevolod și au oprit pe loc expediția ¹⁾).

În anul următor, 1128, marele duce pleacă să pedepsească pe Cumani, pentru alianța lor cu Vsevolod. Analele rusești spun că „armata lui Mstislav alungă pe Cumani nu numai dincolo de Don, dar chiar și dincolo de Volga”, curățind de dâșii mezopotamia aceasta, așa că ei n’au mai cutezat să se apropie de granițele Rusiei sub domnia acestui mare duce ²⁾).

Dar războiul civil îi aduce iarăși înapoi, sub marele duce Iaropolc (1132—1139). Descendenții lui Oleg, prinți ai Cernigovului, veșnicii prieteni ai Cumanilor, îi chiamă din nou în ajutor împotriva Chievului. Iarăși începe vechiul jaf. Pacea încheiată între cele două familii sub zidurile Chievului a fost numai o iluzie reciprocă. După câteva luni, războiul izbucnește din nou (1136). Cumanii sunt iarăși aliații născuților din Oleg împotriva lui Iaropolc. Lupta se dă în țara Pereiaslavei, pe malurile râului Sipoi. Puhoiul viu al Cumanilor rupe frontul marelui duce, prinzând și omorînd toată garda lui, iar el fuge cu restul armatei în goană nebună, lăsând chiar steagul Rusiei în mâna păgânilor, la 8 August 1136 ³⁾).

Urmează devastarea localităților de pe malurile Sulei. Cumanii înaintează în Pereiaslava, alungând pe Andrei, fiul lui Vladimir Monomahul, și cucerind cetatea Preluc ⁴⁾. — Ar fi prea plictisitor să urmărim această pagină atât de tristă în istoria Rusiei, împletită cu veșnica revărsare a potopului cuman. Ea se repetă neconținut până la 1152, când hordele steperelor se îndreaptă spre imperiul bizantin.

10. Cele trei năvăliri cumane în împărăția bizantină sub Manuil Comneul. — O epopee grecească la „Teleorman“.

Din Rusia, Cumanii se îndreaptă iarăși spre împărăția Bizanțului, unde domnia acum Manuil Comnenul (1143—1180), împăratul cu ambițiile cele mai vaste și cu planurile cele mai grandioase, dintre toți puternicii cari și-au desfășurat strălucirea în cetatea lui Constantin.

¹⁾ Idem, ibid., pag. 216—7.

²⁾ Idem, ibid., pag. 218.

³⁾ Idem, ibid., pag. 227—8.

⁴⁾ Idem, ibid., pag. 233—4.

Întâia invazie cumană sub domnia acestui împărat e povestită de *Niketas Choniates* și de *Kinnamos*. Că amândoi relatează același fapt istoric, reiese din împrejurarea, că amândoi vorbesc de una și aceeași ocazie a expediției lui Manuil împotriva Cumanilor: Roger II, regele Siciliei (1101—1154), ocupase Corcyra (astăzi Corfu), iar împăratul pornește împotriva lui spre apărarea insulei; ajuns la Filipopol, el primește știrea că hordele cumane au trecut Dunărea; atunci, întrerupând expediția împotriva lui Roger, pornește spre întimpinarea Cumanilor. Deasemenea, amândouă izvoarele relevează că, după expediția cumană, Manuil Comnenul pleacă deadreptul spre Corcyra. Aceste împrejurări arată lămurit, că amândoi istoriografii vorbesc despre una și aceeași expediție a împăratului bizantin împotriva Cumanilor.

Ocuparea Corcyrei de către Roger al Siciliei a avut loc la 1151¹⁾, iar Manuil întreprinde expediția pentru liberarea insulei la 1152. Astfel invazia cumană și expediția împotriva lor a împăratului Manuil cade la 1152²⁾.

Expediția însăși e relatată pe scurt de *Niketas Choniates*: Cumanii, trecând Istrul, devastează localitățile dela poalele Hemului; împăratul, întrerupând campania împotriva lui Roger, se îndreaptă asupra Cumanilor, pe cari îi bate la întâia ciocnire; după aceasta, pleacă deadreptul spre Corcyra³⁾. La atâta se reduce raportul lui *Niketas*. Să se noteze, că *el nu știe nimic despre o trecere a Dunării din partea lui Manuil în urmărirea Cumanilor*.

În raportul lui *Kinnamos* deosebim două părți, dintre cari întâia e identică în substanță cu povestirea de mai sus a lui *Nichită Honiatul*: Cumanii, trecând Dunărea, adună o pradă imensă, jefuind tot ce întâlneau în cale; o ciocnire însă între Manuil și Cumani n'a avut loc, căci barbarii, observând la timp pregătirile împăratului, se întoarseră în grabă peste Istru în țara lor, luând cu sine toată prada adunată. Amândouă ra-

¹⁾ *Chronologia Niketae*, ed. Migne, PG, ser. II, tom. 139 (Paris 1894) col. 1059.

²⁾ Și nu la 1144, cum are D. Onciul, *Originele principatelor române* (București 1899) 81. Vezi cap. 9 nota 2 din lucrarea de față.

³⁾ *Niketas Choniates*, de *Manuale Comneno*, lib. II, 2, ed. Migne, PG, tom. 139 (Paris 1894) col. 412.

porturile se pot împăca ușor. Retragera Cumanilor de teama oștirilor imperiale, Niketas a putut-o concepe ca o biruință a Cezarului, atribuind-o unei ciocniri fericite pentru Bizantini. La atâta s'ar reduce întâia expediție a lui Manuil Comnenul împotriva Cumanilor, dacă Kinnamos n'ar mai adăuga la raportul său o a doua parte, *care lipsește la Niketas*.

Dar, ori de câte ori am cetit și recetit această parte a povestirii lui Kinnamos, totdeauna mi-a lăsat impresia unui fragment epic, lipsit de aparența adevărului istoric. Imi pare că povestirea însăși conține în sine toate semnele unui cânt epic la adresa eroului apoteizat. Să urmărim deci cu luare aminte toate elementele cari alcătuiesc expunerea istoriografului imperial.

Împăratul, auzind că dușmanii s'au întors la stânga Dunării, aleargă la acest fluviu, unde găsim o luntre „făcută dintr'un singur lemn“, poruncește unui țaran de acolo să i-o aducă. Țăranul însă, în loc să-i aducă luntrea, începe să-l dojenească, pentru că n'a avut grije de satele și orașele din Bulgaria, pe cari le-a lăsat pradă Cumanilor. Drept răspuns, Manuil jură că va pedepsi aspru pe acești pustiitori. Sosind, într'aceea, și armata la Dunăre, împăratul își alege „500“ de călăreți, între cari se aflau *Cumani* și *Pecenegi* slujitori în oștirea bizantină. Aceștia trec Istrul cu Manuil Comnenul în frunte, pe „luntri legate între sine“. După trecerea Dunării, Bizantinii nu dau năvăli de Cumani; totuși îi urmăresc până ajung la două râuri navigabile, pe cari nu le pot trece fără luntri. Atunci, împăratul detașează o parte din mica sa cavalerie, trimițându-o înapoi la Dunăre, cu ordin de a *lega de cai* luntrile de acolo și a le aduce în grabă. Ordinul se execută și cele două râuri fără nume sunt trecute. De aici străbat „un spațiu întins“, până ajung la un munte cu numele enigmatic de *Τέρον—Όρος*, aproape de hotarele *Tauroscitiiei*. Ne dând nici aici de Cumani, Manuil trimite o parte din cei 500 de călăreți în interiorul *Tauroscitiiei*, spre căutarea dușmanilor, cu ordin de a-i ataca, unde vor fi dat de dânzii. Soldații însă, zărind în sfârșit pe Cumani, nu îndrăznesc a da lupta până la sosirea împăratului. Sosind în fine și acesta, el se îmbracă mai întâiu în armură de luptă — cu o solemnitate homerică — și apoi începe atacul. E o luptă crâncenă. Pe când barbarii se aruncă din toate părțile asupra Bizantinilor, împăratul, *repezinându-se cu sulfa în mijlocul lor, sparge frontul, omorînd nu*

câte unul, ci câte doi deodată; astfel, Cumanii fiind sgduiți prin atacul împăratului, se aruncă și ceilalți Bizantini și rup întregul șir de bătaie“. Dușmanii sunt învinși; mulți din ei rămân pe câmpul de luptă; Bizantinii iau „cam vr'o 100 de prizonieri“, între cari și pe un renumit principe cuman cu numele *Lazaros*. Nu e vorba despre nici un Bizantin ucis sau luat prizonier. Biruitoarii se întorc înapoi; împăratul și-a împlinit jurământul făcut unui țăran pe malul drept al Dunării¹⁾.

Lăsând la o parte celelalte trăsături cu caracter epic prea bătător la ochi, să ne oprim la muntele *Τένον*—*Ορους* dela hotarele *Taurosciției*²⁾.

A. D. Xenopol se grăbește a interpreta *Tenu-Hormos* prin *Teleorman*, dar e silit să constate, că acest pretins *Teleorman* se află la granițele *Galiției*³⁾. De fapt, *Taurosciția* la *Kinnamos* și contemporanii săi bizantini înseamnă Rusia de nord cu *Galiția*, pe când *Sciția* cuprindea stepele de sud ale Rusiei ocupate de Cumani, împreună cu *Moldova* și *Muntenia* de mai târziu, supuse și ele *Cumanilor*, cari, tocmai pentru aceasta, erau numiți „*Sciți*“ în imperiul bizantin⁴⁾.

Așadar, cei „500“ de călăreți ai lui *Manuil* au pătruns până la hotarele Rusiei, „dupăce au străbătut un spațiu întins“. Dar în care parte a Rusiei? În partea unde munții îi formează hotarul; în cazul cel mai bun pentru *Kinnamos*, primim și noi granițele *Galiției* muntoase. Ei bine, este oare probabil, ca marele *Emanuil Comnenul* să fie atât de temerar, încât să urmărească pe *Cumanii* nevăzuți dela *Dunăre* până la munții

¹⁾ *Kinnamos*, *Historiarum* lib. III, 3, ed. Migne, PG, ser. II. tom. 133 (Paris 1864), col. 421—424; ed. Bonn (1836) pag. 93.

²⁾ Iată textul grecesc, *Kinnamos* lib. III, 3, ed. Migne, col. 424: *Ὁ δὲ γεγονότος ἀμογητὶ διέβαινον, χῳρόν τέ τινα δολιχὸν διαμείψαντες ἄχρι καὶ ἐπὶ ὄρος τένον ὄρμον ἤλθον, ὅπερ ἀρχοῦ τῶν Ταυροσχυθιζῆς ὀρίων ἀνέχει.*

³⁾ A. D. Xenopol, *Is or a Românilor*², II (București 1914) 254.

⁴⁾ *Kinnamos* ne spune că *Galiția* e o parte a *Taurosciției*, (lib. III, 11), că orașul *Chiev* e în *Taurosciția* (lib. V, 12), iar la *Niketas Chroniates* *οἱ Ρῶς* (Rușii) sunt id-ntici cu *οἱ Ταυροσχύθαι*, cum se vede spre pildă în *De Alexio Angelo*, lib. III, 5, unde e vorba atât de Rușii din *Galiția* cât și de cei din țara *Chievului* și împrejurimi. Compară *Ludwig Schözer*, *Nestori Russische Annalen*, II (Göttingen 1802), pag. 229 B. precum și locul indicat aici din *Stritter*

Galiției numai cu „500“ de oameni? Nu știa el nimic despre nenumeratele horde cumane, cari puteau să-l nimicească împreună cu ceata lui de călăreți? Să înainteze el cu atâta siguranță prin însăș țara Cumanilor cu o mână de oameni, fără a se teme de un întreg popor sălbatec de călăreți? Afară de aceasta, pregătirea la luptă, atacul și rezultatul ne întăresc și ele în impresia, că avem de a face cu o epopee grecească lângă pretinsul Teleorman din preajma munților galițieni. Pe lângă aceste criterii interne, mai relevăm pe unul extern: tăcerea lui *Niketas Choniates*, care descrie, cum am dovedit, aceeaș expediție a lui Manuil Comnenul împotriva Cumanilor, fără a pomeni ceva despre o trecere a Dunării sau despre o luptă bizantino-cumană în părțile de nord ale Istrului, deși ar fi vorba despre o strălucită faptă de arme a Bizantinilor.

A doua invazie cumană în imperiul lui Manuil stă în legătură cu războiul bizantino-maghiar din anul 1154. Pe când împăratul se războia cu Ungurii, în absența regelui Géza II (1141—1161), Cumanii trec iarăș Dunărea, devastează cetățile de pe malul drept și înaintază cu jaf și părjol până sub lanțul Balcanilor. Manuil, ocupat în Ungaria, trimite împotriva lor pe generalul Coloman, care însă e bătut și moare în urma rănilor primite, iar trupele lui sunt sdrobite de Cumani. Aceștia, în urma biruinței, încărcând în tihnă prada pe cai, se întorc iarăș în țara lor¹⁾. Anul năvălirii e determinat atât prin războiul maghiaro-bizantin, cât și prin indicația din Cronologia lui Niketas: 1154²⁾.

A treia năvală cade între 1158—1157. Împăratul, întorcându-se spre Constantinopol din războiul turcesc, primește în drum știrea că barbarii au trecut Istrul și prădează marginele imperiului. Atunci, întrerupându-și drumul spre casă, pleacă la Callipolis, iar de aici spre Dunăre împotriva Cumanilor. Aceștia însă, auzind despre apropierea lui Manuil, trecură iute în Muntenia³⁾.

¹⁾ Niketas Choniates, *De Manue e Comneno*, lib. II, 7, ed. Migne, col. 429—432.

²⁾ *Chronologia Niketae*, ed. Migne, tom. cit., col. 1059.

³⁾ Kinnamos, *Hist. lib. IV* în fine, ed. Migne, tom. cit., col. 549. — Primim cronologia admisă de Stritter, *Memoriae populorum olim ad Danubium, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum, Mare Caspium et inde magis ad septemtriones incolentium*, III, 2 (Petropoli 1778) 926.

La atâta se reduc cele trei invazii cumane în împărăția bizantină sub Manuil Comnenul. Întâia e respinsă de acesta, probabil în urma unei ciocniri în sudul Dunării; la a doua, trupele bizantine sunt zdrobite; la a treia n'a avut loc nici o luptă. Astfel nu este exact că, cu prilejul celor trei năvăliri, „Cumanii fură *bătuți cumplit de împăratul bizantin Manuil Comnen* și siliți prin aceasta a se ține câțva timp mai departe de Dunăre”¹⁾. Adevărata pricină, care i-a silit „a se ține câțva timp mai departe de Dunăre”, e ofensiva rusească împotriva Cumanilor, cum vom vedea în rândurile următoare.

11. Ofensiva rusească împotriva Cumanilor.

Părăsind împărăția lui Manuil Comnenul, Cumanii se întorc iarăși la Nipru, de unde încep a neliniști Rusia, când din propria lor inițiativă, când chemați în ajutor de câte un prinț rus care se lupta împotriva fraților de același sânge. Fie că veniau ca aliați ai unui principe rus împotriva altuia, fie că năvăliau nechemăți, invaziile lor au fost totdeauna îngrozitoare. Numai la sfârșitul anului 1159, ei duceau în robie peste 10,000 de Ruși, după ce umpluseră toată provincia Smolensc cu leșuri, lăsând în urma lor orașele și satele în flăcări²⁾.

Cele mai multe devastări se repetau pe malurile Niprului, această arteră de comunicație comercială între împărăția Bizanțului și Rusia, Cumanii căutând neconținut să pună mâna pe corăbiile încărcate cu mărfuri bizantine pentru Rusia, pe cum și pe cele ce Rusia trimitea în imperiul de peste Marea Neagră. Tratatelor de pace pe cari Rușii erau siliți a le încheia cu acești barbari, n'aveau nici o valoare. Situația ne-o descrie frumos și mișcător Mstislav Isiaslavici, ultimul mare duce cu reședința la Chiev (1167—1169), într'o cuvântare ținută în fața prinților Ruși, pe cari voia să-i înduplece la o ofensivă generală împotriva pustiitorilor Rusiei. „Rusia — zice domnitorul — Rusia, scumpa noastră patrie, sângerează din rănilor primite dela Cumani, ale căror efortări nelegiuite nu le-am putut stavili până acum. Ei ne jură pururea prietenie sinceră, primesc darurile noastre, dar, fără nici un respect față de jurămintele tratatelor, ei pun mâna pe creștini și-i duc în robie în stepele

¹⁾ D. Onciul, *Originile principatelor române* (București 1899) 81. www.dacoromanica.ro

²⁾ Karamsin II 367.

lor. Nu mai e nici o siguranță pentru corăbiile noastre de comerț cari străbat Niprul încărcate cu mărfuri bogate. Barbarii s'au hotărît a pune mâna pe calea comercială care duce în Grecia. — A sosit vremea să recurgem la mijloace serioase și puternice. Amicilor și fraților, să punem capăt războiului civil și, cu ochii ridicați la cer, să tragem sabia răzbunării și să cădem² asupra sălbatecilor dușmani, chiemând în ajutor pe Domnul¹).

Cuvântarea a avut efect. Urmează ofensiva generală din Martie 1168. Oștirile aliate, sub comanda marelui duce, străbat stepele cumanе-timp de nouă zile, dar dușmanii fug dinaintea lor, lăsând în urmă tot ce le-ar fi împiedecat fuga. Rușii, urmărindu-i, reușesc să ia înapoi un mare număr de prizonieri, precum și o pradă imenză²). Puterea cumană a fost respinsă, dar nu învinsă. Dacă încercarea de revanșă din anul următor, 1169, a fost zădărnicită prin biruința Rușilor, cari au adus la Chiev 1500 prizonieri, Cumanii s'au răzbunat îndeajuns, prin desele lor invazii până la 1176, când sdrobesc cele mai bune armate rusești ce le ieșiseră în cale³). Incurajați de această biruință, ei continuă a fi biciul Rusiei, mai ales sub marele lor han *Conceac*.

Nenorocirea adună din nou forțele creștine în sudul Rusiei, pentru a porni la a doua ofensivă. Trecând Niprul în stepele Polovților, Rușii dau de dușmani după un drum de cinci zile. Întâia luptă se dă la Uglă sau Orel. Cumanii sunt bătuți pe malurile acestui râu; 7000 de prizonieri și un mare număr de cai și arme de tot felul cad în mâinile biruitoarelor. A doua luptă are loc la Khorol, unde e înfrânt renumitul han *Conceac*, cu toate uriașele lui arcuri automate, pe cari 50 de oameni abia le puteau întinde, și cu toate mașinile aruncătoare de foc, născocite de un Turc din Covaresm⁴).

Dar a treia ofensivă, întreprinsă de Ruși câteva luni după ultimul triumf, în primăvara anului 1186, fu un adevărat dezastru pentru Rusia. Lupta a avut loc în Cumania între Doneț și Don, pe râul Cațala, astăzi Cagulnic. E adevărat că

¹) Idem, II 390—1.

²) Idem, II 391.

³) Idem, III (Paris, 1819) 49.

⁴) Idem, III 75—6, Iulie 1185.

din întâiul atac au ieșit Rușii biruitori, dar succesul mai mult le-a stricat, mărindu-le îngâmfarea. Cumanii, văzându-se primejduiți, își adună toate hordele de pe malurile Donului și reușesc să taie ieșirea Rușilor din cleștele celor două ape, mulțumindu-se timp de trei zile să arunce numai săgeți asupra dușmanilor, fără a se apropia la un atac cu sulile, căci așteptau sosirea altor ajutoare. Într'aceea, numărul Cumanilor crescând mereu, Rușii făcură o sforțare spre a ajunge la râu; dar barbarii, printr'o stratagemă iscusită, reușiră să-i înecuească deodată din toate părțile. Zădarnică fu toată lupta desperată a Rușilor. N'a scăpat nici unul. Toți au fost uciși sau luați prizonieri. Niște neguțători, cari priviau din depărtare lupta, au fost singurii soli cari au dus în Rusia vestea grozavului dezastru. Aceasta s'a întâmplat în Maiu 1186¹⁾.

Urmarea acestei strălucite biruințe, care dădea mărturie despre puterea cumană sub marele *Conceac*, fu o nouă năvălire în Rusia, unde pustiind oraș după oraș, devastând satele și călcând sămănăturile, porniră spre Dunăre, încărcăți de pradă și prizonieri²⁾. Atât de impunător era acest drum spre Istru, încât după 420 de ani, o hotarnică a satului Berilești, județul Brăila, mai vorbește despre „*Drumul lui Conceac*”³⁾. Era în vara anului 1186, an însemnat în istoria Românilor din Balcani.

12. Cumanii și înființarea împărăției româno-bulgare.

La 1018, împăratul bizantin Vasile II Macedoneanul (976 până 1025) scaldă în sânge și desființează împărăția bulgară, întinzând domnia Bizanțului până la Dunăre și primind, drept mulțămire, tragicul nume de Bulgarocton (= ucigător de Bulgari). După o robie de 168 de ani, Bulgaria devine iarăș imperiu, dar un imperiu *româno-bulgar*. Providența s'a folosit pentru înflințarea noului imperiu de doi frați români, Petru și Asan, din Balcani (Haemus), cari au chemat în ajutor pe Cumanii din stânga Dunării, pentru a ajunge la scopul drit.

¹⁾ Idem, III 77—9. — Intre prizonieri era și Igor, prințul Novgorodului cu fiul său Vladimir, care în captivitate se îndrăgosti de fiica hanului Conceac, luându-o în căsătorie (Karamsin, III 81).

²⁾ Idem, III 79—80.

³⁾ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, II (București 1914) 254. — B. P. Hașdeu, *Cuvinte din Bătrâni*, I, 171.

Când la 1186 Românii și Bulgarii din Balcani, sub conducerea celor doi frați valahi, ridicară steagul revoltei pe piscurile stâncilor, putreda capitală a imperiului bizantin nu-și dădea seamă de însemnătatea și urmările loviturii pornite din munții și văile Hemului. Expediția întâiu din vara aceluiaș an a împăratului efeminat Isaac Anghelos (1185—1195) a întărit Bizanțul în convingerea, că răscoala din Balcani n'are nici o importanță deosebită. Ajutat de o ceață deasă, împăratul a putut pătrunde în munți, înfrângând rezistența răsculașilor. Alungați de oștirile imperiale, „Petru și Asan, cu tovarășii lor de răscoală, s'au repezit spre Dunăre și, luntrărindu-o s'au dus la vecinii lor Cumani”¹⁾, pe când Isaac Anghelul, dând foc secerișului adunat în snopi, și încrezându-se în făgăduințele Valahilor rămași acasă, se întoarce în capitală, sigur de potolirea primejdiei, spre a se fâli cu isprăvile sale²⁾.

Petru și Asan însă, „trecând Dunărea, se întâlniră cu Cumani”³⁾ și, făcând alianță cu acești stăpâni ai nordului dunărean, se întorc înapoi cu planul bine stabilit de a scutura lanțurile bizantine și a înființa „domnia Vlahilor și a Bulgarilor”⁴⁾. Armatele aliate se compuneau mai întâiu dintr'o mulțime fără număr de Cumani, cari trec Dunărea „ca niște legiuni de duhuri”⁵⁾; în oastea cumană se afla și un corp (μοίρα) de Valahi din stânga Dunării, cari erau supuși Cumanilor⁶⁾; pe lângă aceștia mai sunt amintiți și Bordonii sau Brodnicii⁷⁾, supuși și ei Cumanilor; adăugând, în sfârșit, și oștirile româno-bulgare din munții și văile Hemului, înțelegem primejdia ce se ridică amenințătoare ca o vijelie năpraznică asupra domniei bi-

¹⁾ Niketas Choniates, De Isaacio Angelo, lib. I, 5. — Părțile din Niketas privitoare la imperiul româno-bulgar se află reproduse și traduse în limba cronicarilor noștri de G. Murnu, în Analele Acad. Rom., ser. II. Mem. sect. ist., tom. 28 (București 1906) 377—462. Textul de mai sus, pag. 381.

²⁾ Idem, ibidem, lib. I, 5—6. Murnu 381.

³⁾ Idem, ibid., lib. I, 6. Murnu 382.

⁴⁾ Idem, ibidem.

⁵⁾ Idem, ibidem.

⁶⁾ Aceasta ne-o spune Niketas mai pe urmă la an. 1199. Murnu 409

⁷⁾ D. Onsiul, Originile principatelor române (București 1899) 150, nota 39, în fine. Nu putem admite însă identificarea Brodniciilor cu Românii din Moldova.

zantine în Vlaho-Bulgaria din sudul Istrului. Toate aceste neamuri „împreunându-se într-o singură armie și coborîndu-se pe șesuri bune de călărime“, sdrobesc armata imperială, comandată de Ioan Cantacuzino, cumnat de soră a lui Isaac Anghelul, trimis de acesta împotriva răsculaților¹⁾.

Dezastrul era destul de mare, pentru a trezi Bizanțul din moleșitul său optimism. Niketas Choniates, izvorul principal pentru înființarea imperiului româno-bulgar, relevă neconținut puterea, vitejia, agerimea și istețimea Cumanilor, deși sufletul lui clocotește împotriva acestor barbari, cari răstoarnă din temelie toată opera lui Vasile Bulgaroctonul. Afară de prima expediție, care a dat naștere la alianța valaho-cumană, împăratul a mai pornit de patru ori împotriva dușmanilor²⁾, totdeauna însă fără ispravă; ba în expediția din 1190 era să-și piardă și viața³⁾. În ultima sa încercare, 1195, abia ajuns la Kypsella, e detronat, orbit și aruncat în mănăstire de fratele său Alexie Anghelul, care-i ocupă tronul (1195—1203) atât de sguduit de puhoiul cuman.

Istoriograful bizantin, care a luat parte la expediția din 1187 în calitate de „scriitor al împăratului“⁴⁾, a putut studia ca martor ocular și modul de luptă al Cumanilor, pe cari îi imitau și Valahii de sub puterea și comanda lor. „Cumanii și Vlahii se războiau după datina lor străbună; adică, apropiindu-se, aruncau săgeți și se încăreau cu sulite; peste puțin însă, prefăcând năvala lor în fugă și întinzând pe dușmanii lor să se ație după ei ca după niște fugari, ei de iznoavă, cu iuțea paserilor ce taie văzduhul, se învârtejiau spre dușmani și cu mai multă inimă se băteau; smulgând săbiile și dând strigăt spăimântător foarte, aproape mai iute ca gândul se aruncau, secerând deopotrivă pe oricine prindeau“⁵⁾. Cât privește împresurarea orașelor, același scriitor ne dă următoarea lămurire: „Cumanii nu se pricep la împresurări de ziduri, din care pricină dășii se dau înlături dela întăririle satelor și

¹⁾ Niketas Choniates, op. cit., lib. I, 6. Murnu 382.

²⁾ Idem, lib. II, 1—2. Murnu 383—7: expediția a doua și a treia.

³⁾ Idem, lib. III, 3. Murnu 388—391: expediția a patra.

⁴⁾ Idem, ed. Murnu, pag. 385: „Eu am urmat atunci pe împărat slujindu-i ca scriitor“.

⁵⁾ Idem, ibidem.

oraşelor şi se mulţănesc ca în goana lor dintâiu, în chipul vijeliei, să răstoarne tot ce le stă înaintea şi apoi să se întoarne înapoi“¹⁾. Mai ales când erau urmăriţi de forţe superioare, „fugiau cât puteau, dar tot aruncau săgeţi înapoi“, şi aceasta numai spre a trage în curse pe duşmani²⁾. Împăratul Isaac Anghelul ne dă şi el următoarea icoană a Cumanilor, din care fireşte nu lipseşte nici ura neputinciosului împotriva biruitorilor: „Şi sunt aceşti Cumani un neam fără Dumnezeu şi totodată cu mulţi dumnezei. Nişte calici şi cu cojoace îmbrăcaţi, dar foarte răsboinici şi dedaţi la traiul tâlhăresc şi nesocotitori de orice moarte. Arma lor e tolba cu săgeţi pieziş atârnată la şold şi un arc răsăltător. Şi la vreme de luptă ei călăresc şi săgetează totodată. Când sunt urmăriţi, dau dosul şi apucă fuga, dar fugind se întorc şi săgetează înapoi. Ei umblă şi se hrănesc. Călare“³⁾.

Slabul Alexie credea cel mai nimerit să între în tratative de pace cu Petru şi Asan; aceştia însă, pe temeiul necontenitelor succese, impun condiţiuni atât de grele încât şi noul împărat e silit la continuarea războiului. El trimite împotriva Vlaho-Cumanilor mai întâiu pe generalul Alexie Aspiete, a cărui armată însă e sfărâmată în Bulgaria, iar generalul luat prizonier⁴⁾. Aceeaş soartă a avut şi sebastocratorul Isaac, ginerele împăratului, care e prins de un Cuman, după ce şi-a pierdut o mare parte din armata sa⁵⁾. Nici retragerea Cumanilor la 1195, nici asasinarea lui Asan la 1196⁶⁾, nici uciderea lui Petru la 1197⁷⁾ n'a putut schimba situaţia în favoarea Bizantinilor, căci în locul celor dispăruţi se ridică fratele lor Ioniţă, care desăvârşeşte opera înaintaşilor săi, făcând din Vlaho Bulgaria o mparhie de care se cutremurau porţile Bizanţului. *Infrângerea Bizantinilor înseamnă întemeierea împărăţiei româno-bulgare, iar aceasta se datoreşte în mare parte concursului puternic dat de Cumani.*

¹⁾ Idem, ed. Murnu, pag. 410.

²⁾ Idem, ibidem, pag. 433

³⁾ Idem, ibid., pag. 456.

⁴⁾ Idem, De Alexio Isaaci Angeli fratre. lib. I, 4, Murnu 397—8.

⁵⁾ Idem, ibidem, Murnu 400—401.

⁶⁾ Idem, ibid., lib. I, 5, Murnu 403—3. »Omorît de unul de ai lui«!

⁷⁾ Idem, ibid., lib. I, 6, Murnu 406: »Străpuns fiind cu sabia de unul din neamul lui«! Aceeaş soartă va avea şi Ioniţă.

13. Cumanii și consolidarea imperiului româno-bulgar.

La 1195, Cumanii părăsesc Vlaho-Bulgaria de peste Dunăre, fiind chemați în Rusia de către Ruric, principele Chievului, care inaugura iarăși vechiul sistem rusesc, de a amesteca în războiul ucigător de frați și pe grozavii sguduitori ai imperiului bizantin. Ruric îi aruncă asupra țării Cernigovului, pe care Cumanii o jăfuesc după obiceiul lor. La 1197 îi găsim tot în solda rusească, iar la 1198 îi vedem pustiind atât de rău sudul Rusiei, încât Voevolod III Gheorghievici (1176—1212) și fiul său Constantin nu găsesc alt mijloc, spre a îndepărta acest biciu al lui Dumnezeu, decât întreprinzând o ofensivă desperată, cu toată desbinarea și slăbiciunea internă a patriei comune. Ei se coboară deci în iarna anului 1198 cu o puternică armată în țara Cumanilor, înaintând până la Don, unde reușesc să bată pe barbari. Așezma fug spre țările noastre, lăsând o mulțime de corturi în mâinile Rușilor¹⁾.

În primăvara anului 1199, luând cu sine un corp de Valahi din țările noastre²⁾, ei trec Dunărea, spre a veni în ajutorul prietenului lor, Ioniță sau Ioanițiu, care se lupta pentru consolidarea și întinderea imperiului româno-bulgar. Crescut și susținut de Cumani³⁾ și fiind în căsătorie o prințesă cumână⁴⁾, Ioanițiu reînoește cu dânșii alianța încheiată de frații săi, permițându-le orișice împotriva Împărăției bizantine.

¹⁾ Karamsin III (Paris 1819) 112—121.

²⁾ Niketas Choniates, De Alexiō Isaaci Angeli fratre, lib. II, 5 (Murnu 409): *Ζυῦσαι (Cumanii) μετὰ ποίραξ Βλάχων τὸν Ἰοργὸν διαβάντες*... Atât textul cât și contextul ne silește să înțelegem aici pe *Valahii din stânga Dunării*, așa că participarea Românilor nord-dunăreni la desrobirea fraților sud-dunăreni este sigură. A. D. Xenopol, *Descălecarea Munteniei* (Iași 1911) pag. 7—8, tăgăduind această participare a Moldo-Muntenilor la răscoala Asenizilor, ignorează textul lui Niketas, deși îl avea sub ochi la *D. Onciul, Originele principatelor* (București 1899) 150, pe care-l impugnează tocmai în acest punct. În ediția a doua însă a *Istoriei Românilor* (vol. II, București 1914, pag 312) e silit și Xenopol a comenta textul de sus al lui Niketas în sensul adevărat: »Valahii de cari e vorba aici locuiau la *nordul Dunării*, sălășluința Cumanilor».

³⁾ N. Iorga, *Istoria Românilor*³ (București 1919) 48.

⁴⁾ Georgius Acropolita, *Annae* XIII, în fine, ed. Migne, *Patr. Gr.*, ser. II, tom. 140 (Paris 1887) col. 1019—1020.

La 23 Aprilie 1199, Cumanii cu Valahii nord-dunăreni întreprind întâia invazie în Tracia de sud, pustiind orașele din drumul lor până jos la Rodosto, pe Marea Marmara. Întorcându-se apoi pe lângă Marea Neagră, ei se întâlnesc cu armata bizantină care apăra cetatea Vizia de lângă mare. După o vijelioasă încăierare, Cumanii începură deodată să fugă în goană nebună, lăsând în urmă bogata lor pradă, spre a distrage pe dușmani. Aceștia, „după turbata și nevindecata lăcomie din fire a Romeilor“, se năpustesc asupra prăzii, fără a bănuî că fuga barbarilor era numai o cursă, iar prada — calul din Troia. Oprindu-se deci pe neașteptate, Cumanii măcelăresc armata bizantină și iau înapoi toată prada?¹⁾

Pe la sfârșitul verii aceluiaș an, hordele păgâne pornesc la o invazie „mult mai mare și mai înfricoșată, decât cele de mai înainte“. Împărțindu-se în patru oștiri, barbarii cutreeră toată Macedonia, prădând fără cruțare și milă orașele și suindu-se până și pe culmile munților, unde jăfuiau mănăstirile și ucideau pe calugări, fără a fi împiedecați de cineva în feroasa lor excursie²⁾.

A treia invazie are loc la 1201, când Valahii și Cumanii, călcând în picioare ținuturile cele mai frumoase și mai roditoare ale Traciei, înainteaza până aproape de Constantinopol, fără a întâlni cea mai mică împotrivire: tristă dovadă a decadenței bizantine! Ar fi intrat și în capitala imperiului, dacă Roman, domnul Galiției, rugat de împăratul Alexie și de mitropolitul grec al Rușilor, n'ar fi intrat în țara Cumanilor, ușurând astfel situația bieților Bizantini, întru cât hordele cumane erau silită a părăsi Tracia, spre a aleră în apărarea țării lor amenințate prin incursia lui Roman al Galiției³⁾.

Acesta alungase pe Ruric din țara Chievului și fusese primit de locuitorii capitalei cu brațele deschise, ca un învingător. Era deci natural, ca principele isgonit al Chievului să ceară iarăș ajutor dela Cumani, spre a-și recâștiga tronul uzurpat de ambițiosul și vicleanul Roman. Sosind deci hordele de peste Dunăre, ele-și curăță mai întâiu țara de Ruși, spre a veni apoi în ajutorul lui Ruric și a pedepsi pe Chieveni pentru legăturile lor cu prințul Galiției. Pedepsa a fost

¹⁾ Niketas Choniates, op. cit. lib. II, 5 în fine. Murnu 409—411.

²⁾ Idem, op. cit., lib. III, 2. Murnu 418.

³⁾ Niketas Choniates, op. cit., lib. III, 5. Murnu 425—6.

Îngrozitoare. Toată furia sălbatecă a călăreților din stepe se năpustește asupra Chievului, care e luat printr'un asalt fulgător; casele, bisericile și mănăstirile sunt devastate; bătrânii și neputincioșii, sugrumați; boierii, fetele, femeile, preoții și călugării, aruncați în lanțuri; numai neguțătorii au fost cruțați, în schimbul mărfurilor oferite. La urmă aprind și orașul. Gemetele celor ce muriau în flacări se amestecau cu bocetele celor ce erau scoși din craș, spre a fi duși în robia cumană. Vechea capitală a Rusiei e distrusă cu toată splendoarea ei¹⁾.

După dezastrul Chievului, Cumanii s'ar fi putut întoarce la Ioanițiu, dacă principele Galiției nu i-ar fi amenințat cu o nouă lovitură. În viclenia sa, Roman se împacă în curând cu Ruric și reușește să-l tragă în cursă, înduplecându-l să plece împreună împotriva Cumanilor. Astfel, în iarna anului 1202, cei doi aliați pornesc în contra păgânilor, pe cari îi alungă până la Trepol, luându-le o mulțime de prizonieri. Aici însă, prințul Galiției pune mâna pe Ruric, îl duce în lanțuri până la ruinele Chievului și, după ce l-a orbit, îl aruncă într'o mănăstire, făcându-l călugăr cu forță²⁾.

Într'aceea, imperiul bizantin fiind în agonie, Ioanițiu putea să-și continue mai lesne opera de consolidare a împărăției sale, după ce „aproape toată domnia din apus a Romeilor a surpat-o și stricat-o, spulberând-o prin războaie, pustiind-o prin năvăliri cumane și risipind-o în tot chipul“³⁾ Primind diadema dela Pontificele Roman, și unindu-se în credință cu Sfântul Scaun, împreună cu clerul și poporul său, el scutură și ultima înrăurire bizantină și devine un suveran european, catolic⁴⁾. Nu încapе îndoială, că altul ar fi fost viitorul catolicismului în țările dunărene, dacă, după răsturnarea putredului imperiu bizantin, la 12 Aprilie 1204, Latinii, stăpâni la Constantinopol, n'ar fi avut lipsa de tact diplomatic și imprudența politică, de a nu recunoaște independența statului româno-bulgar și de a răspunde nepoliticos și mândru la fe-

---

¹⁾ Karamsin III, 128 și urm.

²⁾ Idem, ibid., pag. 128—131.

³⁾ Niketas Choniates, Urbs capta, 9. Murnu 430.

⁴⁾ Hurmuzaki-Densusianu, Documente privitoare la istoria Românilor, I, 1 (București 1887) pag. 1—50.

licitările lui Ioanițiu, care le oferia ajutorul său împotriva Grecilor ¹⁾).

Din momentul acesta, împăratul româno-bulgar e pe picior de războiu cu Latini, iar Cumanii apar iarăș pe scena tragediei balcanice. El chiamă din nou pe grozavii săi ocrotitori și aliați, și lupta începe mai întâiu prin stratageme ascunse de surprindere a dușmanului: „Ioanițiu, venind cu oștile lui și cu ajutorul Cumanilor, cari erau aproape nenumărați, caută mai mult pe ascuns să lovească pe Latini” ²⁾).

Înțelegându-se apoi cu Grecii răsturnași de Latini, Ioanițiu trece la atacuri fățișe împotriva desprețuitorilor săi, atacuri și lupte sălbătice, în cari rolul principal îl joacă aproape totdeauna Cumanii, cum putem vedea din însemnările contemporanului Choniates, cea mai mare autoritate istorică cu privire la înființarea și consolidarea statului româno-bulgar din sudul Dunării. Una din cele mai mari lovituri, cu urmări fatale pentru Latini, se dă lângă Adrianopol, la 15 Aprilie 1205. Atacul pornește dela istețul general cuman Coța, trimis de Ioanițiu în ajutorul Grecilor din cetate, impresurați de Latini. La furtunosul atac al Cumanilor, Latini de sub zidurile Adrianopolului se aruncă cu aceeași vitejie asupra dușmanilor, fără a cunoaște planurile acestora; atunci, generalul cuman cu ai săi o rupe la fugă, săgetând înapoi din goana scăpărătoare a cailor; și, pe când barbarii „înaintau repede, căci erau mai sprinten înarmați și călăraiu pe cai mai iuși de picior, călăreții Latini pe neștiute bătură cale foarte lungă și ajunseră din prostie la locurile, unde erau pregătite cursele dușmanilor ce stăteau la pândă. Și într’acest chip dădură peste oștile odihnite ale Cumanilor, tocmai când ei erau slăbiți de drum și caii le erau cu totul rupți de ostenală, și fură cuprinși ca într’o mreajă, căci Cumanii i au impresurat din toate părțile. Și dându-se luptă de aproape, Latini înghesuși fiind de mulțimea Cumanilor, erau răstură-

¹⁾ Niketas Choniates, op. cit., loc. cit.: În răspunsul lor către Ioanițiu, Latini îi poruncesc „ca în scrisorile lui către Latini, nu ca împărat către niște prieteni să cuvânteze, ci ca o slugă către stăpâni; iară de nu, se vor scula asupra lui și vor prăda Mysia, pe care el pe nedrept a pus mâna, răsvrătindu-se împotriva stăpânilor săi Romei, și-l vor face iară să fie ce a fost înainte.”

²⁾ Idem, ibidem. Murnu 431.

nați de pe cai, căci fiecare din ei lupta cu mai mulți. Și tot cu seceri și lațuri îi apucau de grumazi pe acești oameni îndărătnici și le ucideau caii, căci întocmai ca un nour negru și des învâluindu-i Cumanii, nu puteau Latinii nici să se desfășure și nici să fugă. Și a pierit acolo floarea cetelor latine și toți cei vestiți în războiul cu suliți. Căzut-a și contele Ludovic de Blois și Balduin fu prins și dus de viu în Mysia, unde fu pus în lanțuri și aruncat la închisoare în Târnova¹⁾, capitala imperiului româno-bulgar²⁾). Astfel fu pedepsită de Ioanițiu prin Cumanii mândria nesocotită a Latinilor, prin dezastrul armatei și prinderea împăratului lor Balduin de Flandra³⁾.

A doua lovitură dată Latinilor de către împăratul din Târnova Mysiei urmează îndată după dezastrul de lângă Adrianopol. Ioanițiu „dă Cumanilor să prade toate târgurile din apropierea Bizanțului, cari erau birnice Latinilor. Cumanii nimiceau tot ce aflau în cale, și pe unii robi mai arătoși la chip după bicioire îi spânzurau, închinându-i zeilor lor⁴⁾”. Astfel, biruitoarii dela Adrianopol ajung pentru a doua oară în preajma Constantinopolului.

A treia lovitură o dau Cumanii, pe când Ioanițiu cucerea și distragea cetățile Latinilor. Așa, când împăratul român cucerea orașul Serres din Macedonia, aliații acestuia păziau drumurile, pentru a împiedeca orice ajutor latin împotriva cuceritorului din valea Strimonului. Rău a pășit-o Bonifaciu de Montferrat, care alergă în sprijinul celor împresurați la Serres, căci Cumanii îl surprind, îl năpustesc și-l cotropesc din toate părțile, „întocmai ca niște roiuri cari se văd ieșind din stupi și ca niște viespi cari zboară din viesparul lor”. Bietul Bonifaciu abia scăpă cu viață, fugind la Salonic, capitala du-

¹⁾ Idem, ibid., 10. Murnu 433—4. Anul și ziua b'ruinței cumane, tot acolo, 11 (Murnu 435): »La 15 Aprilie 1205, Latinii fură bătuți de către Cumanii«.

²⁾ Despre participarea Valahilor la această luptă ne dau mărturie izvoarele latine, din cari știm că la Adrianopol s'au luptat 14.000 de Cumanii: N. Iorga, Istoria României din peninsula balcanică (București 1919) 23 — Hurmuzaki Densusianu, Documente, I, 1 (București 1887) 51—2: »irruit subito *Blachus ille Iohanitius* in nostros cum multitudine barbarorum innumera, *Blachis* videlicet et *Commannis*«, scrie fratele împăratului latin către papa.

³⁾ Choniates, Urbs capta, 11. Murnu 435.

catului său, pe când Ioanițiu, ocrotit de Cumanii săi, cuceria Veria și alte orașe din Macedonia, înaintând spre Salonic. Drumurile erau așa de bine păzite de către Cumani, încât din cei ce veniau în ajutorul Latinilor „mai toți periau de cetele Vlahilor și Cumanilor, de cari se loviau pe drum“¹⁾.

Groaza și pustiirea a ajuns culmea în primăvara anului următor (1206), când domnul româno-bulgar „în furia lui, dete drumul roiiurilor de oștiri cumane, cari, în mulțimea lor, păreau ca florile de primăvară. Unii, asemenea armiiilor de furnici cari mișue prin arii, au împresurat Adrianopolul; iar alții, apropiindu-se de Rusion, siliră să iasă împotriva lor oastea latină ce era de apărarea cetății“. Armata vestitului Thierry e zdrobită; „căzură mai toți Latinii, după multe fapte viteze“. Alte horde cumane cuceresc orașul Apros de lângă Marea Marmara, dărâmandu-l în întregime și ducând în robie, cu mâinile legate la spate, pe cei rămași în viață. După ce bat în drum o altă armată latină, Cumanii distrug Rodosto de pe țărmul aceleiaș mări, repetând înfiorătoarele scene dela Apros. Urmează cucerirea, cotropirea și distrugerea celorlalte orașe maritime — Perinthos, Daonion, Arcadiopol, Mesene, Tzurulos și Athyra. Aici cruzimea cumană ajunsese la culme, „căci nu numai bărbații și femeile parte fură uciși, parte luați în robie, dar nici pruncii sugari nu scăpară de moarte, ci ca iarba și florile fură secerăți. Și ce era încă și mai vrednic de jale, aceste lifte neîmblânzite, apucând la vreme țărmurile și ieșind în calea celor ce fugiau într'acolo, pe unii îi tăiau, pe alții îi târau înapoi, și pe alții iară îi siliau să se arunce în adâncul apelor. Și puțini cari găsiseră luntre putură să scape. Unii chiar, când intrau în luntre, lunecau și cădeau în mare. Atât de strașnică și feliurită era urgia și aproape deplină stingerea celor de acolo, Apoi barbarii apucând înainte în pâlcuri și tabere, ca o înviforată vijelie, risipiau totul, sau, drept un foc ce arde codrul, au prăpădit tot ce au găsit în cale. Și din toate nimic nu era necercetat și nejăcuit, afară doar de Vizia și Selivria, cari singure din cetățile cele foarte multe și mari rămaseră neprădate și nesurpate de Cumani. Căci ele singure nu numai prin tăria zidurilor cu cari erau încunjurate, ci mai ales prin așezarea lor s'au smuls dela desăvârșita lor pieire“. Pustiirea ajunsese până sub zidurile Bizanțului. „Dar Cumanii

www.dacoromanica.ro

¹⁾ Idem, ibid., 11—12. Murnu 438—441.

puțin au zăbovit în părțile apropiate de Constantinopol; adeseori în goana luptei au venit chiar până la ziduri, ba uneori în cete foarte mici au intrat și pe poarta, ce se chiamă a Sfântului Roman, numai ca să-și arate vitejia sau și norocul ce-i călăuzia în faptele lor de atunci. Și, după uciderea celor ce apărau porțile, cu mare grabă s'au întors și cu toată oastea au purces înapoi spre țara lor, ducând cu sine mulțimea robilor, ca pe niște turme de vite, iară dobitoacele de trunchiu și de povară, mai mult decât puzderia de stele¹⁾ La Paștile anului 1206, Tracia era în mare parte un cimitir înfiorător²⁾. Astfel, Cumanii erau biciul lui Dumnezeu, mânuit de cruzimea răsbunătoare a lui Ioanițiu, pentru întinderea, consolidarea și neatârănarea împărăției româno-bulgare.

Nu e în gândul nostru de a urmări mai departe soarta acestei împărății: noi ținem firul istoriei cumane, iar acest fir se încălcise dincolo de Dunăre în frământările vulcanice ale nașterii și consolidării furtunosului imperiu al lui Ioanițiu, răpus și el la 1207 de o mână ucigașă. Din larma și valma și din izbucnirile gigantice ale uriașei întreprinderi, o constatare istorică se impune oricărui cercetător: *imperiul româno-bulgar a fost înființat și consolidat cu ajutorul sălbatec al Cumanilor.*

II. Decăderea puterii cumane.

1. Cumania. — Cumania Albă și Cumania Neagră.

Niketas Choniates ne spunea mai sus că, pe la sfârșitul primăverii anului 1206, Cumanii au pornit cu toată oastea înapoi spre țara lor. Deși din cele expuse până aici ar reieși destul de lămurit ce se înțelege prin *țara Cumanilor*, credem totuș potrivit a ne opri asupra acestui punct, pentru a stabili mai exact granițele Cumaniei și a explica denumirile de „alb” și „negru”, date acestei țări.

Renumitul misionar Ioan de Plano Carpini, frate minor din ordinul sfântului Francisc, trimis de papa Inocentiu IV (1243—1254) în Mongolia, a trecut în anul 1246 și prin acea parte a Cumaniei care e închisă între Nipru și Iași, lăsându-ne

¹⁾ Niketas Choniates, *Urbs capta*, 13—14. Murnu 443—7.

²⁾ Idem, ibidem, 15. Murnu 450.

în raportul său¹⁾ și câteva notițe privitoare la țara Cumanilor. Coborîndu-se prin Polonia la Chiev și trecând Niprul la Canev, Carpini dă de „*terra Comanorum*” sau „*Comania*”, despre care ne spune, că e o „*țară foarte mare și lungă*” și că e „*toată un singur șes, udat de patru fluvii mari*”, dându-ne și numele lor: „*primum appellatur Neper (veteribus Boristhene), secundum appellatur Don (Tanais), tertium dicitur Volga (Rha), quartum nominatur Iaec*”²⁾, Misionarul ne dă unele lămuriri și cu privire la hotarele Cumaniei; la nord, imediat după Rusia, vine țara Mordvinilor; apoi Bulgaria Mare, leagănul Bulgarilor din sudul Dunării; urmează Ungaria Mare, de unde se trag Maghiarii de astăzi; după Ungaria Mare vine țara Parosiților și a Samogeților; sub aceste țări, înșirate dela apus spre răsărit, se afla „*Comania*” sau „*terra Comanorum*”; iar la sud între Marea Caspică și Marea Neagră, se ’ntinde țara Alanilor³⁾. Deși fratele Ioan de Plano Carpini n’a călătorit decât dela Nipru spre Mongolia, el știa totuș foarte bine că țara Cuma-

¹⁾ Reprodus în Hurmuzaki—Densusianu, Documente I, 1 (București 1887) 235—9. Dintr’o greșită înțelegere a introducerii, Densusianu atribue acest raport dominicanului *Ascelin*. Nimic mai greșit. Anselm de Lombardía, numit și fratele *Ascelinus*, era tovarășul de misiune al lui Simon de Saint-Quentin, dominican și el, cu care a călătorit în Persia. Ascelin n’a fost în Cumania și n’a scris nici un raport. Vezi D’Ohsson, *Histoire des Mongols II* (La Haye et Amsterdam 1834) 208 și urm. Raportul din Hurmuzaki—Densusianu e alcatuit de Carpini și e cunoscut ca atare și din alte izvoare; el a expus și în volumul citat al lui D’Ohsson.

²⁾ Hurmuzaki—Densusianu, Documente I, 1, (București 1887) pag. 237 C. 23: Et est Comania terra maxima et longa. — Idem, pag. 236 C. 21: Ibamus per terram Comanorum, quae tota est plana est flumina quatuor habet magna. — *Neper* (Boristhene) e Niprul, nu Nistrul, cum crede A. D. Xenopol (II², 248); *Iaec* sau *Iaic* e fluviul Ural. Vezi *Geografia* lui Gio. Ant. Magini și Leonardo Cernoti, II (Veneția 1597) 163 și 169, carte foarte rară, pe care anticvarul Șaraga din Iași a binevoit a mi-o pune la dispoziție.

³⁾ Hurmuzaki—Densusianu, op. cit., pag. 236 C. 23: Haec Comania ab aquilone immediate post Russiam habet Morduynos, Byleros id est Magnam Bulgariam, Bastarcos, id est Magnam Hungariam, post Bastarcos Parositas et Samogetas. A meridie habet Alanos... — D’Ohsson, *Histoire des Mongols*, I (Amsterdam 1852) 237 și harta dela începutul volumului.

nilor se 'ntinde și la apus de Nipru; el ne spune doar lămurit că hotarul dela apus și miazănoapte al Cumaniei îl formează regatul Ungariei și Rusia, înțelegând prin aceasta din urmă mai ales acea parte a Rusiei, care se mărginește cu Ungaria, adică principatul Galiției, așa că putea concluda la urmă: „Și este această Cumanie o țară foarte mare și lungă¹⁾“. Granița din urmă e indicată și de un alt document al vremii, care ne spune că detașamentul mongol condus de Cadan a năvălit în Ungaria (1241) „între Galiția și Cumania, întrebuintând trei zile pentru trecerea Carpaților până la Rodna“; așa dar aici, la sud de Galitia, se 'ntindea Cumania²⁾. Astfel e de prisos să amintim, că și ținutul de sud închis între Nipru și Nistru era ocupat de Cumani; dominicanul Iulian, care, în drumul său spre Ungaria Mare, străbătuse Cumania încă înainte de Carpini, știa că lângă râul Bug se află un trib de Cumani, în fruntea căroră stătea un prinț cu numele Gureg, și că acesta se rășboia cu vecinii de acelaș sânge³⁾.

Faptul apoi, că Moldova și Muntenia au fost stăpânite de Cumani, e mai pe sus de orice îndoială. Desfășurarea evenimentelor expuse până aici, ne-au dumirit pe deplin în această privință. Pacinații ocupau Moldova și Muntenia până la venirea Cumanilor; aceștia din urmă cobărându-se la Dunăre, încheiară mai întâi alianță cu frații lor, căutând prilejul potrivit pentru a-i nimici și a lua singuri conducerea neamului; reușindu-le planul, prin concursul împăratului bizantin Alexios Comnenos, ei devin, la 1091, singurii stăpânitori ai Moldovei și Munteniei. Astfel constatăm că în analele bizantine, cari dau Cumanilor numele de Sciți, Moldova și Muntenia sunt numite Skytia, adică țara Cumanilor. Deaceia și vedem, că frații Petru și Asan, „trecând Dunărea, se întâlnesc cu Cumanii⁴⁾“, iar aceștia ridică un corp de Valahi nord-du-

¹⁾ Hurmuzaki-Densușianu, op. cit., pag. 237 sus: Ab occidente autem Hungariam habet atque Russiam.

²⁾ Rogerius, Miserabile carmeh, cap 9, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — în fol., I. (Viena 1746) 302: Rex Cadan *inter Rusciam et Comantiam* per silvas trium dierum habens iter sive viam pervenit ad civitatem Rudanam.

³⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Document I, 1, pag. 146 și 149.

⁴⁾ Niketas Choniates, De Isaacio Angelo, lib. I. 6, Murhu 382.

năreni, spre a-i duce în alutorul lui Ioanițiu¹⁾ Încă înainte de aceasta, un aventurier rus Iovanco Rostislavici, fiul principe-lui galițian Rostislav și pretendent la tronul Haliciului, în urma certelor pentru domnie, fugi, cum spun analele rusești, „la Cumanii și se așază în orașele de lângă Dunăre“, unde e arătat la 1145 și la 1159²⁾. Afară de aceasta, în documentele privitoare la cavalerii teutoni din Țara Bârsei, se spune că cruciații aceștia stau ca un zid despărțitor între Unguri și *țara Cumanilor* și că Țara Bârsei se mărginește cu aceea a *Cumanilor*³⁾. E cunoscut apoi că, Teutonii cucerind părțile sud-carpaține ale Munteniei și Moldovei, noua cucerire de dincoace de Carpați se numește „o parte a Cumaniei“⁴⁾; trecând această parte la regele Ungariei, după alungarea Teutonilor, acesta își ia titlul de *rege al Cumaniei*, titlu constat mai întâiu la 1233. În legătură cu aceasta relevăm că acea episcopie care s'a înființat pe teritoriul în chestie cu reședința în Milcovia, era a *Cumanilor* întorși la catolicism și purta titlul oficial de „*episcopie a Cumanilor*“, episcopie despre care vom vorbi în partea a 3-a a studiului de față. Acelaș lucru reiese și din diploma lui Bela IV (1235-1270) prin care dăruiește cavalerilor Ioaniți regiunile din stânga Oltului sub numele de *Cumania*, mărginită la nord cu munții Carpați⁵⁾. Toate acestea se confirmă și prin faptul, că în Moldova și Muntenia există până astăzi peste 30 de numiri geografice, cari ne-aduc aminte de Cumanii.

Prezența Cumanilor în Oltenia se dovedește din activitatea Dominicanilor pentru întoarcerea acestor păgâni din țara Severinului, activitate expusă în trei scrisori papale din 1237⁶⁾.

¹⁾ Idem, De Alex o' Isaaci Angeli fratre, lib. II, 5. Murnu 409.

²⁾ D. Onciul, Originile principatelor române (București 1899) pag. 81 și 232 n. 10.

³⁾ Hurmuzaki-Densușeanu, Documente I, 1, pag. 59 n. 42 „in confinio illo... assiduos Cumanorum patientes insultus“. Idem, pag. 75 jos și pag. 77: in regni confinio positi, frequentes paganorum sustinetis insultus, vos pro regno morti tanquam firmum propugnaculum opponentes. Idem, pag. 57 și 74: Terra Borza, versus Cumanos.

⁴⁾ Idem, ibid. pag. 118 și 112: ipsius (cavalerilor teutoni) partem Comaniae ultra Montem Nivium (Carpații) contulisti.

⁵⁾ Idem, ibid., pag. 251: a fluvio Olth et Alpibus Ultra-silvanis totam Cumaniam. dacoromanica.ro

⁶⁾ Idem, ibid., pag. 153—155.

Pe lângă aceasta, avem și aici localități care ne amintesc numele Cumanilor, cum e un sat pe Olt numit în izvoarele vechi *Vadul Cumanilor*, iar astăzi *Bumanii*, sau localitatea din fața Vidinului, care se cheamă și astăzi *Cumanii*³⁾.

Aceasta e întinsa țară a Cumanilor, lunga Cumanie — terra maxima et longa — cu un capăt udat de fluviul Ural și Marea Caspică, iar cu celalt atingând valurile Dunării noastre până la Porțile-de-fier. Partea răsăriteană, cuprinsă între Nipru și Ural, se numia *Cumania Albă*, iar partea apuseană, care se întindea dela Nipru până'n Dunăre și Carpați, era cunoscută sub numele de *Cumania Neagră*, dupăcum reiese mai ales din cronicile ungurești, cari au ca izvor comun una și aceeași cronică mai veche, scrisă înainte de invazia Mongolilor⁴⁾.

Concepția, de a desemna popoarele și țările, ba chiar și persoanele, prin culoarea *albă* și *neagră* își are originea în Asia centrală, de unde a trecut în Azia apuseană și în Europa răsăriteană; ea a fost aplicată de popoarele mongole, turcești și finice, punând în nedumerire pe scriitorii apuseni, cari se foloseau de aceste numiri, fără a le pricepe rostul sau se pierdeau în explicațiuni lipsite de temei istoric. A trebuit să se adune documentele cari întrebunțează aceste epitete pentru desemnarea popoarelor și să se aplice metoda inducțiunii istorice, pentru a afla soluția definitivă a chestiunii. Pe baza inducțiunii, învățatul Carol Friedrich Neumann a ajuns la teza istorică: *Negru* înseamnă tributar, birnic, supus, iar *alb*, liber, independent, domnitor¹⁾. Odată calea indicată, nu i-a fost greu lui Roesler să extindă puțin comprehensiunea acestei idei, adăugând, pe temeiul unui caz particular, că „alb” mai desemnează regiunea hordei principale sau a celei ce stă în cinste mai mare, pe când „negru” arată horda mai mică, mai puțin însemnată, desfăcută de cea mare²⁾. Astfel,

1) A. D. Xenopol. Istoria Românilor², II (București 1914) 255, dar aceea întâlnire a Cumanilor cu Francezii n'a avut loc în *Oltenia*.

2) D. Onciul, Originele principatelor române, pag. 144 nota 28.

3) Karl Friedrich Neumann, Die Völker des südlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwicklung³ (Leipzig 1855) VII—VIII și 98; ediția întâia se tipărise în 1827.

4) Robert Roesler, Romänische Studien (Leipzig 1871) 153

partea principală a țării, partea în care se află centrul politic, se numește „albă”; iar cealaltă parte se numește, prin contrast, „neagră”.

Intorcându-ne acum la „Cumania Albă” și „Cumania Neagră”, concludem cu D. Onciul: „Tot așa și la Cumani, țara principală era numită *Cumania Albă*. Țara dominantă fiind *albă*, cea supusă a fost numită, prin contrast, *neagră*... Așa și țara cucerită de Cumani a devenit *Cumania Neagră*.”

Epitetul *negru* al Cumaniei Negre a rămas acestei părți și după desființarea stăpânirii cumane, partea răsăriteană a Țării Românești și Moldova fiind numite apoi *Valahia Neagră* (turcește *Kara-Iflak*, bulgărește și sârbește *Kara-Vlaska* = Țara Românească; grecește *Mauro-Vlachia*; turcește *Kara-Bogdan* = Moldova)¹⁾ Moldovenii însă, înainte de a deveni tributari Turcilor, erau numiți de către aceștia *Ak-Ulakh*. adică *Valahi-Albi*,²⁾ ceea ce e o nouă dovadă pentru expunerea de mai sus.

2. Cumani iarăș în Rusia. — Inceputul decăderii cumane: Mohamed al Corazmului și cavalerii teutoni.

La sfârșitul primăverii anului 1206, cotropitorii imperiului latin se întorc iarăș în țara lor, deși Ioanițiu mai avea nevoie de sălbatecul lor sprijin pentru aducerea la îndeplinire a uriașelor sale planuri. Motivele acestei grabnice întoarceri trebuie căutate în evenimentele ce se desfășurau lângă hotarele Cumaniei Albe.

La nord, în Rusia, patria veșnicei sfâșieri între frați, se pregătea o nouă încăierare între cei de acelaș sânge și graiu. Roman, principele Galiției, murise la 1205, iar Ruric ieșise din mănăstire și ocupase din nou tronul Chievului reclădit, care, dela 1169, nu mai era capitala Rusiei, marele duce având dela această dată, reședința în orașul Vladimir, capitala ducatului cu acelaș nume. Trei prinți aliați, Ruric al Chievului, Vsevolod cel Roșu al Cernigovului și Mstislav al Smolenscului, chiamă în ajutor pe strașnicii Cumani, pentru a cuceri Galiția dela urmașii lui Roman. Deși diplomația, și mai ales neînțe-

1) D. Onciul, op. cit., pag. 23.

2) Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, I, 1, ed. Miron Nicolescu, în Biblioteca Socetii Științifice Române (București 1909) 31.

legerea între aliați, a împiedecat războiul și desfășurarea sălbătăciei cumane, avem totuși aici dovada că în vara anului 1206 Cumanii erau în Rusia.¹⁾ Într'aceea, cearta între aliați luând proporții mari, lucrurile se întorc iarăși împotriva mult încercatului Ruric, deoarece Vsevolod cel Roșu, al Cernigovului aruncă asupra lui pe grozavii Poiovți, cari îl alungă pentru a doua oară din tron, la sfârșitul anului 1206, și devastează apoi țara Pereiaslavei, la începutul anului următor.²⁾

Dacă Rusia a fost scutită în urmă de vizita barbarilor din stepe, faptul se datorește lui Mohamed, sultanul imperiului corazmian, care se apropia amenințător de granița răsăriteană a Cumaniei Albe. Imperiul acesta, care se ridica pe ruinele Selgiuchizilor, cuprindea în partea de sud Afganistanul, Belucistanul și Persia, iar în partea de nord ținuturile așezate la răsărit de fluviul Ural (Iaic) și Marea Caspică până aproape de munții Mongoliei, unde se mărginea cu Kara-Kitai; Turkestanul apusean intra și el în vasta împărăție a lui Mohamed. Înaintând deci din cucerire în cucerire, sultanul ajunsese până la malul stâng al Ufalului (Iaic), unde locuiau Turcii Cancali, cari recunoscuseră suveranitatea biruitorului. Astfel, Mohamed bătea la poarta Cumaniei Albe. Zădarnică fu toată împotrivirea hordelor, desperate: Mohamed trece Uralul pe la 1208, bate în mai multe lupte pe Cumanii din nordul Caspiceii și devine stăpân și pe malul drept al fluviului, ciuntind pentru întâia oară lunga țară a Cumanilor. Cu aceasta începe decăderea puterii cumane, al cărei centru politic se mută de acum mai spre apus, unde, după scurtă vreme, va suferi o nouă înfrângere.³⁾

După lovitura primită prin ciuntirea capătului răsăritean al țării lor, Cumanii sunt siliți a sta în relațiuni mai bune cu Rusia, căutând în schimb pradă în Ungaria, unde domnia acum Andreiu II (1205-1236). Năvălind prin trecătorile Carpaților, ei devastau mai ales acel frumos colț din sud-estul Ardealului care purta și atunci numele de Țară a Bârsei. Atât de grozave și dese erau invaziile lor în această grădină a Transilvaniei, încât locuitorii ei fură nevoiți a-și părăsi sălășluințele lor și a se retrage în văgăunele munților, așa că, la

¹⁾ Karamsin, III 138.

²⁾ Idem, III 142-143. www.dacoromanica.ro

³⁾ D'Oshon. I 216 și 181.

1211, Țara Bârsei era o regiune „devastată, pustiiată, nelocuită, din pricina neconținutelor incursiuni ale acestor păgâni”.¹⁾ Pentru a opri revărsarea puhoiului cuman, care amenința regatul ungar, Andreiu II dăruie Țara Bârsei cavalerilor teutoni cu îndatorirea ca aceștia, în calitate de vasali ai regelui, să formeze o puternică stavilă la marginea regatului. Spre acest scop, *Teutonii*, cunoscuți la Români și la Slavi sub numele de *Nemfi*, ridică, între 1211 și 1221, cinci castele întărite, pentru înălțarea cărora au cheltuit bani mulți, muncă enormă și mult sânge, deoarece Cumanii, văzând că li-se închid pasurile prin cari obișnuiau să treacă în Ardeal, se năpustiau în repetate rânduri asupra lor pentru a zădărnici clădirea neplăcutelor cetăți.²⁾ Localizarea celor cinci cetăți din Ardeal am făcut-o în alt studiu,³⁾ din care scot aici numai ierurile trebuincioase pentru a putea urmări istoria Cumanilor.

Incurând, *Teutonii* trec „Munții Zăpezilor”, cum se numiau Carpații în documentele vremii, și cuceresc din Cumania Neagră partea de nord a Țării Românești, iar în Moldova, partea cuprinsă între Carpați și Siret, cucerire ratificată de regele Ungariei, care întinde, la 1222, granița muntenească a teritoriului teuton până la Dunăre.⁴⁾ Cumcă în Moldova cavalerii au ajuns până la Siret, reiese din faptul că, mai pe urmă, întreaga provincie cucerită dela Cumani a intrat în dieceza episcopatului cuman; e cunoscut însă că, în Moldova, ținutul acestui episcopat se întindea din Carpați până la Siret.⁵⁾

¹⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente privitoare la istoria Românilor I, 1 (București 1887) 57, 74 Nr. 54; 63 Nr. 47; 80, 82 86. — Scriitorul acestor rânduri, Istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă, cap. 2, în Cultura creștină, IX (Blaj 1920) p. 139—140.

²⁾ Hurmuzaki-Densușianu, op. cit., pag. 118: ipsi (cavalerii teutoni) pro colenda et munienda terra eadem, per qua Cumanis regnum Ungariae multipliciter perturbantibus frequens introitus et exitus habebatur, numerosam pecuniam expendeunt ibi cum multo labore ac proprii effusione cruoris quinque castra fortia construendo. — Ibidem, pag. 122 și 123.

³⁾ Istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă, cad. 4, în Cultura creștină, IX (Blaj 1920) 147—9.

⁴⁾ Hrizovul ratificării, 1222, în Hurmuzaki-Densușianu, op. cit., pag. 75.

⁵⁾ Rogerii Miserabile Carmen, cap. 20, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol. I (Viena 1746) 302: Bochetor autem cum aliis regibus, fluvium qui dicitur Zerech

Odată stăpâni peste această parte a Cumaniei Negre, cavalerii înalță și aici mai multe cetăți, atât pentru a-și apăra cucerirea înfăptuită prin jertfe grele, cât și pentru a administra din ele coloniile săsești, cari curgeau numeroase, sub ocrotirea Teutonilor, pe plaiurile noastre. Dintre cetățile ridicate dincoace de Carpați, în Cumania Neagră, cea mai însemnată e aceea pe care documentele o numesc „*castrum munitissimum*” și pe care noi am identificat-o cu *Cetatea Neamțului dela Podul-Dâmboviții*, urmând în această privință părerea dlor Alex. Lăpedatu, I. Pușcariu și C. Auner.¹⁾ Sub zidurile acestei cetăți s'a dat ultima și cea mai disperată luptă de recucerire a Cumanilor, cari, „adunând o mulțime enormă de luptători, se aruncară cu înverșunare asupra fraților (teutoni) aflători în acea cetate. Dar — continuă documentul — Dumnezeu avu milă de aceștia din urmă. Invinși, zăpăciți și îngroziți, Cumanii încetară atacul; ba mai mult o parte se predară fraților și primiră sfântul botez împreună cu soțiile și copiii lor.”²⁾

Astfel, toate încercările Cumanilor se sfârșim de piepturile vitejilor cruciați-călugări; Moldova până la Siret și partea de nord a Munteniei intră în stăpânirea lor; Cumania rămâne ciuntită și în partea ei apuseană; iar această lovitură e mai grea, în unele privințe, decât aceea pe care a dat-o Mohamed al Corazmului la nordul Caspice; decăderea puterii cumane e tot mai vădită. Dar nici cavalerii teutoni n'au putui stăpâni lungă vreme noua lor cucerire; căci, voind să se facă independenți de coroana ungară, deveniră odioși în fața regelui. care-i considera de „*ignis in sinu, mus in pera et serpens in gremio*” = foc în sân, șoarece în traistă, șearpe în poală³⁾ La 1225, Andreiu II îi alungă pentru totdeauna din Ardeal și Cumania, socotindu-se deacum stăpân peste aceea parte a Cumaniei pe care o cuceriseră Teutonii.⁴⁾

3. O mică digresie în jurul unei rēcensii.

Studiul publicat în „Cultura Creștină”⁵⁾ sub titlul „Istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă” a atras luarea aminte

¹⁾ Cultura creștină, IX (Blaj 1920) 195—7.

²⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Docum. I, 1 pag. 118, 122, 123.

³⁾ Idem, ibid., pag. 94.

⁴⁾ Cultura creștină, IX, 206—211.

⁵⁾ IX (1920) 136—154; 193—211; 238 246; 302 309.

a dlui N. Iorga, care l-a învrednicit, în „Revista istorică“ (Oct.—Dec. 1920), cu următoarea recenzie:

„D. dr. Ioan Ferentz publică în revista *Cultura Creștină* din Blaj (IX) un întins studiu, de o construcție solidă, de un stil foarte precis și de o informație destul de bună, despre Cavalerii Teutoni în Țara Bârsei și în Muntenia, ca un capitol dintr-o *istorie a catolicismului în Moldova*.

„Tânărul autor crede că-i e îngăduit — și mulțumim și foi blăjane — să ironizeze cele câteva pagini pe care le-am dat în treacăt despre acelaș subiect (șoarecele 'n traistă“ i s'o fi părănd așa de periculos și latinizata medievală so-coate a se găsi în dicționarul lui Quicherat?). Ni va permite să nu credem, că un Kreuzburg teuton ar da, prin forma Cruceburg, cetatea Crăciunei, și că numele de Cetatea Neamțului luat după râul Neamțului, evident (județul e și el numit după râu; v. Tutova, Covurlui, Suceava) ar aminti pe Teutoni, cari în judecata poporului puteau fi „Cruciati“, Crijiaci, iar nu Nemți, și mai ales un Neamț pentru toți ceilalți. Că la Câmpulung este un „cloașter“, trimite evident la un castel teutonic; altfel de unde acest nume? Un atac teutonic în Cumania pe toate pasurile deodată ar fi de o strategie specială, și nu înțelegem valoarea militară a unui burg la Podul-Dâmboviței, oricât i s'ar zice Cetatea Neamțului (și tocmai de aceea), pe când valoarea militară a Câmpulungului, dominând trecerea din muncele spre șes, au recunoscut-o Domnii munteni trecând dela Argeș la Târgoviște. N'a zis nimeni, că la Câmpulung cloașterul nu era în burgul însuș. Actele ardeleni puteau fi cetite după *Urkundenbuch*, nu după Hurmuzacki. Și în *Mitteilungen* din Innsbruck era cu privire la autenticitatea actelor privitoare la Teutoni, un întreg articol care nu se putea trece cu vederea. Chiar pe urmele dlui R. Rosetti, dlui doctor Ferentz, și a doua zi după războiul mondial, i s'ar fi putut trece o atitudine mai puțin marțială. N. I.“

Răspunzând la această recenzie, ținem mai întâiu să aducem mulțumiri pentru cuvintele prin cari marele istoric al neamului recunoaște „*construcția solidă, stilul foarte precis și informația destul de bună*“ a studiului nostru. Tot dl Iorga, și numai domnia-sa, relevase cu alt prilej, în „*Neamul românesc*“, că „*preotul Ferentz din Iași servește războiului cunoașterea tre-*

cutului nostru¹⁾". Asemenea aprețieri ne ating cu atât mai plăcut, cu cât din altă parte, de unde credem a fi fost în drept să ne așteptăm la o încurajare, n'am primit decât piedeci, puse par'că anume pentru a rupe firul cercetărilor noastre privitoare la istoria catolicismului în Moldova. E bine să se știe și aceasta.

Cât privește supărarea distinsului nostru recensent, îl putem asigura, că n'am avut niciodată intențiunea să „ironisăm” paginile scrise de domnia-sa, pagini cari ne-au servit de atâtea ori drept călăuză prin labirintul istoriei noastre. Nici nu s'a putut aduce altă dovadă pentru pretinsa ironie, decât numai bietul „șoarece în pară!”. Scrisesem anume, că penfru Andreiu II, regele Ungariei, care nu știa cum să scape de Teutoni, aceștia erau „foc în sân, șoarece în traistă, șerpe în poală”, iar jos în notă, citând cuvintele documentului latinesc, ni-am îngăduit observarea că „*mus in pera*” e tradus de dl Iorga (Studii și documente, I II, p. XI) prin „*Șoarecele în pară*”²⁾. Supărat de această notă, dl recensent ne'ntreabă, dacă „socotim că latinitatea medievală se găsește în dicționarul lui Quicherat?” Nicidecum; dar atâta e sigur că „*pera*” și originalul grecesc *πῆρα* înseamnă, atât în latinitatea clasică cât și în cea medievală, numai „*traistă*”. Spre a îndepărta orice bănuială, să ni fie îngăduit a cita câteva texte din *Vulgata*, care, de sigur, nu poate fi învinuită de latinitate clasică: *Nihil tuleritis in via, neque virgam* (baston) *neque panem* (pâne)³⁾; *noſſite portare ſacculum* (pungă de bani) *neque peram* (traistă)⁴⁾; *quando miſi vos ſine ſaculo et pera... numquid aliquid defuit vobis?*⁵⁾; *et proferens* (Iudith) *de pera caput Holofernſis*⁶⁾... Așadar, pretutindeni „*traistă*”, și nici odată „*pară*”. Lăsând deci „șoarecele în fraistă”, luăm act de mărturisirea, că paginile dlui Iorga despre cavalerii teutoni au fost scrise „în treacăt”, și regretăm ieșirea împotriva cinstitei foi blăjene,

1) Neamul românesc, XI. 2 (1916) p. 1 còl. 2.

2) Cultura creștină, IX, 7—9 (1920) p. 209, n. 3: „*ignis in sinu, mus in pera et serpens in gremio*”, Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 p. 94.

3) Lc 9, 3.

4) Lc 10, 4.

5) Lc 22, 35.

6) Iuditha 13, 19.

care a arătat și arată atâta stimă față de distinsul îndrumător al neamului¹⁾.

În continuare, iluștrul profesor ne cere îngăduirea, „să nu creadă, că un Kreuzburg teuton ar da, prin forma Cruceburg, Cetatea Crăciunei“. Dar, acolo unde n'avem documente sigure, ci operăm cu probabilități, ne va fi permis și nouă să avem o părere contrară, care, la urmă, nu e a noastră, ci a dlui D. Onciul și a părintelui C. Auner, pe cari i-am citat cinstit²⁾. Mai este însă și altceva. Trebuie localizată Cetatea Milcoviei, reședința episcopului cuman Teodoric, a cărui dieceză cuprindea ținutul teuton în Moldova și Muntenia. Nu e probabil oare, ca el să fi primit drept reședință dela regele Ungariei unul din burg-urile rămase goale după alungarea Teutonilor? De fapt, episcopul nu se plânge nici odată de lipsa palatului, cum vom arăta mai la vale. Pe de altă parte, Cetatea Milcoviei trebuie căutată pe Milcov. Așa stând lucrurile, am conclud și concludem cu părintele C. Auner: „Probabilitatea cea mai satisfăcătoare e, că acest oraș (Milcovia) să fie identic cu Crăciuna pe Milcov, în munții Vrancei, un nume care amintește Kreuzburg-urile din timpul călărilor teutoni. Mai întâiu era o simplă cetățuie, iar când Theodorich își fixă acolo reședinia, ea va fi fost ridicată la rangul unui oraș, sub numele de Milcovia, precum era obiceiul curiei romane. În pēpōr însă a rămas numele de Kreuzburg, de unde cu timpul s'a transformat în Crăciuna“³⁾.

Cât privește Cetatea Neamțului, dl Iorga nu ne dă o explicație satisfăcătoare a vechiului nume de *Neamț*; căci, mai întâiu, pildele aduse nu alcătuiesc o dovadă „evidentă“ pentru afirmarea că cetatea și-a luat numele dela râul Neamțului: cetatea putea foarte bine să poarte numele de Neamț independent de râul din apropiere, cum, de fapt, Cetatea Neamțului dela Podul-Dâmboviței nu-și ia numele dela râu; apoi, admitând chiar ipoteza dlui Iorga, numele de Neamț rămâne tot fără explicație satisfăcătoare; e natural doar să ne între-

¹⁾ Am fost și suntem de părerea, că o mică scăpare din peană, o greșeală în traducerea unei vorbe, nu poate să scadă nimic din valoarea operei *prodigioase* a Dui N. Iorga. (Nota Red).

²⁾ Cultura creștină, IX, 195¹ și 235⁶.

³⁾ C. Auner, Episcopia Milcoviei, în Revista catolică, I. (București 1912) 544.

băm din nou: de ce râul acela se chiamă al Neamșului? În sfârșit, nu trebuie să pierdem din vedere însemnătatea faptului, că cele mai vechi denumiri de Neamș le întâlnim tocmai în ținuturile stăpânite odată de Teutoni, fapt care clatină binișor supoziția că, pentru Români, *Teutonii* n'ar fi fost *Nemți*.

Trecem la Câmpulung. Susținusem, că aici cavalerii teutoni n'au ridicat nici un burg. Impotriva acestei teze, dl Iorga aduce două argumente, dintre care întâiul e exprimat pe scurt în chipul următor: „Că la Câmpulung este un *cloașter*, trimite evident la un castel teutonic; altfel de unde acest nume?” Răspunsul e foarte simplu. Întâiul document care vorbește despre o mănăstire catolică în mijlocul Sașilor din Câmpulung e datat din 1 Martie 1382, când episcopul catolic al Severinului hirotonește subdiacon pe acolitul Iăan Kőröspatak „în mănăstirea Maicii Domnului din Câmpulung”¹⁾. Mănăstirea aceasta era a dominicanilor, precum arată un document din 1427, publicat de dl Iorga²⁾. Ea n'a existat la 28 Ianuarie 1378, data listei oficiale a mănăstirilor dominicane din Galiția și „Valahia”, care nu cuprinde conventul din Câmpulung, deși amintește pe cel din Siret³⁾, așa că data înființării e cuprinsă între 28 Ianuarie 1378 și 1 Martie 1382. Sașii din Câmpulung îi ziceau „Kloster” (mănăstire), iar Românii „cloșter” sau „cloașter”, nume cu care desemnau și fundamentele, vizibile până nu de mult, ale bisericii sf. Elisabeta din Câmpulung⁴⁾. Așadar, „cloașter”-ul nu trimite la un burg teutonic dala începutul veacului al 13-lea, ci la o mănăstire dominicană dela sfârșitul veacului al 14-lea și începutul veacului al 15-lea.

Al doilea argument al dlui Iorga, pentru apărarea burgului teutonic din Câmpulung, e valoarea militară a acestei localități: „Nu înțelegem valoarea militară a unui burg la Podul-Dâmboviței, oricât i-s'ar zice Cetatea Neamșului (și tocmai deaceia), pe când valoarea militară a Câmpulungului, dominând trecerea din muncele în șes, au recunoscut-o domnii munteni trecând dela Argeș la Târgovrște”. Credem însă, că n'avem nevoie de un studiu deosebit de strategie militară,

¹⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 2 (București 1890, 276 N. 216: în *claustru beatae virginis in Longo Campo*.

²⁾ N. Iorga, Acte și fragmente, III (București 1897) 81—2,

³⁾ I. C. Filitti, Din arhivăle Vaticanului, N. 4, în Revista catolică, II 360. www.dacoromanica.ro

⁴⁾ C. Auner, Episcopia Milcoviei, în Rev. cat., III 79—80.

Pentru a vedea aici o evidentă transpunere a situației, care se restabilește printr'o simplă distincție. Pentru *domnii munteni*, cari-și apărau țara de o *năvălire maghiară*, Câmpulungul avea, fără îndoială, o valoare militară deosebită; dar pentru *cavalerii teutoni*, cari apărau *Țara Bârsei și Pasul Branului* de o *invazie barbară pornită din șesul Munteniei*, el nu mai avea această valoare; în cazul acesta, nu se poate tăgădui valoarea militară deosebită a unui burg la Podul-Dâmboviței. Și dl Romul Cândea, identificând „*Castrum munitissimum*” al Teutonilor cu Cetatea Dâmboviței, face constatarea, că aceasta din urmă era așezată „*an einem strategisch wichtigen Punkt*”¹⁾.

La dovada, prin care arătăm că Teutonii nu obișnuiau să clădească un „Kloster” lângă burg, mănăstirea lor fiind burgul însuș, dl Iorga răspunde: „N'a zis nimeni că la Câmpulung cloașterul nu era în burgul însuș”. Iată însă cuvintele domniei sale inpugnate în studiul nostru²⁾: Burgul transalpin (castrum munitissimum) al Teutonilor „nu poate fi altul decât acel din Câmpulung, lângă care, după obiceiul lor, ei întemeiază un *Kloster* a cărui amintire se păstrează până foarte târziu”³⁾. Credem că am putea spune și noi, cu mai mare dreptate, că n'a vorbit nimeni de un „atac teutonic în Cumania pe toate pasurile *deodată*”, deși aceasta n'ar supune „o strategie deosebită” pentru cavalerii teutoni, avându-se în vedere numai trecătorile cari dau în Țara Bârsei.

Că „actele ardeleni au fost cetite după Hurmuzaki și nu după *Urkundenbuch*”, nu face nimic, deoarece actele utilizate de noi sunt identice cu copiile din *Urkundenbuch-ul* dlor Zimmermann și Werner, care însă nu ni-a stat totdeauna la îndemână. Autenticitatea acestor acte fiind mai pe sus de orice îndoială, n'am avut nevoie de capitolul din *Mitteilungen* din Innsbruck „cu privire la autenticitatea actelor privitoare la Teutoni”, mai ales când avem atâtea de citat.

Dacă dl Iorga se leagă și de vârsta noastră („tânărul autor”), îi răspundem, cu bătrânul Horațiu: *Iam mihi canities, pulsus melioribus annis! Eheu fugaces, Postume Postume, labuntur anni!*...

¹⁾ Romulus Cândea, *Der Katholizismus in den Donaulferntümern* (Leipzig 1917) 2, nota 3.

²⁾ Cultura creștină, IX (1920) 196.

³⁾ N. Iorga, *Studii și documente*, I—II (București 1901) XII.

Cât privește, în sfârșit, „atitudinea noastră marțială, chiar a doua zi după războiul mondial“, lăsăm la dispoziția cetitorilor să compare paginile noastre cu judecata dlui Iorga.

Și cu aceasta sfârșim — fără nici o supărare!

Nu știm, dacă distinsul profesor mai are vreo recenzie, despre rândurile noastre, căci *Revista istorică*, cu toată stăruința depusă, nu străbate în singurătatea satului Răchiteni, unde, în linistea zăvoiiului scăldat de Siret, pe lângă păstoriarea sufletetor, ne mai transportăm și în cele trecute vremi cu modestele mijloace de cari dispunem.

4. Ridicarea Mongolilor.

Patria primitivă a Mongolilor, despre cari vorbim în rândurile următoare, e regiunea ce se întinde deasupra Coreei, Chinei și a Tibetului, despărțită de peninsula Coreei prin munții înzăpeziți Șanian-alin (astăzi Ciang-pai-șan), de China propriu zisă prin lanțul de munți In-șan, iar de Tibet prin brațul Cuenlun cu prelungirea sa numită Altin-Tagh. La apus, acolo unde Cuenlun se întâlnește cu Caracorum, la răsărit de platoul Pamirei, e una din porțile Mongoliei spre țările apusene; de aici se ridică spre nord-est, întinzându-se până la marea răsăriteană, puternicul și maiestrosul lanț de munți care desparte Mongolia atât de Siberia apuseană cât și de cea răsăriteană. La mijloc, închis între munții amintiți, e un pustiu întins, cu lumele Gobi, chinezește Șamo (=mare de nisip), deosebit de pustiul Africei și al Arabiei prin faptul că brumele abundente și zăpezile iernii dau atâta umereală pământului, încât primăvara produce iarbă și buruieni. Marginile pustiului ridicându-se treptat în direcția munților, Gobi se prefăce încetul cu încetul într-o frumoasă regiune de munte, plină de izvoare și bogată în iarbă, minunat loc de pășune pentru caii nomazilor.

Partea apuseană a Mongoliei, pe la Munții Cerești (Tien-șan) și Altai, era locuită mai mult de popoare turcești, între cari se distingeau Uigurii, dela cari Mongolii au învățat scrierea și cetirea; partea răsăriteană, Mangiuria de mai târziu, era ocupată de neamul tunguz sau giurgic; Giurgii, din cari se trag Mangiurii de astăzi, își întinseseră domnia și în China, dând o dinastie acestei împărății. Restul țării îl stăpâneau nenumăratele triburi ~~sau horden~~ ^{triburi} ale neamului mongol, ca Naimanii, Cheraii, Merchiții, Uirății, Tătarii ș. a. China, cea mai

veche împărăție a Aziei, era în veșnică primejdie din pricina deselor invazii ale acestor horde. Spre a se apăra de ele, un „fiu al cerului“ din „împărăția de mijloc“ ridică, cu 200 de ani înainte de Hristos, pe o lungime de 2700 km, uriașul zid „chinezesc“, cu o înălțime mijlocie de 10 m. și lățime de 6 m., trecând peste munți și văi și râuri, duplicat în locuri primejdite și provăzut după fiecare sută de metri cu bastioane¹⁾. Toate aceste triburi din Mongolia se războiau între sine, până ce au fost unite sub un singur steag de către fruntașul hordeilor din munții Bergadu sau Burcan-Caldun, astăzi Iablonoi²⁾.

Aici, în munții cari dau naștere râurilor Onon, Cherulan și Tula, se nascu în anul 1162 Temugin, fiul lui Isugai-Bahadur, hanul triburilor mongole din această regiune. După moartea tatălui său, tânărul Temugin a trebuit să treacă prin cele mai mari greutăți, din pricina, că hordele lui Isugai-Bahadur nu voiau să-l recunoască de șef al lor. Prigonit, surghiunit, bătut, rănit și de multeori în primejdia morții, Temugin și-a păstrat totdeauna tăria voinții, reușind, în sfârșit, a-și supune triburile părințești, pe cari le organizează cu geniul său militar, făcându-le destoinice pentru împlinirea mărețelor sale planuri de cucerire. După lupte crâncene cu prinții celorlalte horde din Mongolia, fiul lui Isugai-Bahadur reuși să-i silească a-i recunoaște puterea, devenindu-i vasali. La adunarea generală — „curultai“, în limba lor —, care a avut loc lângă izvorul râului Onon în primăvara anului 1206, Temugin e declarat hanul tuturor prinților, sub numele de *Ginghiz-Khan* adică hanul celor puternici, hanul hanilor³⁾.

Între 1206 și 1211, noul împărat își supune și restul neamurilor din Mongolia, adunându-le toate sub comanda sa, așa că la 1211 se credea destul de tare pentru a porni împotriva Chinei, căreia i-a fost până acuma tributar. În trei expediții (1211—1216), China de nord e subjugată până la Hoang-ho, Fluviul Galben. Lăsând aici ca locțiitor al său pe generalul Muculi, cu ordin de a cuceri și restul Chinei, Ginghiz-khan

¹⁾ D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, I (Amsterdam 1852) 1—2. — W. Pütz și dr. Lud. Neumann, *Lehrbuch der vergleichenden Erdbeschreibung* (Freiburg i. Br. 1905) 68—9, 112—3. — Dr. Herm. Adalb. Daniel și Dr. Berthold Volz, *Handbuch der Geographie*, I^o (Leipzig 1895) 410, 424—7.

²⁾ DOhsson I 5—10.

³⁾ Idem, *ibidem* pag. 99.

pornește împotriva împărățiilor din apus. La porțile apusene ale Mongoliei se întindea Cara-Chitai, peste care domnia Gutșluc, cuprinzând Turkestanul oriental, o împărăție cu populație în mare parte mohamedană, îndeletnicindu-se cu agricultura, artele mecanice și comerțul, și fiind, prin aceasta mijlocitoarea comercială între Mongolia de o parte, China și India de alta. O parte din Cara-Chitai intra chiar în Mongolia, cu centrele Cașgar, Iarcand și Chotan. Gînghiz-khan trimite împotriva lui Gutșluc pe vestitul său general Gebe, care se distinsese în luptele din China. La 1218 Gutșluc e bătut și ucis, iar țara lui pustiită și subjugată¹⁾.

Prin cucerirea aceasta, împărăția lui Gînghiz-khan ajunge limitrofă cu vastul imperiu al Covarazmului (Corazm), peste care domnia sultanul Mohamed, cunoscut dintr'un capitol precedent. Covarazmul trebuia subjugat. În toamna anului 1219, împăratul mongol își împărțește armata de apus în patru corpuri: corpul întâiu, sub comanda fiilor săi Giagatai și Ogotai, atacă Covarazmul superior, dela munții Altai până la nord-estul Caspiceii; corpul al doilea, sub comanda fiului său mai mare, Giugi, trebuia să sprijinească acțiunea celor dintâiu; corpul al treilea, sub comanda generalilor Alac, Sugtu și Togai, înainta la stînga, iar Gînghiz-khan cu fiul său Tului, cu centrul armatei, înainta spre Buchară, pentru a tăia retragerea lui Mohamed. După lupte înverșunate, Mongolii înfrâng primele rezistențe ale Corazmienilor; Mohamed fugă desperat spre centrele apusene ale împărăției sale amenințate atât de grozav de uraganul mongol. Atunci Gînghiz-khan detașază două corpuri de armată, unul sub comanda cunoscutului general Gebe, altul sub al lui Subutai, pentru a urmări pe Mohamed în retragere. Aceștia îl urmăresc din cetate în cetate, străbătînd și pustiind Persia până la țărmul de sud al Caspiceii, unde nu rămase altă scăpare pentru bietul Mohamed, decât o barcă părăsită la mal, care-l transportă în grabă pe o mică insulă solitară, vizitată numai de păsările mării. Aici moare, scurt după aceea, marele Mohamed, istovit de mizerie și chinuri sufletești și trupești, neavînd la înmormîntare nici barăm un giulgiu funerar, afară de cămașa sa. Astfel trece slava lumii²⁾.

1) D'Ohsson I 121—174.

2) D'Ohsson I 216—255.

Pe când celelalte corpuri ale armatei mongole devastau și nimiceau în urmă imperiul corazmian, Gebe și Subutai prădează și distrug întreg tinutul-muntos cuprins între Marea Neagră și Marea Caspică. După devastarea Georgiei, ei trec lanțul munților Caucazi, și imensa lor armată, mărită cu prizonierii luati din toate părțile pustiite, se revarsă ca valurile unei mări, peste șesul cuprins între Marea de Azov și Marea Caspică, în luna anului 1222—1223. Uraganul bubuia la porțile Cumaniei¹⁾.

5. Primele două năvăliri în Cumania. Lupta dela Calca.

Pe malul apusean al Caspiceii, lângă munții Caucazi, locuia neamul Lesghilor; în față, pe malul răsăritean al Mării Negre, erau sălășluințele Circazienilor; iar la mijloc, între Lesghia și Circazia, în valea de nord a munților Caucazi, se întindea țara Alanilor, numiți și Ași sau Iași; la nord de Alania era Cumania Albă. Aceasta era situația geografică, la venirea Mongolilor în aceste părți²⁾.

În fața primejdiei comune, cele patru neamuri făcură alianță împotriva Mongolilor. La coborârea lor din Caucaz, dușmanii dau de zidul format de împătrita alianță, în care se distingeau mai ales Cumanii, atât prin numărul, cât și prin puterea lor. Lupta fu crâncenă, dar cu rezultat nedecis. Atunci Mongolii, pentru a-și asigura triumful,recurseră la armele lor obișnuite: viclenia și perfidia împreunate cu făgăduințe strălucite. O solie la Cumani spuse din partea comandamentului mongol următoarele: „Noi suntem Turci, că voi, iar voi vă aliați cu popoare streine împotriva fraților voștri! Să încheiem pace: vă vom da aur și veșminte scumpe, cât doriți“. Seduși prin aceste cuvinte și, mai ales, prin darurile pe care le făceau să strălucească în ochii lor, Cumanii părăsiră pe aliați, lăsându-i în seama Mongolilor, cari îi snopesc în bătaie și le devastează țările cu o repeziciune fulgerătoare, în anul 1223. Pe când însă Cumanii, siguri de pace, se întorceau fiecare hordă la centrul său, Mongolii se iau pe urmele lor, bat hordele izolate, luând înapoi mai mult de cât au dat. Era prețul trădării³⁾.

¹⁾ Idem, I 324—336.

²⁾ D'Ohsson, I 337 și harta dela începutul volumului.

³⁾ Idem. ibidem.

După această lovitură neasteptată, „Cumanii temându-se a se măsura cu armata dușmană, se împărțiră în toate părțile, unii căutând adăpost prin codri, alții pe munți, iar o mare parte în țara Rușilor”. Astfel expune pe scurt împrăștierea Cumanilor bine informatul cronicar contemporan din Musul, arabil Ibn-ul-Ethir (1160—1233) în cronica sa *Kamil-ut-tevarikh* (= istorie completă), care ajunge până la anul 1231¹⁾ E de notat, că el n'amintește nimic despre o retragere cumană înspre Dunăre, în Bulgaria și imperiul bizantin. Invazia Cumanilor în împărăția Bizanțului, pe care D'Ohsson o descrie în acest context²⁾, bazat pe Nicephorus Gregoras³⁾ și pe Georgius Acropolita⁴⁾, a avut loc mai târziu, căci Nicephorus Gregoras ne spune lămurit că invazia aceea s'a întâmplat „după moartea lui Ginghiz-khan⁵⁾”, iar acesta a murit la 18 August 1227.

Mongolii ocupând locul părăsit de Cumani și urmărindu-i peste Don pînă la Nipru, pe care nu-l trec de data aceasta, devastează malurile Mării de Azov, străbătând Crimeea și cucerind bogatul oraș Sudac, care aparținea Genovezilor, dar plătia tribut Cumanilor, după cum ne informează iarăși crônica arabă a lui Ibn-ul-Ethir: „Tătarii (Mongolii) înaintează pînă la orașul Sudac, care aparține Cumanilor și din care aceștia își procură grâul lor; el e așezat lângă Marea Crimeei și corăbile debarcă acolo. Aci cumpără Cumanii stofe, dând în schimb sclavi de ambele sexe, precum și piei de vulpe, de castor și de alte animale din țara lor⁶⁾”.

Între Cumani care s'au retras în principatele rusești se afla și hanul Cuten (Cutan), pe a cărui fică o ținea în căsă-

¹⁾ Tradus de D'Ohsson I 444, nota VII.

²⁾ D'Ohsson I 339—340. Și Radu Rosetti e dus în eroare de D'Ohsson, în articolul său *Broanicii* publicat în *Revista Nouă*, III (București 1890) 55—61. — Radu Rosetti mai afirmă că Tătarii au trecut, cu acest prilej, Niprul pînă la Nistru; e o greșeală și aceasta, de care autorul se folosește în sprijinul unei teorii discutabile.

³⁾ Nic. Gregoras. *Byzantinae historiae* lib. II, cap. 1—2, ed. Migne, PG, ser. II, tom. 148 (Paris 1865) col. 157—160.

⁴⁾ Georg. Acropolita, *Annales*, cap. 35, Migne, tom. 140 (Paris 1887) col. 1061—1064.

⁵⁾ Nic. Gregoras, op. cit., cap. 1: τοῦ ἡγουμένου Τιγίσιχαν τετελευτηκότος.

⁶⁾ Ibn-ul-Ethir, trad. D'Ohsson I 445.

torie prințul Metislav al Galiției. Cuten oferi socrului său cămile, bivoli, cai, și alte daruri frumoase, cerându-i în schimb ajutor împotriva Mongolilor, cari amenințau deacuma și Rusia. Metislav convoacă la Chiev pe prinții Rusiei meridionale, cari se învoiră cu propunerea acestuia cu privire la alianța rusocumană împotriva dușmanului comun, trimițând o solie la marele duce Gheorghe, pentru a cere și sprijinul Rusiei de nord. „Rușii — scrie Ibn-ul-Ethir — se uniră cu Cumanii, cari emigraseră în mare număr în țara lor, pentru a respinge pe Tătari. Aliații înaintau spre întâmpinarea acestora“. La Niprul Inferior, ei se întâlnesc cu 10 soli trimiși din partea generalilor mongoli, cu scopul de a câștiga pe Ruși împotriva Cumanilor, aducându-le aminte de relele suferite de Rusia din partea acestora și făgăduindu-le pradă imbelșugată.. Drept răspuns, Rușii, în mândria lor care va fi încurând pedepsită, omoară pe cei 10 soli și, trecând Niprul, bat avantposturile mongole, luând prizonier pe șeful lor, care e ucis îndată de Cumani. Orbiți de primul succes, aliații înaintază și urmăresc de aproape pe Mongolii cari se retrag necontenți timp de 12 zile dela Nipru până în apropiere de Don, fără a bănuimăcar, ce cursă teribilă îi așteaptă. Trecând râul Calca, care curge nă departe de gura Donului, Mongolii își continuă retragerea, până trec și aliații în stânga râului. Atunci hordele lui Gebe și Subutai se întrec pe neașteptate, aruncându-se asupra Rușilor și Cumanilor, cari nu se așteptau la un asemenea atac. „Lupta — scrie Ibn-ul-Ethir — era una din cele mai înverșunate și ținu mai multe zile; dar în sfârșit Tătarii ieșiră învingători, Cumanii și Rușii fiind cu desăvârșire înfrânți; o fugă în debandadă dinaintea urmăritorilor ușură omorirea unei mari părți din ei; toate bagajele căzură în mâinile Tătarilor. Ceice putură scăpa (iar aceștia erau puțini la număr), având un mare spațiu de străbătut, ajunseră în Rusia într'o stare vrednică de plâns“. Au rămas pe câmpul de bătaie 9 principii ruși; Cuten cu Metislav abia au putut scăpa din măcelul de lângă Calca; iar în urma lor, intră și Mongolii în Rusia meridională „omorînd, pustiind, arzând și nimicind tot ce întâlneau în cale“. Dezastrul acesta a avut loc în Iunie 1223¹⁾.

¹⁾ Ibn-ul-Ethir, trad. D'Ohsson I 445—6. Să se noteze anul luptei dela Calca 1223, pus de cronicarul arab; deci nu 1222, nici 1224, nici 1125, cum se cetește de atâtea ori. —

Retrăgându-se apoi din Rusia, Gebe și Subuțai năvălesc în țara Bulgarilor dela Volga (Bulgaria Mare), cu centrele Bolgar și Cazan; trag în cursă și armata bulgară, pe care o distrug în mare parte, la sfârșitul anului 1223¹⁾. De aici, cei doi generali, încărcăți de pradă, pleacă la Ginghiz-khan, care se întorcea în Mongolia, după ce pustiise împărăția Corazmului și provinciile Indiei din stânga Indului²⁾.

După retragerea uraganului mongol, țările călcate începură a se reface încetul cu încetul. Cu privire la Cumani, Ibn-ul-Ethir scrie: „După ce Tătarii au evacuat țara Cumanilor, cei ce mai erau în viață din această națiune, se întoarseră în patrie“, începând iarăși negoțul cu pieile din țara lor³⁾.

6. Armata de apus a Mongolilor. — A treia invazie în Cumania. — Prăpădul din prejura.

Intr'aceea, Ginghiz-han, după ce a întărit cuceririle sale din Mongolia subjugând și Coreea, pornește împotriva Chinei meridionale; moare însă în toiul operațiunilor militare, la 18 August 1227; adus cu o pompă strălucită în Mongolia, întemeiatorul celei mai grozave împărății e înmormântat între copacii muntelui din care izvoresc râurile Onon, Cherulan, și Tula⁴⁾.

Fiii lui, pe cari trebuie să-i cunoaștem, pentru înțelegerea năvălirii mongole în Europa, au socotit de datoria lor a aduce la îndeplinire planul de cucerire uriașă conceput de genialul lor tată. Giuci, fiul cel mai mare, nu mai era în viață la moartea lui Ginghiz-khan; Tului, fiul cel mai tânăr, a ținut căimăcămia în timpul interregnelui dela 1227—1229; ceilalți

Anonimus Saxo — scrie în *Cronica* sa, că au căzut dinte Cumani și Ruși „*ad centum milia hominum*“, *Scriptores rerum Germanicarum* (Lipsiae 1730) tom. III, pag. 123; anul însă e greșit; Cumani se numesc aici »Parthi«.

¹⁾ Ibn-ul-Ethir, trad. D'Ohsson I 446.

²⁾ D'Ohsson I 309—310. Generalii trimiși de Ginghiz-khan în India erau *Bela* și *Turtai*. Căldurile au împiedecat înaintarea în interiorul țării. Mulți din »paria« indieni s-au înrolat în armata jăfuitoare a Mongolilor; ei vor veni cu Mongolii în țările noastre: cadou barbar sub numele de Țigani, confundați la început cu Tătarii.

³⁾ Ibn-ul-Ethir, trad. D'Ohsson I 446.

⁴⁾ D'Ohsson I 382.

trei fii se numiau Ciagatai, Ogatai și Gulgan sau Culcan. Giuci a lăsat 7 fii, cari au ajuns vestiți prin talentele lor militare, talente ce nu se puteau concepe de Mongoli fără amestecul celei mai sălbătice cruzimi; patru din ei, Batu, Orda, Șiban și Tangcut, sunt conducători ai armatelor occidentale; ceilalți trei se numesc Berca, Bergaciar și Tuca-Timur. După un interregnu de aproape trei ani, prinții mongoli aleg împărat pe Ogotai (1229—1241), cel desemnat de însuși Gînghîz-khan¹⁾.

La conziliul de coroană („curultai“) din 1235 se hotărêște cucerirea țărilor așezate la apus de Volga. Se formează astfel o armată occidentală, pusă sub comanda celor mai renumiți din prinții și generali mongoli: Batu, Orda, Șiban și Tangcut, fiii lui Giuci; Baidar și Buri, fiii lui Ciagatai; Čuciuc și Cadan, fiii împăratului Ogatai; Mangu și Budgec, fii lui Tului; Dulcan, fratele împăratului. Batu, cel mai în vârstă din foți, primi comanda supremă; împăratul îi atașă în calitate de locotenent-general pe vestitul Subutai, pe care îl rechemă spre acest scop din China, unde conducea operațiile militare²⁾. Atât Fazel-Ullah-Rașid cât și Alai-eddin notează că, afară de cei înșirați, erau încă mai mulți alți principii și generali la comanda armatei occidentale³⁾. Astfel, vom da de prințul Bochetor, care va distruge Moldova cu episcopia catolică de lângă Milcov⁴⁾; de generalul Buruldai⁵⁾, care se va distinge la catastrofa maghiară de lângă Sajó; de prințul Barcai⁶⁾, care-i amintit în luptele cumanе; de prințul Peta⁷⁾ cunoscut în Polonia și Ungaria.

¹⁾ D'Ohsson II 2—13. — A. D. X-nopol. Istoria Românilor, vol. II, ed. 2 București 1914) 258, repetă și în ediția a doua greșeala că »Batu e fiul lui Gînghîz-khan«. Lucrarea monumentală a lui D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, nu se poate ignora, fără a ignora totodată și izvoarele mongole, chineze, arabe și persane.

²⁾ Fazel-Ullah Rașid, trad. D'Ohsson, II 621. — Alai-ed-din, trad. D'Ohsson, II 619.

³⁾ Rașid, loc. cit.: »mai mulți generali«; Alai-ed-din, loc. cit.: »mai mulți alți prinți«.

⁴⁾ Rogerius, *Miserabile carmen*, cap. 20, ed. Schwandtner *Scriptores rerum Hungaricarum* — în fol., I (Vieea 1746) 302.

⁵⁾ Fazel-Ullah-Rașid, trad. D'Ohsson, II 622.

⁶⁾ Idem. trad. D'Ohsson, II 626 și 625.

⁷⁾ D'Ohsson, II 125. Identitatea cu Baidar pare improbabilă: Rogerius are totuși Peta, cf. Rogerius, op. cit., cap. 19, ed. cit., pag. 301.

În primăvara anului 1236. armata de apus era la granițele Bulgariei Mari, pe Volga. Subutai, neînvinsul, intră în Bulgaria, pustiește orașul Bolgar; întreaga țară i se supune, spre a se revolta îndată după plecarea generalului. La vestea răsvrătirii, Subutai se întoarce din nou, dând curs liber furiei sale sălbătice. Bulgarii sunt subjuogați cu braț de fier; locuitorii sugrumați în mare număr; lungi convoaie de robi formează alaiul fiorosului biruitor¹⁾ În aceeaș epocă e supusă și Ungaria Mare, cum reiese din izvoarele occidentale, care leagă cucerirea Ungariei vechi cu aceea a Bulgariei vechi²⁾.

În primăvara anului următor (1237), Mongolii năvălesc în Cumania Albă din nordul Caspice și al Caucazului, unde primejdia supremă adunase toate forțele eumane. Dar, cu toată vitejeasca lor apărare, Cumanii sunt bătuți așa de crâncen, încât șesul se umple de cadavrele lor; iar din cei rămași în viață, o parte fuge în părțile necotropite încă de Mongoli, pe când o altă parte, care n'a avut putința de a fugi, e silită a se supune jugului dușman, gustând și ei din păharul amar pe care l-au pregătit de atâtea ori altor popoare. Numai unul dintre fruntașii lor, vîteazul Baciman, a mai îndrăznit să iasă din ascunzișul său, spre a neliniști siguranța biruitorului. El îi ataca des și apoi se făcea nevăzut prin desișul pădurilor de lângă Volga, schimbându-și neconținut locușorul de adăpost. În sfârșit, prinții Mangu și Budgec se hotărăsc a răscoli pădurile pe rând; Baciman e surprins cu ai săi într-o insulă a fluviului; tovarășii săi fură tăiați în bucăți, iar el în două³⁾.

Vine rândul Alanilor, cari se mai numesc Ași sau Iași — nume interesant, de oare ce se pune în legătură cu originea orașului Iași. Identitatea între Alani și Ași sau Iași e mai pe sus de orice îndoială. Afară de dovezile adunate — cu multă lipsă de precizie și cu unele traduceri greșite⁴⁾ — de Ghibănescu, mai aminfim pe Fazel-Ullah-Rașid comparat cu Alai-ed-din și pe misionarul Vilhelm de Ruysbroek. Cei,

¹⁾ Fazel-Ullah-Rașid, trad. D'Ohsson, II 623. — Alai ed-din, trad. D'Ohsson, II 619.

²⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente, I, 1 (București, 1887) 191, 145, 148.

³⁾ Fazel-Ullah-Rașid, trad. D'Ohsson, II 623—4.

⁴⁾ Gh. Ghibănescu, Originele Iașilor, extras din „Arhiva“ (Iași 1904) 42—46. „Lingua ditionum patitur“ e tradus: „limba lor e păstorească“!

dintâiu vorbind despre unul și acelaș popor al Alanilor, Rașid îi numește *Ași*, iar Alai-ed-din *Alani*¹⁾. Cât privește pe misiionarul Vilhelm de Ruysbroek (Wilielmus de Rubruquis), care a vizitat pe Alani în anul 1253, el ne dă prețioasă notiță că „Alanii se numesc acolo lași Albi sau Ași Albi“²⁾, desigur în opoziție la Alanii cari trăiau pe vremea aceea în Moldova și cari, ca trib desfăcut din patria primitivă, se numiau lași Negri sau Ași Negri.

Acuma, la noua invazie a mongolilor în țara lașilor, aceștia se luptau vitejește sub comanda lui Caciari Ogala; dar toată împotrivirea era zăgarnică. Caciari e ucis, iar poporul „exterminat“, cum scrie Alai-ed-din, afară de ceice au fugit în Moldova și de aici în împărăția Bizanțului. Deși „exterminat“ nu trebuie luat în sensul strict al cuvântului, cum dovedește istoria războaielor, avem totuș aici o dovadă pentru strășnicia loviturii date de Mongoli³⁾. Sub apăsarea acestei lovituri, vreo 10,000 de Iași fug în Moldova, unde prezența lor e dovedită dintr'o listă a orașelor din țările române, alcătuită la sfârșitul veacului al 14-lea sau începutul veacului al 15-lea, în ori ce caz după domnia lui Roman Vodă (1391—1393), întemeietorul orașului Roman. Iată partea care ne privește în înșirarea orașelor moldovenești din lista rusească: *Askyl torg, la râul Prut; Romanov torg, lângă Moldova; Nemec (Neamț) în munți; Korocjunov (Crăciuna)*⁴⁾. Așadar, avem în Moldova, în valea Prutului, un „*Askyl torg*“, un târg așic sau al Așilor; dovedită fiind identitatea între Ași și Iași, n'avem nevoie de o filologie specială pentru a concluda la „târgul lașilor“. Apăsăți, apoi, și în Moldova de către Mongoli, Iașii, în număr de peste 10,000 de bărbați, luând cu sine pe copiii și femeile lor, trec pela 1300, în imperiul bizantin,

¹⁾ Fazel-Ullah-Rașid, loc. cit. — Alai-ed-din, trad. D'Ohsson II 620.

²⁾ Hurmuzaki-Densusianu, Documente I, 1, pag. 267: „venerunt ad nos quidam Alani, qui ibi dicuntur Ak-as vel Ak-as“; 269: „Alani sive Acas“.

³⁾ Alai-ed-din, trad. D'Ohsson, II 620; Rașid, trad. D'Ohsson, II 623—625.

⁴⁾ D. Onciul, Originile principatelor române (București 1899) 233. — A. D. Xenopol, Istoria Românilor, ed. 2, II (București 1914) 274. — *www.alun.ro* — Episcopia Milcoviei, în Revista catolică, III (București 1914) 61.

unde împăratul Andronic II, Paleologul (1283—1328), îi primește cu bunăvoință și-i așează lângă Magnezia¹⁾.

7. A patra invazie mongolă în Cumania. — Imprăștierea Cumanilor. — Alianța cumano-franceză.

Ca să nu fie nici o nedumerire cu privire la identitatea între Mongoli și Tătari, preitem observația misionarului franciscan Ioan de Plano Carpini, care a petrecut între Mongoli un an și jumătate; el ne spune că prin Mongoli și Tătari desemnăm unul și acelaș lucru: „Deinde terram Mongalorum intravimus, quos Tartaros appellamus.“²⁾ Pricina acestei identificări ne-o dă celalt misionar, brabansonul Vilhelm de Ruysbroek (sat lângă Bruxela), scriind în raportul misiunii sale că Gînghiz-Khan trimitea în fruntea oștirii sale pe cei din tribul mongol al Tătarilor; de aici strigătul de alarmă și spaimă, la ivirea avangardei mongole: „Vin Tătarii!“; iar acest nume a rămas mai pe urmă pentru a desemna pe toți cotropitorii de sub steagul mongol.³⁾

Reluăm firul. În toamna anului 1237 se hotărește la un „curultai“ atacul împotriva Rusiei și, îndată după aceasta, Mongolii trec Donul, îndreptându-se în goană nebușă spre nordul Rusiei. Ei se aruncă mai întâiu asupra marelui ducat al Vladimiriei. Nimic nu poate opri revărsarea fafiorătorului potop; cad rând pe rând orașele Riezan, Colomna, Moscova și Suzdal; la 8 Februarie 1238 cade și Vladimir, capitala marelui ducat; urmează distrugerea celorlalte orașe; Rostov, Jaroslav, Gorodeț, Iuriev, Pereslav, Tver, Cașin, Voloc și Cosniatin; marele duce Gheorghe și aproape toți cnejii sunt uciși împreună cu o mare parte din populație; orașele trosnesc în vâlvătaie, vestind departe pierzarea.⁴⁾

În drumul lor spre principatul Novgorodului, le sosește știrea neașteptată că Circazienii și Cumanii s'au reorganizat

¹⁾ Nicephorus Gregoras, *Byzantinae hystoriae* lib. VI, cap. 10, 1—2, ed. Migne, *Patr. Gr.*, ser. II, tom. 148 (Paris 1865) col. 361—4.

²⁾ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente* I, 1 pag. 237 C. 25.

³⁾ Idem, *ibid.*, pag. 270 în fine: Tunc ipse Cyngis prae-mittebat ubique ipsos Tartaros; et inde exivit nomen eorum: quia ubique clamabatur: Ecce Tartari veniunt!

⁴⁾ D'Ohsson, *IV 110—117* în una din aceste lupte muri și Călcă, fratele împăratului.

între Volga și Don și sunt gata a-i ataca dela spate. La această veste, Mongolii se întorc repede înapoi, spre a zădărnici planurile celor mai viteji dintre dușmanii lor. Cadan, fiul împăratului, scaldă în sânge și mistuește în pară revolta circaziană, pe când generalul Barcai trebuia să frângă rezistența cea mai îndărgită a Cumanilor, cari, deși surprinși și nepregătiți încă bine, se luptau, dela Volga până la Nipru, cu forța ultimei nădejdi. În curând însă dispare și cea din urmă licărire a biruinței: în fața puterii de neînvins a Mongolilor, Cumanii se hotărăsc mai bine la fugă și pribegie prin țări străine, decât să rămână sclavi în propria lor țară. Hanul *Iona* pleacă spre Dunăre cu 10,000 corturi, iar *Cuten* spre Ungaria cu 40,000 corturi. Lupta a avut loc la sfârșitul anului 1238 și începutul anului 1239.¹⁾

De oarece despre hanul *Cuten* vom vorbi în partea a treia a studiului de față, aici vom urmări numai soarta horadelor lui *Iona*. „Cumanii aceștia — scrie Nicephorus Gregoras (1295—1359) —, ne mai având nici o nădejde de a învinge într-o luptă cu Tătarii, trecură Dunărea împreună cu soțiile și copiii lor, în număr de 10,000, folosindu-se de piei umplute cu paie, în loc de bărci. Și, după ce au rătăcit destulă vreme prin Tracia în căutarea unui sălaș potrivit, împăratul Ioan (Ioan Duca Vatașes) îi câștigă prin dăruri mărețe, primindu-i în legiunile bizantine și împărțindu-i prin diferite ținuturi: o parte a fost așezată în Tracia și Macedonia, iar o altă parte în Asia, lângă Meandru, și în Frigia.”²⁾ Istoria lor ne-o completează cronicarii contemporani Gheorghe Acropolita (1217—1282), cronicarul cistercian Alberic și Joinville (1224—1317), sfetnicul, biograful și tovarășul de cruciată al sfântului Ludovic IX al Franței.

Iată informația pe care ne-o dă Acropolita: „Cumanii, scăpând de invaziile, devastările și măcelul Tătarilor, trec Dunărea pe burdufuri împreună cu fiii și soțiile lor, cu toate că Bulgarii se împotriveau la aceasta, din pricina că numărul

¹⁾ Fazel-Ullah-Rașid, trad. D'Ohsson, II 626 și izvoarele de mai jos. — La 1239 Cuciuc și Mangu sunt rechemăți în Mongolia.

²⁾ Nicephorus Gregoras, *Byzantinae historiae* lib. II, cap. 5 nr. 2, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II, tom. 148 (Paris 1865) col 160—1.

lor era prea mare.¹⁾ Ioan Asan (1218—1241), deși crescut la Cumani²⁾ și ajutat de aceștia în lupta dela Clocotinița,³⁾ lângă Marița, își iubia totuș mai mult țara sa, pe care n'o putea vedea călcată de o mulțime așa de mare de nomazi. Neavând însă ce face, trebui să învoiască trecerea foștilor săi ocrotitori și aliați, cărora se datoria în mare parte existența imperiului romano-bulgar de peste Dunăre. În schimb, Cumanii trecură repede prin Bulgaria în ținuturile bizantine. „Ei devastară — continuă Acropolita — tot ce întâlneau în cale în Macedonia, așa că, în scurtă vreme, toată țara deveni o stepă fără locuitori, *un pustiu cuman*, cum se zice în proverb. Târgurile mai puțin apărute le luau în stăpânire, jăfuind și pustiind tot și măcelărind pe mulți; pe bărbații luați robi îi vindeau în orașele mai mari, pe cari nu le puteau lua, fie din pricina zidurilor mai puternice, fie din pricina mulțimii apărătorilor. Astfel de orașe erau Adrianopolul, Didymotoechon (Dimotica, pe Marița, la sud de Adrianopol), Vizia și Calliopolis (Gallipoli)“⁴⁾. Într'aceea, Latinii reușesc să se împace cu Ioan Asan și să-l câștige pe partea lor; tot așa, prin daruri și făgăduințe, câștigă și pe Cumani nomazi. Cu această armată, compusă din Vlaho-Bulgari și Cumani, Latinii pornesc împotriva lui Ioan Duca Vatașes și împresoară orașul Ţurulos din Tracia orientală, nu departe de Marea Marmara, pe drumul dintre Constantinopol și Adrianopol. Ioan Asan însă, primind vestea că în aceeaș zi i-a murit soția, copilășul și episcopul Târnovei, se împacă în grabă cu Vatașes și parăsește cetatea, lângă care rămaseră numai Latinii și Cumanii.⁵⁾ În curând părăsesc și Latinii cetatea, neîncrezându-se în puterile lor, și se întorc la Constantinopol, pe când Cumanii își reiau obișnuita îndeletnicire: jăfuirea Traciei. Tânărul împărat latin, Balduin de Courtenay, amenințat de Grecii lui Vatașes din Nicea, ceruse ajutor din Franța.⁶⁾ La 1238, o puternică cruciată pornia din Franța spre Constantinopol în ajutorul imperiului latin. În Martie 1238, papa scria lui Bela IV pentru libera trecere a cruciaților fran-

¹⁾ Georgius Acropolita, Annales 35, ed. Migne, PG, ser. II, tom. 140 (Paris 1887) col. 1061.

²⁾ Idem, Annal. 13 in fine, ed. cit., col. 1019—1020.

³⁾ Idem, Annal. 20, ed. cit., col. 1048.

⁴⁾ Idem, Annal. 35—36, ed. cit., col. 1061—5.

⁵⁾ Georgius Acropolita, Annal. 37, ed. cit., col. 1065.

cezi prin Ungaria, îndemnându-l să le dea tot concursul de care vor avea nevoie.¹⁾ În Noemvrie, acelaș an, Grigorie IX scrie prințului Coloman, ducele Slavoniei, să primească binevoitor cruciata franceză, ușurându-i trecerea prin ducatul său.²⁾ Scurt după aceea, Francezii, coborându-se prin Ungaria și Slavonia, ajung la granița dunăreană a Bulgariei. Schimbăciosul împărat româno-bulgar, „rupând iarăș alianța cu Bizantinii“, cum observă Acropolita,³⁾ le dă voie să treacă Dunărea, îi tratează ca pe „amici și neamuri“ în Bulgaria, până trec în Tracia, unde dau de Cumani,⁴⁾ Armata cruciată a Francilor se urca la 60,000 de oameni, cum notează Acropolita⁵⁾.

În Tracia are loc alianța cumano-francă. Marele han al Cumanilor e numit de cronicarul Alberic „*Rex Ionas*“, adăugând despre dânsul că „*videbatur esse maior in regibus Comanorum*“¹⁾; Joinville îl numește „*le roi des Commains*“ sau „*le grand roi des Commains*“²⁾. Pe lângă marele han cuman, Alberic mai amintește pe un prinț cuman cu numele latinizat *Soronius*. Stabilindu-se condițiunile, cruciații francezi fac alianță în Tracia cu marele han Ionas și prințul Soronius împotriva lui Vatașes; astfel întăriți, „Latiniți atacă din nou, cu ajutorul trupelor cumane, cetatea Țurulos“ și reușesc s'o cucerească; prizonierii sunt duși la Constantinopol, pe când Vatașes se împacă din nou cu nestatornicul Ioan Asan, având nevoie de ajutorul acestuia împotriva dușmanului mărit³⁾.

La Constantinopol, alianța cumano-franceză se întinde asupra întregului imperiu latin, așa că mai în urmă, Joinville

¹⁾ Hurmuzak - Densușianu, Documente I, 1 pag 171.

²⁾ Idem, ibidem, pag. 180.

³⁾ Georgius Acropolita, Annal. 37, ed. Migne, col. 1068.
(Οι μὲν οὖν Βούλγαροι τὰς μετὰ Ρωμαίων σπονδὰς προωρακότες...

⁴⁾ Idem, ibidem. — Așadar, întâlnirea între hordele lui Iona și armata franceză n'a avut loc în „Muntenia“, legaturile între Francezi și Cumani nu s'au stabilit în „Oltenia“, cum vrea A. D. Xenopol, Ist. Rom., ed. 2-a, II, 252, 254.

⁵⁾ Annal. 37, ed. Migne, col. 1065.

²⁾ Textul din *Chronicon Alberici* e reprodus de B. P. Hașdeu, Etymologicum magnum Romaniae, tom. IV (București 1898) LXXIX.

³⁾ Joinville, Histoire de Saint Louis, ed. M. Natalis de Wailly, ed. 6-a (Paris 1878) 222.

⁴⁾ Georgius Acropolita, Annal. 37, ed. Migne, col. 1068.

ne putea da următoarea informație autentică despre alianța latino-cumană: „Împăratul din Constantinopol (Balduin II 1228—1261), și ceilalți nobili ce se aflau în Constantinopol erau atunci aliați cu un popor numit Cumani, pentru a avea ajutorul acestora împotriva lui Vataje, care era împăratul Grecilor¹⁾).

Legătura politică latino-cumană se pecetlui prin trei căsătorii celebre. Guilelm, fiul lui Geoffroy de Méry, conetabilul Romaniei, luă în căsătorie pe o fiică a prințului cuman Soronius, iar seniorul Balduin de Hainaut luă pe a doua fiică a aceluiaș prinț; amândouă au fost botezate în Constantinopol, făcându-se catolice. O a treia căsătorie avu loc între renumitul Nariot de Toucy, înrudit cu Ludovic cel Sfânt al Franței, și între fiica marelui han Ionas, care a fost botezată și ea în religiunea catolică și care, după moartea bărbatului la 1241, se făcu călugăriță, tatăl ei rămânând tot păgân.²⁾

Alianța a mai fost întărită prin două ceremonii caracteristice, povestite de Joinville. După obiceiul Cumanilor, atât marele han cât și nobilii săi se împunseră la braț și culeseră sângele într-o cupă de argint. Tot așa trebui să facă și împăratul latin cu seniorii săi. La urmă amestecară acest sânge cu vin și apă; bând apoi cu toții. Franci și Cumani, din tainicul amestec, se făcură „frați de sânge.”³⁾ Afară de aceasta, Cumani scoaseră un câne între tabăra lor și aceea latină și-l tăiară în bucăți cu săbiile lor, trebuind și Latini să lovească într'însul;

1) Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. cit., pag. 221.

2) Alberici *Chronicon*, la Hașdeu, op. cit. LXXIX—LXXX.

3) Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. cit., pag. 221—2. — Un obicei analog exista și la Sciți (Herodot IV, 70), la Asirieni și Lidieni (Herod. I, 74), la Armeni (Tacit, Anal. XII, 47), la Arabi (Herod. III. 8); el exista și la Români sub numele creștinesc „*frați de cruce*”. „A se prinde frați de cruce e o dătină antică, ce impune datorința de a-și da vieța unul pentru altul. Legătura acestei frății se făcea prin amestecarea sângelui. Când doi bărbați se decideau a se înfrăți, trebuia să-și facă ei pe brațul drept câte o tăietură în formă de cruce și să unească sângele lor. Acest obicei mistic, care în epoca de astăzi e mai de tot căzut, se ține negreșit de oarecare tradiție de pe timpul cruciatelor” (V. Alexandri, *Poezii populare*, Balaurul, nota 2, ed. Sococ, Scriitori Români — București 1908 — p. 20).

ceremonia se sfârși prin cuvintele serbătorești: „Așa să fie tăiat acel ce calcă alianța¹⁾).

La 1241, pe când Cumanii din Rusia și țările noastre erau zdrobiți de Mongoli, marele han Ionas moare în Constantinopol, și, „fiindcă nu era încă botezat, a fost îngropat afară de zidurile orașului, sub o măgură foarte înaltă; lângă dânsul, la dreapta și stânga, au fost spânzurați opt ostași înarmați, cari s'au jertfit la aceasta de bună voie, și 26 cai vli²⁾).

După moartea marelui han, Vatafe câștigă pentru interesele sale, prin diferite daruri și binefaceri, pe Cumanii cari se apucaseră iarăș de obișnuitele lor pustiiri în Macedonia.³⁾ Împăratul bizantin îi primi în legiunile sale și-i împărți prin diferite ținuturi: o parte a fost așezată în Tracia și Macedonia, iar o altă parte în Asia, lângă Meandru, și în Frigia⁴⁾, unde dispar din istoria lumii, asimilându-se cu alte popoare.

Împrăștierea Cumanilor și ocuparea țării lor de către Mongoli înseamnă nu numai decăderea totală a puterii lor, dar și dispariția lor politică.

III. Episcopia cumană.

1. Sfântul Dominic și ordinul său.

Întoarcerea Cumanilor la religia catolică și înființarea pentru dânsii a episcopiei de Milcov nu e opera cavalerilor teutoni, cari nu erau *misionari* și nici nu dispuneau de preoți pentru asemenea întreprinderi. Cazul conversiunii dela „castrum munitissimum“ (Cetatea Dâmboviței) e izolat și unicul relatat de documente, iar scopul lor, expus în regulile ordinului și în stipulațiunile dintre dânsii și regele Ungariei, era altul; nici papa nu i-a însărcinat vre-odată cu convertirea acestor păgâni la religia catolică. Ținem să relevăm aceasta pentru di

¹⁾ Joinville, op. cit., p. 222.

²⁾ Alberici Chronicon, textul la Hașdeu, op. cit. pag. LXXXI, — Despre obiceiul Cumanilor, de a ridica moale mari peste mormântul defunctului, vezi raportul lui Vilhelm de Rubruquis Hurm.—Dens., Doc. I, 1 pag 267—8. — Géza Kuun, Codex Cumanicus (Budapesta 1880) pag. XXXVIII—IX.

³⁾ Georgius Acropolita, Anal. 40, ed. Migne, col. 1073.

⁴⁾ Nicephorus Gregoras, Byzantinae historiae lib. II. cap. 5 n. 2, ed. Migne, col. 160—1.

Romul Căndea, care, pierzând din vedere activitatea domni-
casilor în misiunea cumană, atribue cavalerilor teutoni un rol
pe care nu l-au avut.¹⁾ De altminteri, expansiunea Teutonilor
în Cumania, expansiune care coincide cu o ocupație militară
și nimic mai mult, e oprită pe loc în anul 1225, când Andrei II
îi alungă pentru totdeauna, din pricina că voiau să se facă
independenți de coroana maghiară. În aceeaș epocă însă, în-
cepe o altă cucerire a Cumaniei, din partea bisericii lui Hristos,
care n'a uitat nici odată porunca întemeietorului ei: „Mergeți
de învățați toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui și
al Fiului și al sfântului Duh și învățându-i să păzească tot ce
v'am poruncit vouă.”²⁾ Misionarii de cari s'a folosit biserica
pentru convertirea Cumanilor sunt fiii sfântului Dominic, care,
el însuș, voia să vină în părțile noastre, spre a-și vărsa sân-
gele pentru întoarcerea acestor păgâni. Deși moartea l-a îm-
piedecat dela executarea planului, el intra totuș, prin ordinul
său, în cadrele istoriei noastre. Dacă mai adăugăm, că la noi
vieța sfântului Dominic e tot atât de puțin cunoscută, ca și
istoria ordinului întemeiat de dânsul, credem a aduce un ser-
viciu real istoriografiei noastre, schițând în câteva pagini tră-
săturile principale din vieța și opera aceluia, care a fost și
va fi o neperitoare glorie a Bisericii lui Hristos. Munca no-
astră e ușurată simțitor prin documentata biografie alcătuită
de unul din cei mai de seamă dominicani, *Lacordaire*.³⁾

§. 1. Din Castilia în Franța de sud.

Intemeietorul ilustrului ordin al *fraților predicatori* s'a
născut la 1170, doisprezece ani înaintea venirii în lume a prie-
tenului său de mai târziu Francisc de Assisi, de care era legat
din pronia lui Dumnezeu pentru înfăptuirea aceluiaș ideal, deși
în formă deosebită. Castilia e patria lui. Acolo, în smeritul sat
Calaruega, așezat într-o frumoasă vale udată de Duero, a ră-
sărit cea mai frumoasă floare din câte a văzut vre-odată

¹⁾ Romulus Căndea, *Der Katholizismus in den Donau-
fürstentümern* (Leipzig 1917) 1—3, aparut în Lamprecht—Goetz,
Beiträge zur Kultur = und Universalgeschichte, Bd 36 (Neue
Folge Bd 1).

²⁾ Mt. 28, 19—20.

³⁾ Dominique Lacordaire, *Vie de saint Dominique*, ed. 7.
Paris 1871.

mândra Spanie. Dieceza de Osma n'a avut până acum bărbat mai mare decât *Domingo* din Calaruega, cum se numia Dominic în limba patriei sale. Deși părinții săi, Felix și Ioana de Aza, alcătuiau una din cele mai distinse familii din Castilia, totuș teza dominicanului Bremond,¹⁾ care susține că Dominic se trage din neamul nobil al Guzmanilor, e trasă la îndoială de Bollandiști și de alți critici mai noi. Ce spirit creștinesc a trebuit să domnească în casa din Calaruega, se poate deduce din următoarele fapte: Anton, fiul cel mai mare, se face preot secular și, fugind de onorurile și demnitățile bisericești, își împărți moștenirea la săraci, retrăgându-se într'un spital, unde și-a jertfit restul vieții pentru îngrijirea bolnavilor; Mannes, al doilea fiu a murit ca dominican „în odore sanctitatis“, e declarat fericit — *beatus* — și e sărbătorit în martirologiul dominican la 30 Iulie;²⁾ al treilea și cel din urmă fiu, Domingo, despre care vorbim, a meritat să fie trecut în lista sfinților curând după moarte; iar Ioana, mama lor, e declarată și ea fericită — *beata* —, fiind pomenită în martirologiul dominican la 2 August.³⁾

La vârsta de șapte ani, micul Domingo părăsește casa părintească, fiind dus la unchiul său, care era arhipreot în Gumiel d'Izan, nu departe de Calaruega, spre a începe, sub conducerea acestuia, viața de școlar. Timp de opt ani cât a stat la unchiul său, Dominic și-a pus o bună temelie atât în privința științei cât și cu privire la formarea caracterului. Toate arătau că e chemat de Dumnezeu la statul preotesc. Când era de 15 ani, Dominic se despărțește și de unchiul său și pleacă la universitatea din Palencia, singura pe care o avea atunci Spania, unde studiază timp de 10 ani, dobândindu-și acele cunoștințe filozofice și teologice, de cari se va servi cu atâta râvnă, pentru a aduce la îndeplinire planul proniei dumnezeiești. Sânguința, seriositatea, talentul, frumoasele-i virtuți, între cari strălucia curăția ingerească, iubirea frățească, rugăciunea și reculegerea, i-au asigurat stima și dragostea superiorilor și au trezit admirația și spiritul de emulație în sunele conșcolarilor săi.

¹⁾ P. Bremond, De Gusmana stirpe S. Dominici. Roma 1740.

²⁾ Martyrologium sacri ordinis fratrum praedicatorum (ed. 1845 Roma) 30 Iulie. www.dacoromanica.ro

³⁾ Ibidem, ad 2 August

La sfârșitul studiilor, Dominic e hirotonit preot, în vârstă de 25 ani, și devine canonic la catedrala de Osma, prin mijlocirea cucernicului Diego (Didacue) de Azevedo, care știuse să aprecieze la vreme rară calități ale tânărului absolvent de universitate. Era timpul reformei bisericești în înțelesul cel mai nobil al cuvântului. Capitulum din Osma se reformase și el primind regulele sfântului Augustin și obligându-se la viața obștească („*vita communis*“) sub conducerea unui prior. Canonicii astfei reformați se numiau *canonici regulari*. Priorul capitulumului din Osma era tocmai râvnicul Diego de Azevedo, care lucra din răzputeri pentru consolidarea vieții canonice după regulele sfântului Augustin. Convins că în persoana tânărului preot Domingo va avea un sprijin puternic în această direcție, Diego a mijlocit primirea lui în capitulum. O sfântă prietenie îi va lega de acum pe toate căile lor. Diego ajunsse încurând episcop de Osma, iar Domingo subprior, la 1201. Pe lângă munca desfășurată pentru reformarea canonicilor din Osma, mai ales după ridicarea la scaunul episcopal a lui Diego, noul subprior mai împlinia cu mare avânt și funcțiunea de *predicator*, dar numai între limitele diecezei.

La sfârșitul anului 1203, episcopul de Osma primi o însărcinare diplomatică foarte delicată din partea lui Alfons IX, cel Nobil (1158—1214), regele Castiliei: era vorba de punerea la cale a unei căsătorii între fiul regelui castilian și o principesă din Danemarca. Diego trebuia să plece la curtea daneză spre a împlini această misiune, el luă cu sine pe superiorul Domingo, fără de care nu voia să întreprindă nici o afacere mai însemnată. În drumul lor, ei trec prin Franța de sud, unde se îngroziră de progresul uriaș al ereziei albigene, care nu era altceva decât un păgânism sub aparențe creștine. Aici, în fața primejdiei, lui Dominic îi veni întâia oară gândul de a înființa un *ordin special pentru apărarea bisericii prin predicarea cuvântului lui Dumnezeu*, gând ce nu-l va mai părăsi de acum înainte. Tot în drumul lor spre nordul Germaniei, Diego și Domingo aflară multe despre *poporul păgân al Cumanilor*, cari amenințau credința în Ungaria și țările vecine, și, în inima lor de apostoli, se trezi dorul de a merge să-i întoarcă la adevărata religie: al doilea gând care-l va urmări neconținut pe smeritul canonic din Castilia. Împlinindu-și misiunea cu deplin succes, cei doi prieteni se întorc la regele Castiliei, care-i trimite înapoi cu mare alai, pentru a aduce pe mireasa mo-

ștenitorului de tron. În drum însă, le vine neașteptata veste despre moartea miresei. Convins încă odată despre deșertăciunea lumii, Diego trimite un curier la regele său și se hotărăște a depune toate onorurile episcopale, dând demisie din scaunul de Osma și plecând cu Domingo la Roma, pentru a dobândi dela papa învoirea de a predica evanghelia la Cumani. Marele Inocentiu III (1198—1216) însă, crezând că munca lor e mai trebuincioasă aiurea, nu primi demisia lui Diego și respinse cererea lor de a pleca în Cumania, și astfel îi vedem, la 1205, coborând Alpii în Franța de sud. Cât pentru Dominic, ideia de a înființa un ordin special pentru predicarea credinței se combina deacum cu planul de a converti Cumani: ordinul său va trebui să realizeze și acest ideal apostolic. Gândurile acestea se cristalizau tot mai lămurit în mintea canonicului de Osma.

§. 2. Albigenii.

Secta eretică a Albigenilor e o continuare, dezvoltare și adaptare și a vechiului *maniheism*, cu care biserica lui Hristos a avut atâta de luptat în decursul celor dintâi veacuri. Atât de puternică, așa de organizată și atât de primejdioasă era această sectă, încât răpunerea ei din partea bisericii e, alături de sângele mucenicilor, o nouă dovadă pentru originea divină a acestei instituții.¹⁾ Deși învins în încăierarea sa cu biserica, maniheismul n'a dispărut cu totul din istoria bisericii, ci s'a refugiat în unele suflete parte visătoare, parte revoltate împotriva autorității bisericesti, spre a fi chemat la o nouă viață în veacul al VII-lea prin frații Paul și Ioan din Samosata, primind dela cel dintâiu numele de *paulicianism*. Eresia veche, sub forma cea nouă, se răspândi încurând în Armenia, Siria și Asia mică; iar, printr-o măsură strategică luată de împăratul Constantin Kopronymos (731—775), paulicianismul trecu în imperiul bizantin și în Bulgaria. Spre a-și apăra granița împărăției de neconținutele năvăliri bulgărești, împăratul așeză în Tracia colonii numeroase, aduse din Armenia, Siria și Asia mică. Tracia deveni astfel un cuib de pauliciani, iar Bulgarii, făcând dese incursiuni în Tracia, ajunseră în contact cu această erezie prin prizonierii pe cari îi luau cu sine în Bulgaria.

¹⁾ Dr. J. Marx, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*, ed. 2—3 (Trier 1906) 79—85.

Aici, în jumătatea întâia a veacului al X-lea, preotul bulgar *Bogomil* sistematiză paulicianismul, împiestrișându-l cu mai multe elemente creștine și potrivindu-l cu caracterul slavo-bizantin. *Bogomilismul* — căci așa se numia noua formă a maniheismului — prinse rădăcini adânci în Bulgaria, de unde se răspândi în Serbia și Bosnia, trecând încurând în țerile din apusul Europei, mai ales în Italia și Franța. La sfârșitul veacului al XII-lea, secta era stabilită în toată Europa, având centrele sale principale în Bulgaria, Bosnia, Italia de nord și Franța de sud, cu ramificații până în Țerile-de-jos Anglia și Germania. Sectarii se numiau pe sine *catari* (*καταροί*=curați), de unde *gazari* la Italieni și *Ketzer* la Germani; în Bulgaria, Serbia și Bosnia erau cunoscuți sub numele de *bogomili*; în Franța de nord și Anglia purtau numele de *publicani*, *poblicani*, sau *populicani* (din *ταυλισταί*); în Franța de sud, *bulgari*, mai pe urmă *albigeni* (albigenses), dela orașul *Albi*, care a fost vreme îndelungată centrul catarilor din Languedoc. Erezia stătea în fața bisericii ca o puternică societate cu dogme, morală, cult și organizație stabilită.

La temel'a teologiei albigene stă *dualismul manihean*. Lumea materială, pe care o percepem cu simțurile noastre, este *rea în sine*, tocmai fiindcă e materie; prin urmare, ea nu poate fi făptura unui principiu bun, ea nu poate emana dela Dumnezeu cel bun, ci e opera unui principiu rău numit Lucifer sau Lucibel, amintit în sfânta scriptură sub numele de „principe al acestei lumi”.¹⁾ Astfel se stabilesc două principii opuse, cari există din vecie independent unul de altul: un Dumnezeu bun și altul rău, amândoi veșnici.²⁾ *Dogma creațiunii* e clădită pe principiul dualismului absolut. Amândouă principiile își crează dela început câte o lume proprie: Dumnezeu produce cerul, umplându-l cu *duhuri sfinte* și *oameni cerești*; Lucibel creează pământul nostru, umplându-l cu materie. *Duhurile sfinte*, numite și *duhuri cerești*, sunt spirite curate; în fruntea lor ată „*Duhul sfânt*” sau „*spiritus principalis*”, care însă nu-i Dumnezeu, ci numai o făptură a lui.

¹⁾ Io. 12, 31; 14, 30; 16, 11.

²⁾ E adevărat că *unii* catari admiteau un dualism mai mitigat, vorbind despre o oarecare subordinație a lui Lucifer, dar învățătura *sectei* era dualismul absolut, expus mai sus, care e baza naturală a întregului sistem.

Oamenii cerești sunt înzestrați de Dumnezeu cu câte un suflet și un trup nematerial, eteric, și sunt fericiți în cer. Toți oamenii au fost creați deodată, fără să existe între dânsii deosebire de sex; afară de aceasta, fiecare a mai primit câte un duh sfânt drept inger păzitor. Materia însă, făptura lui Lucibel, e rea în sine, asemenea creatorului ei, care e răutatea însăși; dela ea pornesc toate relele atât fizice cât și morale. Pe lângă aceasta, Lucifer a mai creat și *duhuri rele*, ca să-i stea la dispoziție pentru împlinirea planurilor sale. „Principelui acestei lumi“ i-se datorește și *căderea neamului omenesc prin păcatul strămoșesc*. Aprins anume de ură împotriva lui Dumnezeu și pizmuind fericirea oamenilor cerești, Lucifer se furișă în împărăția luminii și smomi pe oamenii cerești să se coboare pe pământ, unde le făgăduia plăceri mari și nebănuite. Odată înșelați și ajunși în valea aceasta, ei trebuiră să-și părăsească trupurile lor cerești, și sufletele lor se uniră cu trupuri pământești, trebuind să se supună deacum la toate relele materiei. Pe baza materiei se ivi și deosebirea de sexe, iar trupul e cauza fizică a tuturor păcatelor. Aceasta e, după învățătura catarilor, istoria căderii noastre. Păcatul strămoșesc consistă în faptul că oamenii cerești au ascultat, fără să bănuiească, de așteaptă, de ademenirea Celui Rău. *Conceptia iadului* stă în cea mai strânsă legătură cu nenorocita cădere a oamenilor cerești. Iadul consistă în faptul că sufletele oamenilor, create de Dumnezeu, sunt închise în temnița rușinoasă a trupului, care e făptura Celui Rău, și supuse la toate relele fizice și morale, la toată rușinea și înjosirea ce izvorește din această speluncă satanică. Iadul, prin urmare, e pe acest pământ și alt iad nu există; iadul, prin urmare, nu e veșnic: toate sufletele se vor mântui din această temniță, din acest chin al iadului, căci natura lor divină cere să se întoarcă înapoi la principiul lor: un Dumnezeu care n'ar voi să le mântuească ar fi perfid și s'ar confunda cu principiul cel rău, Lucifer. Cât privește *valoarea vechiului testament*, catarii susțin că în tot timpul așezământului vechiu a domnit Lucifer, ținând în stăpânire sa sufletele robite în noroiul materiei. Dumnezeu a permis acest triumf al Celui Rău și nu s'a revelat deloc în vechiul testament, căci Iehova (Iahve) care se revela acolo, nu e Dumnezeu, ci principele acestei lumi, Lucifer; și de aceea tot vechiul testament e rău: rele sunt așezămintele lui, rele sfaturile, rele poruncile, rele jertfele, rele toate cărțile vechiului

testament.¹⁾ Revelațiunea adevărată a lui Dumnezeu începe cu noul testament prin trimiterea fiului său în mijlocul celor robiți de satana sub povara tinei. Am ajuns astfel la *Cristologia* catarilor. Când e vorba despre Hristos, răutatea materiei albigenae ajunge în conflict cu trupul Mântuitorului: dacă trupul e rău în sine, atunci fiul lui Dumnezeu n'a putut să se *întrepeze*; iar dacă s'a *întreput*, atunci trupul nu e rău în sine. Spre a ieși din această strâmtoare, albigenii recurg la *doke-tismul* vechilor manihei. *Hristos, făptura cea mai înaltă a lui Dumnezeu* — superior îngerilor, superior duhului sfânt, dar făptură, nu Dumnezeu — venind în lumea aceasta, n'a luat un trup pământesc, material, ci a venit cu un trup ceresc, eteric, lipsit de materie. A admite că Isus s'a *întreput*, luând trup material, e o nebunie, căci astfel ajungea el însuș sub robia Celui Rău. Prin urmare, întruparea lui Hristos nu e reală ci aparentă: aparentă e nașterea lui din Maria; Maria însă e un înger fără sex, cu trup ceresc, și părea numai o femeie²⁾; aparente au fost suferințele, aparentă uciderea lui; de fapt, el n'a suferit și n'a fost ucis, ci s'a întors în cer cu trupul său ceresc, lipsit de materie, impassibil. Dar atunci la ce se reduce opera mântuirii? Se reduce numai la atâtă că fiul lui Dumnezeu ne-a învățat ce mijloace să întrebuițăm pentru a scăpa de sub puterea materiei și a lui Lucibel. Învățătura lui e depusă în biserica întemeiată de dânsul, iar aceasta e aceea a catarilor: cine vrea să se mântuească, trebuie să între în biserica lor, îmbrățișând dogmele, morala, sacramentele și cultul ei. Aceasta-i pe scurt dogmatica albigenă.

Din concepția materiei, urmează *dela sine principiul fundamental al moralei catariste: păzește-te de materie și supune-ți trupul la cea mai aspră ascheză fizică*. Principiul e motivat prin aceea că toate păcatele curg din contactul nostru cu materia. E păcat, prin urmare, a avea proprietate; contactul cu oamenii din lume, războiul, uciderea fie și a animalelor (afară de șearpe), apărarea chiar legitimă: toate sunt păcate; e păcat mai ales contactul conjugal, fiind nu numai cea mai rușinoasă atingere cu materia, dar și un mijloc de a încarcera

1) Totuș, *unii* Catari admiteau unele cărți din vechiul testament, afirmând că în ele nu se găsesc urme de ale Celui Rău.

2) Unii însă admiteau că e femeie adevărată, adăugând că e zămislită fără concurs bărbătesc.

din nou suferetele în materie; de aceea căsătoria e opera cea mai satanică; e păcat a consuma ceva ce supune legături sexuale; de aceea e oprit a mânca ouă, lapte, brânză și mai ales carne. Astfel toată morala albigenilor se reduce la o sumedenie de prohibițiuni migăloase și farizaice, la un întreg registru de „noli me tangere“.

Aplicarea acestei morale e întrefesută cu învățătura despre sacrameinte, mai ales despre *sacramentul mângăierii*, care desparte pe albigeni în două categorii: *perfecti* (desăvârșiți) și *credentes* (credincioși). Sacramentul mângăierii, numit *consolamentum*, se dă unui credincios (*credens*) după o lungă pregătire și după un post de trei zile, dar un post total, negru; el se dă prin impunerea mânilor din partea celor desăvârșiți (*perfecti*); prin taina aceasta sufletul scapă de sub puterea materiei și a lui Lucifer; duhul cel bun (îngerul păzitor) se unește iarăși cu dânsul și *credinciosul* devine un *desăvârșit* (*perfectus*), un prieten ai lui Dumnezeu, un *om bun*; de aceea, desăvârșirii se cheamau *oameni buni*. Numai aceștia erau datori să aplice aspra morală expusă mai sus. Repetarea consolamentului se numia *reconciliatio animae*; unii-l repetau de mai multeori pentru a fi siguri de mântuire; alții se abțineau, după primirea tainei, de orice hrană și se ucideau prin foame, ca să nu mai păcătuească și ca să-și „facă un sfârșit bun“; mulți luau otravă sau își deschideau vinele pentru același „sfârșit bun“; ba mai mult, se spune, că adesea părinții lăsau pe copiii lor să moară de foame tot pentru un „sfârșit bun“. Asemenea fapte erau pline de merit și dovedeau o mare credință și o sfințenie eroică. Se înțelege dela sine că numărul perfecților era mult mai mic decât al credincioșilor (*credentes*). Aceștia primeau învățătura albigenilor, dar trăiau în lume, în căsătorie, și puteau avea proprietăți, puteau duce și războiu, nefiind încă obligați la praxa severă pe care o impunea *consolamentul*. Ei trebuiau însă să depună făgăduința (*convenienza*, *convenientia*, *pactum*) de a primi consolamentul înainte de a muri. Sufletul celui mort fără consolament rătăcește prin alte trupuri (continuarea iadului), până se face părtaș de marea taină a consolamentului; aceeaș soartă așteaptă pe orice om care nu e catar. Pe lângă taina mângăierii, albigenii mai aveau și sacramentul pâinii, *benedictio panis*. La fiecare masă, dacă era de față un *perfectus*, acesta binecuvânta la început o pâine, din care primia fiecare o bucațică, pe care o păstrau acasă

În vase anumite ca un simbol al iubirii și al solidarității. Cu toate că se deosebia de sfânta Euharistie, pe care n'o admiteau, pânea binecuvântată purta numele de „pâne a lui Dumnezeu“. Aveau și un *sacrament al pocăinței* (servitium, appareillamentum). De regulă în fiecare lună avea loc mărturisirea păcatelor sau spovada; credincioșii (credentes cu păcate mai mari trebuiau să se spovedească separat, iar cei cu păcate mai mici în comun; penitentul îngenunchiă înaintea unui *perfectus* și-și spunea păcatele; după aceea, confesarul puneă Noul Testament pe capul penitentului și pronunță cu vintele deslegării. Aveau și un fel de *sacrament al preoției*, imitând ierarhia bisericii catolice; prin impunerea mânilor se făceau *episcopi* și *diaconi*; fiecare episcop avea doi vicari generali, un *filius maior* și altul *minor*, dintre cari cel dintâiu era totdeauna urmașul episcopului.

Perfecții, în locul întâiu episcopii, trebuiau să se îngrijească de serviciul divin, pe care-l țineau îndeobște într'o cameră fără nici o podoabă; icoanele și crucifixe erau desprețuite ca niște semne satanice; în camera cultului divin nu era decât o masă acoperită cu pânză albă, pe care stătea Noul Testament, deschis la capitolul întâiu al sfântului Ioan. Slujba începea cu o cetire din Noul Testament, după care urma predica și binecuvântarea cerută de credincioși; după Tatăl-nostru cu doxologia grecească (singura rugăciune primită), perfecții binecuvântau pe credincioșii prosternați înaintea lor.

Ideile lor despre biserica catolică sunt destul de cunoscute. Dela donația lui Constantin cel Mare (306—337),¹⁾ biserica catolică, devenind proprietară, s'a lăpădat de Hristos, pe când maniheii, nepărăsind adevărul, au alcătuit și alcătuiesc adevărata biserică. Lucifer, creatorul duhurilor rele, vâra adesea câte un demon în trupurile oamenilor: aceștia-s dușmanii cei mai mari ai lui Dumnezeu și ai catarilor. Când papa Silvestru I (314—335) a primit donația constantiniană, un demon a intrat într'însul; de atunci papa e antihrist, iar biserica catolică, murerea din Apocalips. Toate înștițuțiile ei, sacramentele, slujbele, poruncile și orânduirile ei sunt născociri satanice, prin cari Lucifer caută să piardă omenirea. De aici se explică de ce

¹⁾ »Donatio Constantini« e o născocire din veacul al 9-lea. J. Marx, Lehrbuch der Kirchengeschichte (Trier 1909) 276.

papii prigonesc pe cătari: e lupta lui Lucifer împotriva bisericii adevărate.

Tot atât de diabolică e și puterea lumească, fiind și ea cufundată în materie. Deținătorii acestei puteri sunt și ei posedați de demoni; astfel, toate instituțiile civile și militare sunt invențiuni de ale Celui Rău; a asculta de o asemenea putere e a asculta de satana și e tot așa de mare păcat ca și a se supune papii sau oamenilor lui.¹⁾

§. 3. Dominic în mijlocul albigenilor.

Trista situație din Franța de sud la venirea lui Dominic ne-o descrie pe scurt învățatul Hefele, în lucrarea de care-am folosit tratând chestia albigenilor. „În mijlocul lumei catolice — scrie istoricul conciliilor — se ridica o biserică a catarilor, bine organizată, puternică prin râvna membrilor ei și prin legătura strânsă a tuturor între sine. În Franța de sud, Manes²⁾ avea mai mulți adepți decât Hristos, cum scria Inocențiu III (Epist. lib. I, 94); peste o mie de orașe erau molipsite de erezie și aproape toți conșii și baronii țării erau *credentes*, sau protectori și apărători ai sectei. Chiar cel mai puternic stăpânitor al acestor provincii, Raymond VI, conte de Toulouse și marchiz al provensei superioare, era amic devotat lor; cu o râvnă încă mai mare stăteau pe partea lor viconteles Raymond Roger de Béziers și Carcassone și conșii de Béarn, Armagnac, Comminges și Foix, pentru a trece cu vederea pe cavalerii și boierii de rangul al doilea. Castele lor stăteau la dispoziția Catarilor parte pentru celebrarea riturilor eretice, parte ca azil pentru cei prigoniiți; în altele se ridicașeră școli și institute de educație pentru fii și fiicele *fratilor* mai săraci, precum și seminare pentru cei *desăvârșiți* (perfecti)³⁾”

¹⁾ Hefele, Konzilengeschichte, V (Freiburg i. Br. 1863) 732—740. N'avem la îndemână *ediția a doua* (Getele—Knöpfler) citată de Marx. — Dr. I. Marx, Lehrbuch der Kirchengeschichte, ed. 2—3 (Trier 1906) 430—1: Die Katharer. — Dr. Nik. Pfeiffer, Die ungarische Dominikanerordensprovinz (Zürich 1913) 50—55 — P. Rousselot et J. Huby, Le christianisme du moyen âge, în Joseph Huby, Christus (Paris 1916) 1140—3 — Restul bibliografiei privitoare la catari se află la autorii citați aici.

²⁾ Mani, Manes, Manichaes, părintele maniheismului din secl. III.

³⁾ Hefele, op. cit., V 741.

Pentru combaterea primejdioasei secte, Inocențiu III (1198—1216) numise trei delegați apostolici cu cele mai mari puteri; aceștia erau cistercienii Arnald, abatele de Citeaux, Raoul și Petru de Castelnau din mănăstirea Fontfroid; alți misionari din acelaș ordin sosiră în urmă, din porunca papii, spre a da ajutor delegaților apostolici. Ei toți, împreună cu episcopii din Franța de sud, erau adunați la sfat. În vara anului 1205, la Montpellier, când iata că sosește și renumitul episcop de Osma, împreună cu subpriorul Dominic, cari se întorceau din Roma și erau în drum spre dieceza lor. Rezultatul întrevederii dela Montpellier fu că episcopul Diego și prietenul său Dominno trebură să rămână în Franța de sud spre a merge în fruntea misiunii cu râvna și pilda lor bună. Din convorbirile sinodale, Diego se convinse îndată că nereușita de până acum a misiunii se datorește în mare parte alaiului strălucit cu care delegații apăreau în mijlocul ereticilor; de fapt, Catarii își băteau joc de acești apostoli în pompă regală, de acești „equites” cari, incunjurați de servitorime numeroasă și cai și îmbrăcați în haine de mari demnitari, veniau să predice evangelia smereniei, a sărăciei lui Isus și a lepădării de sine, pe când ei, albigenii erau admirați de popor din pricina severității traiului lor. El sfătui deci pe delegații apostolici să-și schimbe înfățișarea externă, dând drumul cortejului lumesc și pornind la misiune în simplicitatea lui Hristos; el însuș merse înainte cu pildă bună, începând în sărăcie și pe jos—marea operă a apostolatului între albigeni, urmat de smeritul și tăcutul său prietin, Domingo. Delegații papali, mișcați de sfatul și pilda lui Diego, îndepărtară dela sine toată pompa lumească și, reținându-și numai cărțile trebuincioase, urmară pe episcopul de Osma și pe Dominic în sărăcie și în simplitate apostolică. Asemenea sfântului Paul, misionarii noștri trec din sat în sat, din oraș în oraș, predicând prin biserici și locuri publice, discutând prin case particulare, întrebuițând toate mijloacele pentru a convinge pe albigeni de rătăcirea lor. Glasul lor a răsunat la Carman, lângă Toulouse, la Bézies, la Carcassonne, Verfeil, Fanjeaux și Pamiers, unde s'a distins mai ales Dominic ca teolog. Acesta, văzând timpul apropiat pentru înființarea unui ordin de predicatori, își părăsește titulatura de subprior al ca-

nonicilor din Osmă, numindu-se de acum numai „fratele Dominic”.¹⁾

Albigenii, prin azilele lor pentru femei sărace și prin instituttele de educație în cari primău mai ales pe copilele nobililor sărăciți, câștigau multe femei pentru erezia lor, cu scopul de a-și asigura viitorul sectei, femeia fiind un factor atât de hotărîtor pentru viitorul societății. Dominic, ajutat de episcopul Diego, se hotărî și el să înființeze un azil similar pentru femeile și copilele catolice, spre a combate pe eretici cu aceleași mijloace. Prouille e un sat în dieceza de Toulouse, așezat la poalele Pirineilor, între Fanjeaux și Montréal; avea o biserică dedicată Maicii Domnului, în care Dominic obișnuia să se reculeagă în rugăciune după ostenele zilei. Aici, lângă această biserică, trebuia să se ridice întâiul azil dominican, care încurând se va preface într-o adevărată mănăstire de femei. Fulco, râvnicul episcop cistercian al Tuluzei, care venise ca o mângăiere cerească în urma lui Raymond Rabenstens, privat de scaun prin decret papal, se împreteni îndată cu Dominic și Diego, dotând fundațiunea din Prouille; Bérenger, arhiepiscopul Narbonnei, și mai mulți catolici, între cari Simon de Montfort, urmează pilda lui Fulco, asigurând prin daniile lor starea materială a casei dela poalele Pireneilor, care deveni încurând înfloritoare și renumită. Azilul s'a deschis solemn la 27 Decembrie 1206, în sărbătoarea sfântului Ioan Evangelistul, când mai multe dame și domnișoare se consacrară lui Dumnezeu la Notre-Dame de Prouille, cum se numia mica mănăstire. Ele aveau o superioară numită prioară și stăteau, la început, sub conducerea fundatorului, care se va numi de acum „prior de Prouille”. Aici e sâmburele ordinului dominican.

După trei ani de muncă desinteresată desfășurată în sudul Franței, după atâta lipsă din scaunul său episcopal, Diego, amărît de extraordinara încăpăținare a ereticilor și de, aparent, micul succes al ostenelelor sale, se retrage acasă în Castilia lui, însoțit de lauda, stima, iubirea și durerea celor rămași să ducă mai departe povara zilei și arșița. De acum,

¹⁾ Iordan Saxonul, Despre începutul ordinului fraților predicatori, cap. 1, 16. Fericitul Iordan din Saxonia, al doilea general al ordinului, a compus înainte de 1233 întâia biografie a sf. Dominic. Textul a fost publicat de dominicanul Iacob Echard în Scriitorii ordinului fraților predicatori, Paris 1719, și de Bollandiști, Actele sfinților, vol. I din luna August.

Domingo rămâne singur în țară străină, fără părintele său conducător pe căile aspre ale apostolatului; singur va păși de acum în tăcere și răbdare pe drumul arătat de Dumnezeu prin bunul Diego. Acesta putea să-și închidă de acum ochii, liniștit că lasă în urmă pe scumpul său Domingo, care va fi odată coroana lui și fala Bisericii întregi. Nu mult după sosirea sa la Osma, Diego își dădu sufletul în mâinile Creatorului, în strălucire de sfânt, la 1207.

După plecarea episcopului de Osma, Franța de sud deveni teatrul unei cruciate împotriva albigenilor, cari, nevoind să se supună nici unei autorități, căutau să răstoarne chiar temeljiile pe cari, se ridică Biserica și statul. Fiindcă s'au scris și răspândit, până și în reprezentațiile teatrale, atâtea neadevăruri cu privire la rolul jucat de sfântul Dominic în timpul acestei cruciate (1207—1215), vom cerceta și noi pe baza documentelor, și nu a tendențioaselor piese teatrale, dacă într-adevăr Dominic era un spaniol aspru, crud și fără inimă, cum e descris la noi, până și în unele manuale de școală, în legătură cu inchiziția spaniolă. Să vedem deci ce ne spun documentele despre dânsul în epoca cruciatei (1207—1215).

„Cronica ordinului fraților predicatori“, compusă pe la 1254 de fericitul Humbert, recapitulează astfel activitatea sfântului în această epocă: „După întoarcerea episcopului Diego în dieceza sa, sfântul Dominic, rămas aproape singur cu vre-o câțiva tovarăși, cari nu erau legați de dânsul cu nici un vot, susținu timp de 10 ani credința catolică în diferite localități ale provinciei Narbonne, îndeosebi la Carcassone și la Fanjeaux; lucra neîncetat pentru mântuirea sufletelor prin oficiul predicării, și îndura cu mărinimie multe insulte, ocări și griji pentru numele Mântuitorului nostru Isus Hristos“¹⁾ Înainte de a fi stolatul la Toulouse; dar aici nu-i prea plăcea; întrebat odată pentru ce nu stă bucuros în dieceza de Toulouse, Dominic dădu următorul răspuns: „Pentru că în dieceza de Toulouse întânesc mulți oameni cari mă cinstesc, pe când la Carcassonne²⁾ toată lumea mi-e potrivnică“³⁾ Albigenli, simțind că

¹⁾ Cronica lui Humbert, n. 2. Cronica aceasta, foarte interesantă pentru clasarea faptelor, cuprinde anii 1202—1254. Se află la Mamachi, *Annales ordinis praedicatorum*. I. Roma. 1756. lucrat la Carcassonne și Fanjeaux, Dominic își exercitase apo-

²⁾ Cuib de Albigeni.

³⁾ Constantin de Orvieto, *Vieța fericitului Dominic*, n. 44. E a doua biografie a sfântului scrisă între 1242—1247. Bollan-distii, *Acta sanctorum*, August I.

șirurile lor se clatină prin neobosita predică a marelui sfânt, căutau în mai multe rânduri să-l ucidă, cum au ucis pe delegatul apostolic, sf. Petru de Castelnau, și pe alții; într-o zi când îl amenințau cu moartea, Dominic le răspunse așa de sincer și simplu; „Nu sunt vrednic să fiu martir, n'am meritat încă o atare moarte“.¹⁾ În schimb Biserica și toți oamenii cinstiți i-au aprepțiat totdeauna munca-i desinteresată, plină de iubire și milă față de sărmanii rătăciți. Astfel îl vedem, la 1213, împlinind la Carcassonne funcțiunile *vicarului general*, pe cari i-le încredintase episcopul absent²⁾; i-s'a propus de mai multeori episcopatul — episcopatul de Béziers, de Conserans și de Comminges — dar l-a respins întotdeauna, zicând că mai bine ar fugi într-o noapte în lume numai cu toiagul pribegiei în mână, decât să fie episcop; la Conserans a fost ales în toată regula, dar el n'a voit să știe nimic.³⁾

Cine scrie că cruciata împotriva albigenilor a fost condusă de Dominic, făcându-l responsabil de cruzimele săvârșite cu acest prilej, ignorează documentele⁴⁾ sau e de rea credință. Participarea lui la această cruciată se reduce la câteva puncte bine stabilite, cari numai cruzime nu denotă. 1. În timpul neuitatei lupte dela Muret (12 Sept. 1213), Dominic era în oraș, în capela cetății, împreună cu mai mulți episcopi și abați. *rugându-se pentru biruința armelor creștine*. Atâta știu documentele despre participarea lui la acea mare luptă încununată de un succes atât de strălucit.⁵⁾ 2. Delegatul sfântului Scaun în afacerea albigenilor îl însărcinase cu oficiul de „*reconciliator*“, care consista în împăciuirea ereticilor cu Biserica,⁶⁾

¹⁾ Idem, *ibid.*, nr. 12

²⁾ Humbertus, *Vita sancti Dominici*, nr. 48, ed. Mamachi, *Annales ordinis praedicatorum*, I (Roma 1755) Appendix. E a treia biografie scrisă înainte de 1254.

³⁾ Actele din Toulouse, nr. 15, ed. Namachi, *op. cit.*, Appendix

⁴⁾ În actele privitoare la acest războiu nu e nici odata mențiune despre Dominic, cum arată Lacordaire, *Vie de saint Dominique* ⁷ (Paris 1871) 100.

⁵⁾ Lacordaire, *op. cit.*, pag. 89.

⁶⁾ Aceasta reiese dintr-o scrisoare a lui Dominic, fără dată, scrisă însă pe când Arnald, abatele de Citeaux, era delegat apostolic: »La toți credincioșii lui Hristos, la cari va ajunge scrisoarea de față, fratele Dominic, canonic de Osma, salutare în Hristos. Prin autoritatea domnului abate de Citeaux, care ne-a impus acest oficiu, am *reconciliat* cu Biserica pe purtătorul acestei scrisori, Ponce Roger, întors prin harul lui Dumnezeu dela erezie la credință...“ Lacordaire, *op. cit.*, pag. 107—8.

ardinalul Petru de Benevent, delegatul sfântului Scaun pentru Franța întreagă, care lucra cu atâta zel la 1215 pentru stărpirea ereziei.¹⁾ El-a întărit în acelaș oficiu, cum reiese dintr'o scrisoare a lui Dominic, în care se arată foarte blând față de un eretic întors²⁾ 3. Cu oficiul de „*reconciliator*“ e unit acel de „*convingător*“ al ereticilor. Albigenii se luptau fățiș împotriva Bisericii și răsturnau temeliiile statului; spre apărarea acestor două instituții fundamentale ale omenirii, se ridicară cruciații, declarând războiul sfânt al creștinismului împotriva celui mai primejdios păgânism, care amenința Europa întreagă; când ereticii cădeau în mâinile cruciaților, li-se trimeteau preoți pentru a le explica dogmele catolice și a le arăta absurditatea rătăcirilor; aceasta însemna a „*convinge*“ pe eretici, a le arăta că sunt pe cale greșită. Preoții „*convingători*“, aleși anume pe baza științei și a purtării lor exemplare, întrebuițau toate mijloacele revelațiunii, ale minții sănătoase și ale inimei, pentru a converti pe cei rătăciți; cine se întorcea, era iertat și „*reconciliat*“ cu Biserica; cine rămânea încăpăținat, era dat pe mâinile puterii civile sau militare, spre a fi pedepsit după legile statului. Documentele ne arată că Dominic era un asemenea „*convingător*“; ele ne mai arată iubirea, mila și amabilitatea marelui convingător; mila lui era așa de mare încât adesea scăpa de moarte pe cei osândiți prin legea civilă.³⁾

La atâta, și numai la atâta, se reduce rolul jucat de sf. Dominic în cruciata împotriva albigenilor: e un rol de împăciuitoar, de mijlocitor prudent, blând și amabil.

§. 4. Înființarea ordinului.

Se apropiase timpul stabilit în Pronia lui Dumnezeu pentru săvârșirea operei principale din viața lui Dominic. Când, la 1215, cruciații îi deschid în triumf porțile orașului Toulouse, Dumnezeu îi trimite doi bărbați, de cari avea nevoie pentru a pune cele dintâi petri la temelia ordinului său: primul era *Toma*, înzestrat cu darul vorbirii frumoase și cu moravuri amabile; al doilea era *Petru Cellani*, om bogat și cinstit, care dăruia lui Dominic propria sa casă, mare și frumoasă, așezată lângă castelul conților de Toulouse. Exemplul

¹⁾ Hefele, Konziliengeschichte, V (Freiburg i. Br. 1863) 763.

²⁾ Lacordaire, *op. cit.* pag. 106.

³⁾ Lacordaire, 104—8.

vor e urmat de alți locuitori ai orașului, cari se alipiră de Dominic în casa dăruită de Cellani. La Toulouse, capitala ereziei, „sentina haereticae pravitatis”¹⁾, se întărise în gândul de a înființa un ordin pentru predicarea credinței, la Toulouse se pune temelia acestui ordin. Dominic era de 46 ani; împrejurul său avea 6 frați. El îi îmbracă cu habitul pe care-l purta el însuș: o tunică de lână albă, peste această o cotă tot albă de in, peste care venia mantia și capuța neagră. Era uniforma canonicilor regulari, pe care o păstra dela intrarea sa în capitolul de Osma. Mai pe urmă va modifica puțin uniforma.²⁾

Ordinul se întemeia cu ajutorul, conlucrarea și autoritatea episcopului de Toulouse, care era tot Fulco, cistercian râvnic, generos și energic. Scrisoarea lui din 1215, prin care dotează noul ordin, e prea interesantă pentru începuturile și scopul ordinului, pentru a putea fi trecută cu vederea. „În numele Domnului nostru Isus Hristos. Aducem la cunoștința tuturor de față și viitori că noi, Fulco, prin harul lui Dumnezeu smerit ministru al scaunului de Toulouse, voind să stărpim erezia, să alungăm vițiile, să învățăm pe oameni regula credinței și să-i aducem la moravuri bune: înființăm ca *predicatori* în dieceza noastră pe fratele Dominic și pe tovarășii săi, cari și-au propus să meargă în *sărăcie evangelică*, pe jos și ca *religioși*, *predicând cuvântul adevărului*, Și, fiindcă lucrătorul e vrednic de hrana sa și că nu trebuie să legi gura boului care treeră, dar dimpotrivă celce predică evangelia, trebuie sa trăiască din evanghelie, voim ca fratele Dominic și tovarășii săi, *semănând adevărul* în dieceza noastră, să culeagă într'însa și cele trebuincioase pentru traiul lor. Dreptaceea, din înțelegere cu capitolul bisericii sf. Ștefan și cu tot clerul din dieceza noastră, le adscriem pentru totdeauna, lor și tuturor acelora pe cari răvna Domnului și mântuirea sufletelor îi va lega în acelaș fel de *oficiul predicării*, a șasa, parte din dijele de cari se bucură bisericile noastre parohiale, pentru a le sluji la nevoile lor și a se putea odihni din când în când după ostenele lor... Căci fiind orânduit prin drept, că o anumită parte din dije trebuie dată săracilor, suntem fără îndoială datori a admite la împărțire pe aceia cari *îmbrățișează sărăcia* lui Isus Hristos, cu scopul de a îm-

¹⁾ Hefele, op. cit., vol. 763.

²⁾ Lacordaire, op. cit., 120.

bogăți lumea cu pilda lor și cu darul ceresc al învățaturii: așa că aceia dela cari primim lucrurile spirituale, să primească dela noi, direct sau indirect, lucrurile vremelnice. Dat la 1215 dela întruparea Domnului, sub domnia peste Francezi a regelui Filip, și contele de Montfort ținând principatul Tuluzei¹⁾.

Fulco, plecând la Roma pentru a lua parte la sinodul ecumenic al 12-lea (Lateran IV), luă cu sine și pe Dominic, care trebuia să dobândească dela pontificele roman aprobarea ordinului său. Sinodul, deschis la 11 Nov. 1215, a hotărât, între altele, cu privire la înființarea ordinelor, următoarele: (cap. 13) „Pentru ca deosebirea prea mare a ordinelor să nu dea prilej la încurcături neplăcute în biserică, hotărâm ca de acum înainte nimeni să nu mai născocoască un ordin nou. Cine vrea să se facă monah sau să înființeze o mănăstire nouă, trebuie să între în unul din ordinele aprobate sau să primească una din regulile aprobate²⁾”. Era deci firesc ca, la cererea aprobării, Inocențiu III să sfătuească pe Dominic a introduce în ordinul său una din regulile existente, conform decretului dat în sinodul ecumenic. Întors din Roma în primăvara anului 1216, Dominic se hotărăște cu tovarășii săi să primească regula canonicilor augustinieni cu adausele sfântului Norbert, întemeietorul ordinului premonstrătean. De altminteri, Dominic cunoștea Regula sfântului Augustin de când se făcuse canonic regulat la Osma: afară de aceasta, Regula sfântului Augustin nu era decât un simplu expozeu al datoriilor *fundamentale* ale vieții regulate, așa că între aceste rame atât de largi, puteau să încapă foarte bine particularitățile pe cari voia să le imprime ordinului său. La întoarcerea sa din Roma, sfântul întemeietor găsi 15 frați la Toulouse, în loc de 6, câți lăsase. Încurajați și mângăiați, ei pleacă la Notre Dame de Prouille, unde-și iau de comun acord hotărârea de mai sus cu privire la regula ordinului. Într-aceea, din dania lui Fulco se clădia cea dintâi mănăstire lângă biserica sfântului Roman, când, la 16 Iulie 1216, moare la Perugia marele Inocențiu III, după un pontificat glorios de 18 ani, 6 luni și 8 zile. După un scurt interregnum de 2 zile, tronul pontificelui universal e ocupat de Cencio Savelli, sub numele de Honorius III, ales la Perugia, 18 iulie 1216.

¹⁾ Lacordaire, 120—2.

²⁾ Hefele, op. cit., V 791. Decretul trecuse în vechiul *Corpus iuris*: c. 9. x. de religiosis (III, 36).

Ingrijorat de soarta ordinului, Dominic trece Alpii, pentru a treia oară, și obține la Roma dela poul Pontifice *confirmarea solemnă a ordinului său prin două bule, date amândouă în ziua de 22 Dec. 1216*. Bula întâia, iscălită de Honoriu III și de 18 cardinali, se îndreaptă către „Dominic, prior la sf. Roman din Toulouse, și frații de față și viitori, cari profesează *vieța regulară*“, fără a se preciza numele noului ordin; mai jos se hotărește ca „*ordinul canonic*, înființat în această biserică din inspirația lui Dumnezeu și după *Regula sf. Augustin*, să se păzească acolo în veci neatins“. ¹⁾ Cum vedem, nici numele nu e precizat, nici scopul; mai ales despre scopul principal — predicarea cuvântului lui Dumnezeu — nu se face nici o mențiune. Se pare că, după primirea bulei, Dominic a intervenit în aceeași zi la papa pentru precizarea punctelor rămase obscure, căci în aceeași zi Honoriu îi dă o altă bulă mai scurtă, dar mult mai însemnată: „Honoriu episcop, servul servilor lui Dumnezeu, către iubitul fiu-Dominic, prior la sf. Roman din Toulouse, și către frații tăi cari au făcut și vor face profesiunea vieții regulate, salutare și binecuvântare apostolică. — Considerând că frații *ordinului tău* vor fi *luptători credinței și lumini adevărate ale lumii*, întărim *ordinul tău* cu toate fondurile și posesiunile sale de față și viitoare, și luăm sub puterea și ocrotirea noastră *ordinul însuș* cu toate bunurile și drepturile sale“. ²⁾ Aici nu mai e vorba de regula sfântului Augustin, ci de „*ordinul lui Dominic*“, de unde s'a derivat numele de *ordin dominican* sau *dominicianii*; și scopul e mai precizat: *ordinul lui Dominic* trebuie să *lupte pentru credință și să fie adevărata lumină a lumii*. Era, desigur, un succes; dar el voia mai mult. Încă la 1211, Dominic se numia „frate predicator“, nume imprimat chiar în sigilul său ³⁾; același nume voia să-l dea și noului său așezământ: „*ordinul fraților predicatori*“; el vrea *frați*, adică monahi, călugări: el vrea totodată *predicatori*, adică apostoli; aceasta însă era o inovație un ordin nou: iată greutatea. După o muncă de o lună la Roma, Dominic reușește pe deplin în realizarea planului său; dovadă bula lui Honoriu III din 26 Ian. 1217; „Honoriu episcop, servul servilor lui Dumnezeu, către iubiții săi fii priorul și frații dela sf. Roman, *predicatori* în țara Tuluzei, salutare

¹⁾ Lacordaire, op. cit., pag. 150—4.

²⁾ Idem, ibid., pag. 154. www.lacoromanica.ro

³⁾ Pecetea pe un act din 21 Iunie 1211, ibid. pag. 154—5.

și binecuvântare apostolică“. Scopul e precizat prin următoarele cuvinte: „Mistuiți înlăuntrul de un foc sacru, voi revărsați împrejurul vostru un parfum binefăcător, care îmbucură sufletele sănătoase și vindecă pe cele bolnave: voi le dați, ca niște buni medici, mandragora spirituală, care le ferește de sterilitate adecă le dați *sămânța cuvântului tui Dumnezeu, încălzită printr'o elocvență salutară... Atleți neînvinși ai lui Hristos, voi purtați scutul credinței și coiful mântuirii, fără a vă teme de ceice pot ucide corpul; voi întrebuințați cu mărinimie împotriva dușmanilor credinței *acel cuvânt al lui Dumnezeu, care pătrunde mai adânc decât cea mai ascuțită sabie*“. La urmă îi îndeamnă mișcător „de a relua evangelia *oportune, importune*, și de a împlini datoria de *evangelisti*“, rămânând statornici până la sfârșit.¹⁾*

§. 5. Magister sacri palatii. — Dispersio fratrum.

Cu strălucitul succes obținut la Roma, Dominic s'ar fi putut întoarce la ai săi, dacă postul-mare nu l-ar fi oprit în centrul creștinismului. El se folosi de acest prilej pentru a exercita oficiul de *predicator* în capitala lumii creștine, explicând epistolele sfântului Paul chiar în palatul papal, în fața unui mare auditoriu. Văzând foloasele acestor predici, Honoriu III înființă *oficiul de predicator al sfântului palat*; Dominic fu cel dintâiu „*magister sacri palatii*“, sarcină ce va trece de acum ca sfântă moștenire la fiii săi. Cu timpul, drepturile și datoriile acestui „magister“ s'au mărit simțitor: din predicator și învățător ce avea la Vatican o școală de teologie populară, „magister sacri palatii“ a devenit teologul papii, cenzorul universal al cărților ce se tipăresc sau introduc în cetatea eternă, singurul care dă gradul de doctor la universitatea romană, alegătorul acelor cari predică la serbători mari înaintea sfântului părinte: funcțiuni trecute succesiv dela un fiu al sfântului Dominic la altul.

La Roma a făcut cunoștința bătrânului cardinal Ugolin, care mai pe urmă va ajunge papă și va avea legături de strânsă prietenie cu Dominic. În casa lui Ugolin s'a întâlnit cu tânărul Guilelm de Montferrat, care venise în cetatea papilor pentru sărbătoarea Paștilor și care va depune mai pe urmă următoarea mărturie privitoare la această epocă din

www.dacoromanica.ro

¹⁾ Lacordaire, 155—7.

vieța sfântului: „Sunt aproape 16 ani de când mă dusesem la Roma pentru a petrece acolo postul-mare; papa care domnește acum și care atunci era episcop de Ostia, mă primise în casa sa. În acea vreme, fratele Dominic, întemeietorul și întâiul măiestru al ordinului predicatorilor, era la curia romană și vizita adesea pe monseniorul episcop de Ostia. Aceasta mi-a dat prilej să-l cunosc; conversația lui mi-a plăcut și am început să-l iubesc. Deseori vorbiam despre lucruri privitoare la mântuirea noastră și a altora, și mi-se părea că n'am văzut nici odată un om mai religios, cu toate că m'am întâlnit adesea în vieța mea cu oameni religioși; dar nici unul nu mi-s'a părut cu un zel atât de mare pentru mântuirea neamului omenească. Eu am plecat în același an la Paris spre a studia teologia, căci mă înțelegeam cu dânsul ca, după doi ani de studiu și după așezarea definitivă a ordinului său, să mergem împreună spre a lucra la întoarcerea păgânilor cari sunt în Persia și în părțile septentrionale¹⁾. Cumanii deci și ceilalți păgâni din imperiul corazmian îi inspirau iarăși planuri nouă de muncă apostolică.

În sfârșit, după serbătorile Paștilor, Dominic se putu întoarce cu mângâiere în suflet la frații săi din Toulouse. Erau 16: opt francezi, șapte spanioli și un englez; între cei șapte spanioli era și fratele lui Dominic, fericitul Mannes, care a murit la 1230 și a fost înmormântat la Gumiel d'Izan, în Castilia.²⁾ După ce i-a pregătit la apostolatul ce-i aștepta, în liniștea sfântă a mănăstirii sfântului Roman din Toulouse, patriarhul îi adună pe toți la Notre Dame de Prouillie, unde le primi voturile solemne și de unde-i trimise în lume spre a mântui suflete și spre a întemeia mănăstiri pentru a forma alți apostoli. E un spectacol extraordinar: cei dintâi dominicani pleacă pe jos în lume, fără bani, fără mijloace omenești, cu misiunea de a predica și de a înființa mănăstiri; și toți pleacă bucuroși; numai Ioan de Navara, care trebuia să plece la Paris, n'a voit să pornească fără bani; Dominic îi întinse atunci niște bani, plângând că un frate predicator n'are încredere oarbă în Providența lui Dumnezeu.

Trei orașe guvernau atunci Europa: Roma, Bolonia și Paris; Roma, prin locțiitorul lui Isus pe pământ; Bolonia și Parisul, prin universitățile lor, unde se aduna tineretul din

¹⁾ Actele din Bolonia, depozitia a doua: Lâcordaire, 161.

²⁾ Martirologiul dominican, la 30 Iulie.

toate țările și națiunile lumii civilizate. Aceste trei orașe trebuiau cucerite de ordinul sfântului Dominic. La Paris trimise trei frați francezi, trei spanioli și pe singurul englez pe care-l avea; Roma și Bolonia erau rezervate pentru sfântul patriarh și un frate francez. Dar Dominic nu putea părăsi nici Tuluza, unde era întâia mănăstire a fraților predicatori; nici Prouille, unde înfloria conventul de femei; nici Spania, care era patria lui. Lăsând deci doi frați la Prouille, doi la Toulouse, și trimițând patru în Spania, Dominic, întovărașit de Ștefan din Metz, pleacă pe jos la Roma, unde Honoriu III (1216—1227) îi dăruiește biserica și mănăstirea în ruine a sfântului Sixt. Cu încredere nețărmurită în Dumnezeu, el începe repararea mănăstirii; într'aceea predică în bisericile Romei; numărul învățăcelilor se măria neconținut; ei locuiau în partea isprăvită a clădirii, iar restul se construia mai departe; conventul nu avea nici un venit: frații trăiau din cerșit. După trei luni, Dominic avea până la o sută de frați. În luna a patra însă, papa hotărî ca la sfântul Sixt, sub dealul Coelius, să se adune diferite călugărițe cari rătăceau prin cetatea eternă în prea mare libertate, trebuind să primească aici regula sfântului Dominic; în schimb, Honoriu III dăruie fraților predicatori mănăstirea sfânta Sabina, pe dealul Aventin, chiar lângă palatul papal. Frații se mutară deci la Sfânta-Sabina, iar Sfântul-Sixt deveni mănăstire de dominicane. Numărul călugărițelor trecu în scurtă vreme peste o sută.

Mănăstirea dominicană dela Sfânta-Sabina primi încurând o înaltă vizită. Ivo de Odrowaz, ales episcop de Cracovia, veni la Roma împreună cu nepoții săi *Hiacint*, canonic la catedrala din Cracovia, și *Ceslaus*, prepozitul bisericii din Sandomir; cu dânșii mai erau Enric din Moravia și Hermann Teutonicul. Acești patru însoțitori ai lui Ivo se făcură dominicani la Sfânta-Sabina, primind haină ordinului chiar din mâna sfântului Dominic. După ce au fost inițiați în regulă și pregătiți pentru apostolatul ce-i aștepta, episcopul Cracoviei îi ia cu sine înapoi. Trecând prin vechiul Noric, ei predică cu mare succes în Friesach și înființează o mănăstire, lăsând acolo, după o muncă de 6 luni, pe Hermann Teutonicul. Ceilalți urmând pe episcopul Ivo la Cracovia, acesta le dăruie o casă de lemn a episcopiei pentru mănăstire; astfel se înființă mănăstirea dominicană din Cracovia. *Ceslaus* întemeiează mai pe urmă mănăstirea din Praga și pe cea din Breslau, iar *Hiacint*

înființă mănăstirea din Chiew, în centrul celor desbinați de Roma.

În Bolonia, începutul a fost destul de slab; mica colonie trimisă de sf. Dominic dobândi o casă și o biserică cu titlul Sfânta-Maria-de-Mascarella. Totul se schimbă însă, când, la 21 Dec. 1218, apare în Bolonia fratele Reginald, fost profesor celebru la universitatea din Paris și decan al canonicilor din Orléans. Elocvența lui sacră făcea minuni: preoți, jurisconsulți, profesori și elevi universitari intrau la întrecere în ordinul care până acum fusese necunoscut sau desprețuit. Mănăstirea fiind prea mică, episcopul le dăruie biserica Sfântului-Neculae; capelanul bisericii se făcu dominican, iar frații se mutară aici în primăvara anului 1219.

§. 6. Întărirea fraților. — Ultimele dispoziții.

După cele dintâi descălecări ale noului ordin, marele întemeietor întreprinde o vizită generală a mănăstirilor. El trece, prin Franța de sud, în patria sa, pe care n'o văzuse de atâția ani, și unde era acum o mănăstire la Madrid, înființată de Petru din Madrid, unul din cei trimiși de Dominic în Spania. El o prefăcu în mănăstire de femei, ridicând în schimb o mănăstire de bărbați în Segovia, nu departe de Osma, una din cetățile principale ale Castiliei. Astfel avem până acum trei mănăstiri de femei întemeiate de Dominic în persoană: Proville, Roma și Madrid. Din Spania se coboară în Franța de sud, unde întărind pe frații din Toulouse, ia cu sine pe Bertrand de Garigue și pleacă la Paris. Aici primește în ordin pe tânărul Guilelm de Monteferrata, pe care-l cunoscuse la Roma, la cardinalul Ugolin, și care-i făgăduise că se va face dominican după doi ani de teologie la Paris. Tot aici, Dominic își lărgeste planul, trimițând frați la Limoges, Reims, Metz, Poitiers și Orléans, spre a predica evangelia și a înființa mănăstiri. Dela Paris se întoarce în Bolonia, de unde trimite frați la Milano și Florența pentru a forma și acolo centre de activitate apostolică. Pe la sfârșitul anului 1219 pleacă, pentru a cincea oară la Roma. Astfel, în preajma anului 1220, sfântul patriarh se putea uita în urmă cu mulțămire sufletească și cu adâncă recunoștință față de Dumnezeu: ordinul său prinsese rădăcini în Franța, Italia, Spania, Germania și Polonia.

Voind să mai pună ultima mână de legislator la opera sa, Dominic convoacă, pentru Rusaliile 1220, *întâiul capitol*

general, la Bolonia. Ce priveşte înălţătoare de a vedea pe marii bărbaţi ai Bisericii în genunchi înaintea locţiitorului lui Isus pe pământ, cerând lumina, sfatul şi ocrotirea lui pentru opere ~~aşa~~ de mari ca aceea a înfiinţării şi răspândirii unui ordin universal, operă care întrece toată măreţia unei împărăţii din această lume! Aşa-l vedem şi pe Dominic la Viterbo înaintea papii, care-l mângăie, îl îmbărbătează, îi mulţumeşte pentru binele ce-l aduce Bisericii prin ordinul său. Şi ca să vază şi alţii cât de mult ţine la noul ordin, Honoriu III scrie, la 20 Martie 1220, către poporul din Madrid, la 23 Martie către credincioşii din Segovia şi la 24 către cei din Bologna, mulţumindu-le tuturor, el Capul Bisericii, pentru dragostea cu care au primit pe fraţii dominicani şi recomandându-i şi pe viitor; la 6 Maiu îi recomandă prin cuvinte duioase arhiepiscopului de Tarragona; iar la 12 Maiu, *papa învoeste călugărilor din celelalte ordine a se uni cu fraţii dominicani pentru a exercita împreună ministerul predicăţiunii*.¹⁾ Aici trebuie căutat începutul congregaţiunii care purta mai pe urmă numele de „*fratres peregrinantes*“²⁾

Despre hotărârile adunării generale din Bologna ştim următoarele: 1. Dominic a propus ca ordinul să se lapede de proprietate, pentru a trăi din pomană; capitolul a aprobat aceasta, hotărând ca fratele predicator să nu poşadă altceva decât virtuţile sale;—2. Dominic a cerut ca părinţii capitolului să-l desărcineze de oficiul guvernării, pentru a putea pleca la *Cumani*, el spusese mai înainte fratelui Paul din Veneţia: „Dupăce vom fi orânduit şi format ordinul nostru, vom merge la *Cumani*, le vom predica credinţa lui Hristos şi-i vom câştiga pentru Domnul“³⁾; capitolul însă nu i-a primit demisia, alegându-l din nou „magister generalis“: 3. În schimb, Dominic a obţinut consimţământul părinţilor pentru înfiinţarea unei dregătorii nouă prin instituirea *definitorilor*, cari, la capitele generale, vor avea puterea de a regula afacerile ordinului şi chiar de a depune pe magistrul general în caz de prevaricaţie; statutul a fost aprobat mai pe urmă de Inocenţiu IV

¹⁾ Lacordaire, op. cit., pag. 266.

²⁾ Cf. G. Schmidt, *Romano-catholicii per Moldaviam episcopatus et rei-romano-catholicae res gestae* (Budapest 1887) 14, nr. 5.

³⁾ Actele din Bologna, depozitaţiunea lui Paul din Veneţia, nr. 3, Lacordaire, op. cit., pag. 269.

(1243—1254); 4. În sfârșit, capitolul a mai hotărât de a se ținea capitol general în fiecare an la Paris—sau Bologna. Atâta știm despre întâiul capitol general al dominicanilor.

După ce a cucerit apoi aproape toată Lombardia pe jos¹⁾ cum obișnuia să-și facă toate călătoriile sale apostolice, Dominic pornește a șasea și ultima oară la Roma, unde Honoriu III îi dădu mai multe diplome pontificale, arătând din nou cât de mult ținea la ordinul fraților predicatori. Aici s'a întâlnit pentru ultima oară cu vechiul său prieten, arhiepiscopul Fulco al Tuluzei, cu care a încheiat un contract menit să ne arete că întemeietorul ordinului înțelegea sărăcia astfel ca *îndivizii* ordinului să n'aibă proprietate, rămânând ca *mănăstirile* sau comunitățile să poată poseda.²⁾

La Rusaliile anului 1221, 30 Maiu, se ținut sub prezidenția sfântului patriarh, al *doilea capitol general* la Bologna. Din actele acestui congres a ajuns la noi numai *împărțirea ordinului în provincii*. S'au stabilit opt provincii: Spania, Provensa, Franța, Lombardia, Roma, Germania, Ungaria și Anglia.³⁾ Afară de Ungaria și Anglia, celelalte 6 provincii cuprindeau în această epocă vre-o 60 de mănăstiri, înflințate în mai puțin de 4 ani. Cele două provincii din urmă, Ungaria și Anglia, nu văzuseră încă nici un dominican; ele sunt întemeiate acum: Dominic trimite acum întâia oară frați în aceste țări spre a predica și întemeia mănăstiri.⁴⁾ Cu aceasta se sfârșește uriașa operă a marelui organizator. Știind că i-se apropie sfârșitul, el pleacă în Veneția spre a se întâlni cu prietenul și protectorul ordinului său, cardinalul Ugolin, care se afla acolo în calitate de delegat apostolic. Recomandându-i ordinul și luându-și rămas bun de la dânsul, Dominic se întoarce la Bologna, unde se îmbolnăvi greu și unde-și dete curatul său suflet, încărcat de merite, în ziua de 6 August 1221, la amiază, într-o Vineră, după ce a îndemnat părințește pe frații săi la statornicie în

¹⁾ În Cremona s'a întâlnit cu sf. Francisc de Assisi, vorbind mult împreună.

²⁾ Contractul reciproc e datat din Roma 17 Aprilie 1221 și poartă iscălitura și pecetea lui Dominic: »Sigilul lui Dominic, ministrul predicățiunilor«, Lacordaire, 288—9.

³⁾ Dr. Nik. Pieiffer, *Die ungarische Dominikanerordensprovinz* (Zürich 1913) 15—7, unde se dau izvoarele. La 1228 s'au mai înființat 4 provincii: Polonia, Scandinavia, Grecia, Palestina.

⁴⁾ Idem, *ibid.*, pag. 1711.

păzirea regulei și a iubirii frățești. Ugolin, ajurs papă sub numele de Grigoriu IX (1227—1241), l-a trecut în numărul sfinților, la 1234, după ce toată Europa îl venera ca sfânt.

§. 7. Constituția ordinului dominican.¹⁾

1. Sfântul Dominic pune la temelia așezământului său *fundamentul obștesc* al oricărui ordin propriu zis: *votul sărăciei, al curăției și al ascultării*. La această bază comună, Dominic mai adaugă și *ei sfintele obiceiuri monastice* existente până atunci: *organizarea rugăciunii*, unde intră și recitarea oficiului divin (breviarium), cu scopul de a lăuda pe Domnul și a face ca dominicanul să fie un bărbat al rugăciunii, cu mintea și inima înălțată spre Dumnezeu; dar sfântul patriarh a mai voit ca rugăciunea să meargă mână în mână cu spiritul de pocăință și severitate monahală: de aici *organizarea abstenenței și a postului*; abstenența de carne trebuie să fie veșnică și în toate mănăstirile fără nici o excepție²⁾; postul impus de legislatorul ordinului e postul monastic de 7 luni (14 Sept.—Paști) și, în timpul anului, Vinerile și vigiliile Maicii Domnului și cele ale apostolilor: menite toate, ca și rugăciunea, să deslege sufletul de lanțurile materiale și să-l înalțe spre sfere mai înalte; la acelaș scop duce și *organizarea tăcerii*, pe care sfântul Antonin o numește „părintele dominicanilor”: „*silentium pater predicatorum*”; la aceasta se mai adaugă așa numitul *capitul al vinei* (capitulum culpae), cu scopul de a veghea asupra observării regulelor: superiorul mănăstirii trebuie să adune cât mai des, și dacă se poate chiar în fiecare zi, pe supușii săi și acolo, în fața fraților, fiecare trebuie să mărfurisească în public până la cele mai mici abateri dela regulă și să primească dojana superiorului cu pocăința prescrisă. Până aici nu e nici o inovație.

¹⁾ Henri-Marie Iweins, ord. praed., L'ordre des frères-prêcheurs (Louvain 1882) partea I, pag. 1—29 — Lacordaire, op. cit., pag. 137—148. — Otto Schmid, Dominicus, în Wetzer und Weltes's Kirchenlexikon²⁾, III (Freiburg 1, Br. 1884) col. 1936—42: Geschichte und Verfassung des Ordens. — I. Marx, Lehrbuch der Kirchengeschichte²⁻³, (Trier 1906) 418—9. — Mémoire pour la defense des Congregations (Paris 1880) 125—8: Les dominicains.

²⁾ Abstragem-waici de dispensația papale (Leo XIII) de mai târziu.

Voind însă ca așezământul său să fie un ordin de *predicatori*, sfântul Dominic cra convins că mijlocul cel mai bun pentru o atare menire este o *erudiție temeinică*; de aceea ordinul său e cel dintâiu care vorbește în Regula sa expres despre *studiu*, ca de un mijloc indispensabil pentru misiunea de predicator. E caracteristic în această privință faptul că în fiecare mănăstire trebuie să profeseze un *lector* (profesor), ale cărui prelegeri trebuie să le asculte toată mănăstirea, chiar și priorul, admițându-se la ele și externii. Pentru ușurarea studiului s'a introdus *principiul unei dispense largi dela regulile mănăstirești din partea superiorului.*¹⁾ Munca manuală, pe care o găsim prescrisă de fundatorii ordinelor monastice atât în orient cât și în apus, e înlocuită în noua legislație prin *munca intelectuală* sau studiu, care e, la dominicani, o obligație expresă și severă, nu numai pentru novii, dar și pentru ceilalți religioși de orice vârstă și rang: dominicanul trebuie să fie nu numai un *călugăr*, dar și un *bărbat învățat*.

2. Pe lângă inovația din urmă în viața monastică, legislatorul ordinului dominican a mai făcut una radicală: *a unit viața monastică a călugărilor cu viața apostolică a clerului secular*. Dominicani trebuie să *predce cuvântul lui Dumnezeu și să mântuească sufletele altora*: acesta e scopul principal al ordinului. *Călugărul*, ca atare, trebuie să lucreze la mântuirea sufletului său, tinzând la perfecțiunea, pe care o profesază, pe când *apostolul*, ca atare, trebuie să lucreze la mântuirea altora. După frumoasa concepție a lui Dominic, viața călugărească în ordinul său e numai un mijloc pentru dobândirea scopului principal: predicarea evangheliei și mântuirea altora; ea se orientează și se modifică dupăcum cere scopul principal. Aici e motivul pentru care munca manuală e înlocuită prin studiu, fără care nu se poate realiza apostolatul adevărului; acesta-i motivul pentru care constituția dispensează adesea dela observarea unor reguli monahale în folosul studiului, al predicării și al mântuirii altora. Astfel sfântul Dominic hotărăște: „Fiecare superior are în mănăstirea sa puterea de a dispensa pe frați dela îndatoririle obștești, când va crede de cuviință, mai ales în lucrurile cari ar împiedeca studiul sau predicarea sau binele sufletelor, ordinul nostru fiind înființat dela început și în chip deosebit pentru predicarea

cuvântului lui Dumnezeu și pentru mântuirea sufletelor, și toată sânguința noastră trebuind să tindă neîncetat spre folosul sufletesc al aproapelui¹⁾). Pentru aceasta s'a hotărît ca oficiul divin să se reciteze în biserică scurt și fără trăgănări, pentru a nu lua din timpul studiului; ca frații în călătorie să fie dispensați de posturile *regulare*; tot așa dominicanii vor putea mânca carne când sunt afară de zidurile mănăstirii; tășerea nu e absolută; comunicația cu străinii e permisă chiar în interiorul mănăstirii, afară de femei; un anumit număr de studenți vor fi trimiși la cele mai însemnate universități, unde vor fi promovați la gradele academice; dominicanii înșiși vor ține școli cât de bune. Toate aceste constituțiuni tind la adaptarea vieții monahale la viața apostolică.²⁾

3. Din punct de vedere administrativ, fiecare convent (mănăstire) se va guverna de un *prior conventual*; fiecare provincie, printr'un *prior provincial*; ordinul întreg, printr'un singur cap, care a primit numele de *magistru general*. Conventul alege pe priorul conventual; provincia, reprezentată prin priorii conventuali și câte un deputat din fiecare convent, alege pe priorul provincial; ordinul întreg, reprezentat prin priorii provinciali și câte doi deputați din fiecare provincie, alege pe magistrul general; pe acesta îl confirmă papa, iar magistrul general la rândul său confirmă pe priorii provinciali și aceștia pe cei conventuali. Funcțiunile acestea nu sunt perpetue *quoad subiectum*.

La aceasta se adaugă congresele numite în limba monastică *capituluri*. Capitulum general trebuie să contrabalanseze puterea magistrului general, iar capitulum provincial pe aceea a provincialului; priorul conventual e încunjurat de sfetnici.

Astfel a combinat Dominic libertatea supușilor cu autoritatea superiorilor, ferind pe cei dintâi de laxism și destrăbălare, iar pe cei din urmă de opresiune și despotism, capitulurile controlând și judecând gestiunea superiorilor. Între limitele regulei sale, dominicanul se bucură de o autonomie desăvârșită, care nu e stănenită de nici o formație sau direcție uniformă și absolută. El își păstrează toată fizionomia individuală, și nimic nu seamănă așa de puțin cu un dominican,

¹⁾ Constituțiunile ordinului fraților predicatori, Prolog, nr. 3.

²⁾ Lacordaire, op. cit., pag. 142—3.

din punctul de vedere al personalității, atât în privința cuge-
tării cât și în privința limbajului și a apucăturilor.¹⁾ Din
această combinaire măiastră a libertății cu autoritatea se ex-
plică, de ce ordinul dominican a trecut pr n toate veacurile
unul și acelaș, până la noi, pe când alte ordine vechi au fost
reformate și împărțite în diferite ramuri.²⁾

2. Provincia ungară a dominicanilor.

Ungurii s'au creștinat pe la anul 1000, sub domnia lui
Ștefan cel Sfânt (1000—1038), care a primit dela papa, din
pricina activității sale apostolice, coroana și titlul de *rege*
apostolic. Vieața catolică primi un avânt puternic prin înfiin-
țarea unui însemnat număr de episcopii, cari atârnau de cele
două arhiepiscopii de Strigoni (Gran) și Kalocsa; avântul
crescu prin introducerea ordinelor religioase și prin înființarea
mănăstirilor. Benedictinii sunt cei dintâi religioși în Ungaria;
centrul lor era renumita abație Pannonhalma (Martinsberg).
Începuță de principele Geysa și sfârșită de Ștefan cel Sfânt.
Prin desul contact cu străinătatea, mai ales cu Franța, se în-
troduseră încurând și ordinele mai nouă. Astfel Premonstra-
tenii sub Ștefan II (1116—1131) și Cistercienii sub Bela III
(1183) primesc aceleași privilegii pe cari le aveau și în Franța.
Ordinul fraților mai mici (fratres minores) ai sfântului Fran-
cisc de Assisi n'a intrat în Ungaria decât la 1228, după sta-
bilirea dominicanilor.³⁾

Înființarea provinciei ungare a ordinului predicatorilor a
fost hotărâtă de sf. Dominic în al doilea congres general al
ordinului, Bolonia 30 Maiu 1221, înțelegându-se prin *provincia*
ungară tot pământul ocupat de Dalmația, Bosnia, Serbia,
Croato-Slavonia, Carniolia, Stiria și Ungaria propriu zisă, cu
părți din principatele de mai târziu ale Românilor. Cu adu-
cerea la îndeplinire a acestui plan, sf. Dominic însărcină, la
al doilea congres general, pe renumitul ungar Paulus Hun-
garus din Bolognă, pe care unele documente îl țin de *fericit*
— beatus — din pricina virtuților sale. Venit de tânăr la uni-

¹⁾ Mémoire pour la défense des congregations religieuses
(Paris 1880) 126.

²⁾ Lacordaire, op. cit., pag. 143—5.

³⁾ Chronica Anonymi fratrum minorum Germaniae, ed
Carey, Analecta franciscana, I (Quaracchi 1885) 238.

versitatea din Bolonia spre a se lumina și încălzi la acest focar de știință, după sfârșitul studiilor sale talentatul ungur nu se mai întoarce în patrie, ci devine profesor de drept în aceeași universitate, făcând cinste țării sale, atât prin renumele cât și prin lucrările sale juridice, fiind socotit și astăzi ca cel mai mare jurist ungur din aceea epocă. Ca profesor universitar, Paul ajunge încurând în contract cu dominicanii stabiliți în Bolonia dela începutul anului 1218. Urmând înclinarea inimii sale, precum și pilda atâtor elevi și profesori, el devine dominican, pe la sfârșitul anului 1218, când sosise în Bolonia înfocatul dominican Reginald, fost și el profesor la universitatea din Paris. De fapt, în documentele mănăstirii din Bolonia găsim pe „fratele Paulus de Ungaria, doctor” în șirul celor dintâi dominicani, notându-se expres că el e între „fratres primitivi conventus Bononiensis”¹⁾. Sfântul Dominic era așa de convins de prudența și destoinicia lui, încât, la 1219, îi dădu greauă însărcinare de a înființa o mănăstire de femei în Bolonia.²⁾ În Ianuarie 1221 îl găsim *prior* în Bolonia la conventul „beati Nicolai de Braida”³⁾. Pentru frații săi dela conventul Sfântului Neculae compuse o carte foarte însemnată în felul ei, anume un manual pentru confesori, care a servit ca temelie pentru manualele de mai târziu.)

Paulus Hungarus era deci o personalitate bine cunoscută și în lume și în ordin, când — la 1221 — fu destinat să plece în Ungaria ca viitor provincial al mănăstirilor ce le va înființa acolo. La începutul lui Iunie 1221 îl vedem în drum spre patria sa, însoțit de patru tovarăși în apostolat. Ei se opri ră la *Raab*, întâiul oraș episcopal ce cădea în drumul lor,⁴⁾ unde apariția lor în haină albă și mai ales predica excită curiozitatea și concursul poporului. Numărul lor se mări cu trei noiți. Neputând însă deocămdată înființa o mănăstire, cei opt dominicani trecură în Panonia propriu zisă, pătrunzând tot mai adânc în Ungaria spre *Vesprim* și *Alba-Regală*: „inde

¹⁾ Dr. Nik. Pfeiffer, *Die ungarische Dominikanerordensprovinz* (Zürich 1913) 20, nota 26.

²⁾ Idem, *ibid.*, pag. 19—20, Doc. Nr. 2, pag. 146—7.

³⁾ Idem, *ibid.*, pag. 20—1, Doc. Nr. 3, pag. 147—8.

⁴⁾ Idem, *ibid.*, pag. 19.

⁵⁾ Constituțiunile ordinului dominican (Dist. II, cap. XII, text. III) poruncesc ca frații predicatori să se prezinte episcopului diecezan, înainte de a începe misiunea lor.

— din Raab — *procedentes venerunt in civitatem Vesprimensem et inde Albam*“, cum cetim în „*Commentariolum de provinciae Hungariae originibus*“, scris la 1259.¹⁾ Aici, în Alba-Regală (Székesfehérvár, Stuhlweissenburg), cetatea în care se încoronau regii Ungariei, Paulus Hungarus înființă întâia mănăstire dominicană în Ungaria,²⁾ mănăstire-mamă, din care vor porni încurând fiii sfântului Dominic și în părțile noastre, înființarea mănăstirii cade pe la 1221—1222; pe la 1223 exista deja o mănăstire dominicană în Ungaria, al cărei prior era fratele Teodoric, după cinci ani episcop al Cumanilor.³⁾

Crescând în Alba-Regală numărul fraților, Paulus Hungarus trimise predicatori mai întâiu în ținuturile slavone de sub coroana sfântului Ștefan, spre a întoarce pe ereticii (bogomilii) și schismaticii din acele părți; aici, după multe suferințe și prigoniri, reușiră să convertească „pe mulți dela erezie la adevărata credință și dela schismă la unitatea Bisericii“⁴⁾. Apoi, aducându-și aminte de voința sfântului Dominic, frații aleg o seamă de predicatori distinși în virtute și-i trimit la Cumanii păgâni, „qui nullam Dei omnino notitiam habuerunt“⁵⁾ Astfel începe misiunea cumană a dominicanilor.

3. Misiunea întâia la Cumani.

Dacă răsoim încă odată documentele vremii privitoare la viața sf. Dominic, nu e greu să descoperim în ele două mari idealuri, două gânduri centrale, cari ies neconținut în relief și cari îl stăpânesc, ca o sfântă patimă, până la moarte: ordinul predicatorilor și întoarcerea Cumanilor. Idealul acesta din urmă se trezise întâia oară în tânăru-i suflet apostolic cu prilejul unei călătorii prin Germania spre Danemarca, unde auzise multe despre acest popor păgân, care n'avea nici o cunoștință despre adevăratul Dumnezeu. Nu mult după aceea îl vedem în genunchi înaintea marelui papă Inocențiu III, ce-

¹⁾ Pfeiffer, op. cit., Doc. Nr. 1, 1—3, pag. 142—4.

²⁾ Idem, op. cit., pag. 25—6.

³⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente, I, 1 pag. 107, Nr. LXXXII, unde papa, la 21 Martie 1228, spune că Teodoric fusese prior al ordinului dominican în Ungaria „*fere per quinquennium*“.

⁴⁾ *Commentariolum de provinciae Hungariae originibus*, 3, Pfeiffer, op. cit., pag. 144.

⁵⁾ *Commentariolum*, 4, Pfeiffer, ibid.

rându-i învoirea de a pleca în Cumania; iar când locuitorul lui Isus pe pământ îi respinge rugămintea, Dominic înființează ordinul predicatorilor, între altele, și pentru convertirea Cumanilor¹⁾. El vorbea des cu frații săi despre aceasta, cum reiese din mărturiile lui Radulphus de Faventia și Paulus Venetus, dintre cari cel din urmă redă astfel cuvintele auzite din gura sfântului său părinte în Hristos: „Postquam ordinaverimus et instruxerimus ordinem nostrum, ibimus ad Cumanos et praedicabimus eis fidem Christi et acquiremus eos Domino“.²⁾ În anul 1220, el cere dela părinții întâiului capitol general să-i primească demisia dela conducerea ordinului, pentru a putea pleca în Cumania. Pe Paulus Hungarus cu tovarășii săi îi trimite în Ungaria și pentru scopul, ca de aici să se trimită frați predicatori la Cumani spre a-i întoarce la adevărata credință.³⁾ Deși părinții capitolului general din Bologna nu i-au primit demisia, Dominic a fost totdeauna convins că afacerile ordinului se vor putea orândui astfel, ca el să poată pleca încurând în Cumania; de aceea îl și vedem lăsând să-i crească barba, în vederea apropiatei sale plecări la Cumani⁴⁾. Dumnezeu însă l-a chemat la sine înainte de a-și fi putut împlini planul, rezervând acest har fiilor săi trimiși de dânsul în Ungaria.

Despre misiunea întâia la Cumani a dominicanilor din provincia Ungariei știm foarte puțin. Documentele ne spun scurt și cuprinzător, că frații predicatori din Ungaria, aduându-și aminte de voința fericitului Dominic de a întoarce pe Cumani, au ales oameni destoinici și i-au trimis la acel neam lipsit cu totul de cunoștința lui Dumnezeu.⁵⁾ Tot așa ni s'a păstrat știrea, că provincialul care a pus la cale întâia misiune cumană e Paulus Hungarus.⁶⁾ Nu știm însă nici nu-

¹⁾ Pfeiffer, op. cit., pag. 767.

²⁾ Idem, op. cit., pag. 76—710. — Lacordaire, op. cit., pag. 269.

³⁾ Idem, op. cit., pag. 7711.

⁴⁾ Idem, op. cit., pag. 7710.

⁵⁾ Commentariolum de provinciae Hungariae originibus (scris la 1259). 4. ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144: Deinde memores fratres petitionis beati Dominici de paganorum conversione et precipue Cumanorum, qui nullam Dei omnino noticiam habuerunt, ordinaverunt spiritus sancti consilio fratres viros virtutis mittere ad gentem iam dictam.

⁶⁾ Annales ordinis predicatorum. I. (Roma 1756) 646 Nr. XV, ed. Pfeiffer op. cit., pag. 177, Dec. Nr. 30: „qui missi a Paulo fuerant“

mele misionarilor, nici ținuturile străbătute de dânzii, Cumania fiind atât de vastă. În schimb, avem informații sigure despre suferințele fraților și nereușita misiunii: „copleșiți de suferințe și istoviți de mizerii, ei au fost alungați de către păgâni și siliți a se întoarce acasă fără nici un rezultat¹⁾”; „barbarii aceia — zice un alt document — s’au purtat cu o cruzime de necrezut față de ei și, nelăsându-i să se oprească între hotarele lor, dominicanii s’au întors de unde plecaseră, fără nici o ispravă²⁾).

Cât privește anul în care a avut loc această misiune, avem de făcut o mică combinație. Mai întâiu, e sigur că misiunea cumană a fost pusă la cale de Paulus Hungarus, întâiul prîor provincial al Ungariei; pe de altă parte știm că provincialatul lui a început la 1221. În locul al doilea, avem o scrisoare din 21 Martie 1228 a lui Gregoriu IX (1227—1241) către provincialul de atunci al Ungariei, în care se spune că Teodoric, episcopul Cumanilor, a fost provincial în Ungaria „fere per quinquennium³⁾”. Vom arăta însă că dominicanul Teodoric a trecut dela provincialatul Ungariei la episcopia Cumanilor între 31 Iulie 1227 și 21 Martie 1228; așadar, provincialatul lui a început pe la 1222 sau 1223, iar misiunea cumană, între această dată și 1221.⁴⁾ Suntem deci în epoca teutonă, și anume în perioada de înflorire a cavalerilor teutoni, cari dăduseră deja lovituri puternice Cumanilor din Muntenia și Moldova, cucerind dela ei Moldova cuprinsă între Carpați

¹⁾ Commentariolum, ibid: ubi tribulacionibus et vix credibilibus miseriis affecti repulsi sunt a paganis et nullo fructu allato redire ad propria sunt compulsi.

²⁾ Annales. ord. praed. Nr. XV, ed. Pfeiffer, pag. 177—8: cum barbari homines incredibili in illos crudelitate uterentur, aequae iis potestatem in suis finibus consistendi facerent, eo, unde discesserant, infectis rebus redierunt.

³⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1, pag. 107 Nr. LXXXII.

⁴⁾ »Lista provincialilor provinciei dominicane a Ungariei« alcătuită de Pfeiffer, op. cit., pag. 133, trebuie întregită prin introducerea unui nou provincial, al cărui nume nu-l știm, dar a cărui existență e dovedită prin scrisoarea papii din 21 Martie 1228, citată în nota precedentă. Iată deci lista exactă:

1. Magister Paulus Hungarus, Rusaliile a. 1221 — c. 1223.

2. Teodoric, c. 1223 — c. 1227.

3. X (nu-i știm numele), c. 1227 — c. 1232.

4. Iohannes Teutonicus, 1232 — c. 1234.

și Siret și partea de nord a Munteniei. Deși documentele privitoare la întâia misiune dominicană nu vorbesc nimic despre Teutoni, credem totuși a rămânea între cadrele istorice ale acestei epoci, admitând că dominicanii au trecut Carpații și s'au coborât în Cumania sub ocrotirea cavalerilor teutoni, atât de temuți și urgisiți de Cumani. Văzând, poate, în misiunea dominicană pornită din Ungaria, o uneltire politică a Teutonilor, Cumanii nici n'au permis misionarilor să se oprească în țara lor, silindu-i a se întoarce fără ispravă în Ungaria.

4. A doua misiune la Cumani.

După neisbânda primei misiuni, dominicanii nu-și pierd curajul. Departe erau de dănșii intențiile politice ale unui șovinism cuceritor de țară: ei erau conduși de idealuri mult mai înalte. Împinși de voința expresă a sfântului lor patriarh și mai ales de idealul sublim al Mântuitorului lumii, care trimite până la sfârșitul veacurilor apostoli la toate popoarele: frații predicatori se întorc din nou în Cumania, pentru a aduce pe locuitorii ei la adevărata credință și veșnică mântuire. Acesta era idealul de care se conduceau apostolii veacului al 13-lea. De altminteri, izvoarele ne spun lămurit, că ei s'au întors în Cumania „aprinși de Duhul Sfânt și împinși de zelul pentru mântuirea sufletelor”¹⁾. Firește: *omul dobitoc* — *animalis homo*²⁾ nu pricepe asemenea avânturi, dar misionarii noștri merg mai departe...

Dominicanii porniră deci iarăși, nu *spre Dundre*, ci *spre Nipru*, centrul politic al Cumanilor. Izvoarele sunt lămurite în această privință; astfel cetim: „După multe greutatea de drum au ajuns la Cumani, *iuxta quendam fluvium qui dicitur Deneper*”³⁾, iar *Deneper* nu e altceva decât *Niprul*, care și astăzi se mai cheamă *Dnieper* sau *Nieper*.⁴⁾ Pentru a împrăștiia orice îndoială, un alt izvor ne spune același lucru mai lămurit: „După un drum lung și plin de primejdii, s'au întors în acea

¹⁾ *Commentariolum*, 4; ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144: Sed spiritu sancto inflammante et zelo animorum urgente, secundo ad dictam gentem redierunt. — Pfeiffer, pag. 178, Doc. Nr. 30: divino quodam instinctu ac numine incitati.

²⁾ 1 Cor. 2, 14: animalis homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi.

³⁾ *Commentariolum*, ed. Pfeiffer, pag. 144.

⁴⁾ Magini—Cernoti, *Geografia*, II (Veneția 1597) fila pag. 1

parte a Cumaniei, *quae est ad Boristhenem fluvium*¹⁾; Boristhenes însă e numele vechiu al Niprului. Dacă aşadar cronicarii ordinului dominican vorbesc despre *Deneper*, fie şi în forma prescurtată *Denep*, aceasta nu e o confusie între *Denep* şi *Danubius*.²⁾ Rămâne deci stabilit, că misiunea a doua a pornit, nu spre Dunăre, ci spre Cumania de lângă Nipru.

Misionarii au avut mult de îndurat în mijlocul acestor păgâni. Pe lângă lipsa de cele trebuincioase pentru bietul trup omenesc — *fames, sitis, nuditas* —, au mai fost şi persecutaţi; în una din aceste prigoniri, câţiva fraţi predicatori au fost duşi în robie; doi, anume Albert şi Dominic, au fost ucişi pentru credinţă; iar ceilalţi au rămas statornici în suferinţă, rugăciune şi muncă apostolică, aşteptând ca Dumnezeu să binecuvinteze statornicia lor prin întoarcerea Cumanilor.³⁾

Munca aceasta a durat câţiva ani, în scurgerea cărora dominicanii au reuşit să dispună tot mai mult inimile păgânilor pentru primirea creştinismului, aşa că „după puţini ani“ se putură bucura de întoarcerea la creştinism a doi prinţi cumani şi a unui mare număr de bărbaţi şi femei⁴⁾. Convertirea aceasta a avut loc în anul 1227, cum vom vedea mai jos; punând înainte „*paucos annos*“ al documentului, credem că misiunea a doua a pornit din Ungaria înainte de plecarea cavalerilor teutoni — toamna anului 1235; poate a pornit chiar în primăvara acestui an; în orî ce caz convertirea de care vorbim a avut loc vre-o doi ani după alungarea din Țara Bârsei a Teutonilor. Să ne oprim puţin la cei doi prinţi cumani.

¹⁾ Pfeiffer, op. cit., pag. 178, Doc. 30.

²⁾ Aceasta se rapoartă la o notiţă din *Revista catolică*, I (Bucureşti 1912) 5421.

³⁾ Pfeiffer, op. cit., pag. 178, Doc. Nr. 30: *Quibus in locis etsi fame, siti, aliisque gravissimis incomodis conflictabantur sociorumque aliquos partim in captivitatem abduci, partim interimi (quod Alberto atque Iominico evenit) videbant; nihilo, secius despondendum animum receđendumque a suscepto consilio non putarunt. Nam labore, prece, oratione confidebant fore, ut barbari immanesque homines, unum esse Deum confiterentur, sacrisque initiarentur Christianorum. — Commentariolum, 4; ed. cif., pag. 144.*

⁴⁾ Pfeiffer op. cit., pag. 178, Doc. Nr. 30: *Ergo post annos paucos, duobus Cumanorum ducibus, magnoque numero virorum ac mulierum, ad Christum adductis, singularum patientiae laborumque fructum retulerunt. — Comentariolum, 4 ed. Pfeiffer, 144*

Prințul câștigat pentru primirea creștinismului se numia *Bortz*, cum ne spune Gregoriu IX într-o scrisoare din 31 Iulie 1227: „un prinț cu numele *Bortz* din țara Cumanilor¹⁾. Pe lângă *Bortz*, el mai purta numele de *Membrok*²⁾, așa că numele de plin e *Bortz-Membrok*³⁾. Despre dânsul mai suntem informați, că era *al patrulea dintre principii mai mari ai Cumanilor*⁴⁾; deaceia e și numit într'un alt izvor „dux nobilior“⁵⁾.

Fiind vorba de un act așa de însemnat, cum e întoarcerea la creștinism a unui popor, dominicanii din provincia ungară au voit să pășească mână'n mână cu ierarhia bisericească. Dealtminteri e știut, că ei au căutat totdeauna să-și desfășure activitatea apostolică în armonie cu episcopii puși de Sfântul Scaun spre cârmuirea pastorală a popoarelor⁶⁾. Afară de aceasta, primejdia permanentă a Mongolilor, cari îi mâna ca o vijelie din ținuturile Asiei înspre țările noastre, i-a putut convinge tot mai mult pe Cumani, despre trebuința de a se apropia tot mai mult de Ungaria, unde au putut vedea la vreme rezultatele culturii catolice și unde trăiau mulți conaționali ai lor. *Bortz-Membrok* se va îndrepta deci către capul bisericii catolice în Ungaria.

În fruntea acestei biserici stătea afunci Robert, arhiepiscopul Strigoniului (Gran) și primatul Ungariei. El fusese mai înainte episcop de Vesprim și în această calitate iscălește, ca martor, actul prin care Andreiu II dăruia Țara Bârsei cavalerilor teutoni, 1211⁷⁾. La 13 Martie 1226, Robert de Vesprim devine arhiepiscop de Strigoniu⁸⁾. Documentele ne spun că

¹⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1, pag. 102. Din *Bortz*, cronicarii au făcut Boris, Borics, Boricius, Boritius.

²⁾ *Comentariolum*, 4, ed. Pfeiffer, op cit., pag. 144 jos; mai sus (Burch) e vorba de fiul său,

³⁾ Sigismund Ferrari, O. P., *De rebus Hungariae provinciae sacri ordinis praedicatorum* (Viena 1637) 40. Din *Bortz-Membrok*, cronicarii au făcut Benbroch, Benborch, etc.

⁴⁾ Pfeiffer, op, cit., pag. 182, Doc. Nr. 34.

⁵⁾ *Commentariolum*, ibid.

⁶⁾ Pfeiffer, op. cit., pag. 7.

⁷⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 58; alte acte iscălite de dânsul, ibid. pag. 73. 76, 80.

⁸⁾ C. Subel, *Hierarchia catholica medii aevi* (Monasterii 1898) 489.

era francez din Belgia, născut în dieceza Liejului ¹⁾, adăugând că era „vir bonus et religiosus“ ²⁾, calități confirmate prin râvna lui apostolică pentru lățirea credinței. Nu era dominican, cum se afirmă câteodată, pentrucă la 1211 îl vedem episcop de Vesprim în Ungaria, iar la acest an nici nu exista ordinul dominican; n'avem apoi nici o dovadă că el ar fi intrat în ordin ca episcop, căci titlul de „magister“, pe care îl dă *Magnum Chronicon Belgicum* ³⁾, nu dovedește decât o confuzie a cronicarului; deaceea nici nu figurează în lista episcopilor dominicanj între 1221 și 1242 ⁴⁾; în sfârșit, înainte de Teodoric, numit episcop al cumanilor între 1227 și 1228, nu se cunoaște decât un singur episcop dominican, anume un *Dominicus*, episcop „in regno Miramolini“ (Marocco), la 27 Oct. 1225 ⁵⁾. Robert nu era deci dominican.

Dovadă pentru zelul său e, între altele, și faptul că se legase prin vot la un pelerinaj cruciat în Țara-Sfântă, spre apărarea credinței. Pe la sfârșitul primăverii anului 1227, Robert luase crucea și pornise la îndeplinirea voțului, când iată fi iese în cale o delegație cumană, în frunte cu fiul principelui Bortz-Membrok, pentru a trata cu primatul Ungariei chestia întoarcerii la creștinism a Cumanilor. Delegația e compusă din a) *Burch*, numit în comparație cu tatăl său, „un principe mai mic al Cumanilor“, fiul unic al lui Bortz-Membroc; b) doisprezece Cumani, cari sunt „nobiles gentis illius“, toți din familia marelui prinț; c) mai mulți „frați predicatori, lucrători în secerișul Domnului din Cumania“. Astfel delegația trimisă de marele prinț la primatul Ungariei cuprindea tot ce Bortz-Membrok avea mai nobil. Scopul delegației este expus de șeful ei, fiul marelui principe cuman, într'o alocuție către Robert, interpretată de frați predicatori, din care cuvântare ni s'au păstrat cuvintele: „Stăpâne, botează-mă cu acești doi-

¹⁾ Pfeiffer, op. cit., 178, Doc. Nr. 31: in Leodiensi diocesis natus. Idem, ibid., pag. 78¹³.

²⁾ Idem, ibid., pag. 178, Doc. Nr. 31. Religiosus nu înseamnă că era călugăr, ci e echivalent cu „evlavios“.

³⁾ Pfeiffer, op. cit., pag. 178, Doc. Nr. 31, initio.

⁴⁾ Idem op. cit., pag. 134.

⁵⁾ Idem. op., cit., pag. 81, nota 23, în fine: Vor Theodoric ist uns bloss ein aus dem Dominikanerorden hervorgegangener Bischof bekannt. Dominicus, Bischof in regno Miramolini (Marokko), 27. Okt. 1225, Siehe z. B. Eubel I 341).

sprezece bărbați; tatăl meu va veni și el peste munți (în Transilvania), la locul pe care-l vei hotărî, cu 2000 de bărbați, cari toți doresc să primească botezul din mâinile tale". Din informațiile date de frații predicatori, primatul a putut afla că tot tribul prințului Bortz e pregătit de dâșii să primească credința creștină prin mijlocirea lui Robert; drept aceea, delegația roagă pe primatul Ungariei să vină „în persoană" în țara lui Bortz-Membrok, spre a aduce la îndeplinire încreștinarea lor. Văzând bunele dispoziții ale tânărului prinț, și asigurat din partea misionarilor de pregătirea lui și a tovarășilor săi, Robert spală cu apa sfântului botez pe prințul Burch împreună cu cei doisprezece Cumani în fața martorilor dominicani ¹⁾.

Pentru datarea evenimentului e de mare însemnătate scrisoarea papii către Robert din 31 Iulie 1227; primatul Ungariei informase pe Grigoriu IX, îndată după botezul din Ardeal, despre delegația și cererea Cumanilor, iar papa îi răspunde cu data de mai sus: „*Nuper* si quidem per litteras

¹⁾ Magnum Chronikon Belgicum, ad ann. 1220 (an greșit: trebuie pus 1227), Pfeffer, op. cit., pag. 178, Doc. Nr. 31: In Hungaria Magister Robertus Vesprimiensis, vir bonus et religiosus, in Leodiensi diocesi natus, factus fuerat episcopus Strigoniensis, cui, cruce signato et in procinctu itineris constituto, occurrit filius principis de Cumania et ait: Dom ne, baptiza me cum duodecim istis et pater meus veniet ad te ultra silvas in tali loco cum duobus millibus virorum, qui omnes desiderant de manu tua baptizari. — Gregoriu IX către Robert, 13 Iulie 1227, Hurmuzaki-Densușianu, Doc. I, 1, pag. 102: „Aliqui enim nobiles gentis illius (cei 12 Cumani) per te ad baptismi gratiam pervenerunt, et quidam princeps Bortz nomine de terra illorum cum omnibus sibi subditis per ministerium tuum fidem desiderat suscipere echristianam; propter quod unicum filium suum una cum fratribus praedicatoribus, messis dominicae operariis in terra praedicta, ad te specialiter destinavit, attentius obsecrans, ut personaliter accedens ad ipsum et suos, viam vitae ostenderes ipsis, per quam ad veri Dei notitiam valeant pervenire". La venirea delegației, Robert era »in peregrinationis itinere constitutus« și aceasta »pro execuție voti tui, quod emiseras pro terrae sanctae succursu«. — Commentariolum de provinciae, Hungariae originibus (1259), ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144: Tandem placuit altissimo respicere laborem et constantiam fratrum et dedit eis gratiam, ut audirentur a dictis paganis; et sic primo omnium duodecim Cumanorum, nomine Burch, cum aliquibus de familia sua baptizaverunt.

tuas nobis transmissas accepimus, quod Iesus Christus deus ac dominus noster super gentem Cumanorum clementer respiciens, eis salvationis ostium aperuit *hiis diebus*¹⁾. Socotind timpul trebuincios pentru călătoria celor două scrisori, ajungem la concluzia că delegația cumană s'a prezentat lui Robert pe la sfârșitul primăverii anului 1227. Dealtminteri și cruciata la care pornia Robert era organizată de împăratul Frideric III în anul 1227. E lămurit deci, că greșește *Magnum Chronicon Belgicum*²⁾ primin evenimentul sub anul 1220; dar greșeala *accidentală*, a unui cronicar cu privire la anul faptului, nu schimbă deloc *faptul* sigur din alte izvoare, ci, dimpotrivă, îl întărește.

Iată deci întâia răsplată cu care a încoronat Dumnezeu munca statornică a dominicanilor și sudorile și sângele vărsat în Cumania. Dorința înfocată a sfântului Dominic, dorința care l-a înflăcărat ani de zile până la mormânt, începe a se împlini prin munca neobosită a fiilor săi.

5. Pontificele Roman și Cumanii. — Brodnicii.

Odatăce Cumanii, din sfatul dominicanilor, au apelat la ierarhia bisericească, chestiunea trebuia să ajungă la Vicarul lui Isus Hristos pe pământ, dela care pornește sfântul lanț al ierarhiei. Primatul Ungariei, crezând de datoria sa a informa pe capul Bisericii despre o afacere atât de însemnată, trimite îndată la Roma pe arhidiaconul de Zala cu o scrisoare în care expune papii tot ce am povestit mai sus despre delegația cumană, cerându-i totodată împuternicirile trebuincioase, pentru a putea aduce la îndeplinire dorința lui Bortz-Membrok. Informat din partea dominicanilor din Cumania despre marea vază și valoare a autorității la Cumani și în „țara vecină a Brodnicilor“, Robert roagă pe Pontificele Roman să-i schimbe votul care-l mână în Palestina, dându-i voie a merge în misiune la Cumani și în țara Brodnicilor în calitate de *delegat apostolic*. Se vede că dominicanii din Cumania îi vorbiseră și de „acea țară vecină a Brodnicilor, a căror convertire se speră“.

Papa îi răspunde la 31 Iulie 1227, scriind că a primit epistola primatului „nuper“, adică nu de mult, mai deunăzi;

¹⁾ Hurmuzaki-Densușanu, *Documente*, II 1, pag. 102.

²⁾ Pfeffer, op. cit., pag. 178—9, Doc. Nr. 31.

nu cunoaştem scrisoarea originală a lui Robert, dar ea se poate reconstrui cu siguranţă din răspunsul papii.

În răspunsul său, Gregoriu IX nu ştie cum să-şi exprime bucuria şi cum să laude bunătatea şi mila Mântuitorului lumii, care iubeşte tot ce a făcut şi care nu vrea pierzarea nimănui, ci mântuirea tuturor; Işus Hristos şi-a aruncat zilele acestea privirile sale pline de milă asupra neamului Ţăman, deschizându-i poarta mântuirii şi chemând la calea adevărului pe cei ce zăceau până acum în întunerecul ignoranţei păgâne.

După această introducere, papa repetă faptele de cari a fost informat de arhidiaconul de Zala şi prin scrisoarea primatului Ungariei. Câţiva nobili cumani (am văzut că erau 13 împreună cu fiul lui Bortz) au ajuns la harul botezului prin ministerul lui Robert; un principe din Cumania, eu numele Bortz, cu toţi supuşii săi, doreşte să primească credinţa creştină dela arhiepiscopul primat; deaceia a trimis în chip deosebit către acesta pe unicul său fiu, întovărăşit de fraţii predicatori, lucrători în seceruşul Domnului din Cumania, rugându-l să meargă la dânşii în persoană spre a le arăta calea vieţii şi a-i aduce la cunoştinţa adevăratului Dumnezeu.

Trecând apoi la rugămintea arhiepiscopului de Strigoni, îi schimbă votul pelerinajului în Palestina, dându-i voie să plece în Cumania şi în ţara vecină a Brodnicilor, a căror întoarcere se nădăjduşte; şi, fiindcă autoritatea are o mare valoare în ochii acestor două popoare, papa îl numeşte *delegat apostolic* în ţara Cumanilor şi a Brodnicilor; ca atare, în calitate de reprezentant al Sfântului Scaun, el are împuternicirea de a predica în aceste ţări, de a boteza, de a ridica biserici, a hirotoni preoţi, a *înstitui episcopi* şi, în genere, a face tot ce priveşte cultul şi răspândirea credinţei.

În concluzie, Gregoriu IX îl asigură pe Robert că i-a dat bucuros această putere, atât din pricina binelui mai mare ce urmează din această delegaţie apostolică, în comparaţie cu un pelerinaj în Palestina, cât şi din cauza râvnii apostolice a arhiepiscopului¹⁾.

Astfel, drumul e deschis pentru apostolatul lui Robert în Cumania şi ţara Brodnicilor. Înainte însă de a începe acest capitol, să ne oprim puţin la aceşti Brodnici, puşi în legătură cu activitatea viitoare a delegatului apostolic.

Hotarul apusean al țării Brodnicilor — *terra Brodnicorum* — se poate determina cu o oarecare aproximație din diploma lui Andrei II, regele Ungariei, dată cavalerilor teutoni din Țara Bârsei în anul 1222, pentru a ratifica între altele și noua cucerire a acestora în Cumania. Regele desemnează teritoriul teuton din Moldova prin cuvintele: „Țara care se întinde dela sfârșitul ținutului Kreuzburg până la hotarele Brodnicilor¹⁾“. Știm însă că ținutul ardelenesc al Kreuzburg-ului se află la răsărit de Țara Bârsei, între Târlunga și Carpații Moldovei cu cotitura spre Muntenia²⁾. Aici era „sfârșitul ținutului Kreuzburg“, iar țara dăruită de Andrei II cavalerilor teutoni, se întindea de aici spre răsărit până la hotarele Brodnicilor. Prin urmare, nu se poate afirma că țara Brodnicilor se afla „lângă hotarele ținutului Kreuzburg“ sau că se mărginea cu Ardealul, deoarece diploma din 1222 ne arată lămurit, că între hotarul Kreuzburg-ului și țara Brodnicilor se găsea la mijloc teritoriul moldovenesc al Teutonilor; cu această se clarifică și teoria Brodnicilor în Ardeal³⁾. Astfel „*terra Brodnicorum*“ nu se mărginea cu Transilvania, ci trebuie căutată mai încoace în interiorul Moldovei. Un punct de razim în această privință e tocmai teritoriul din Moldova al cavalerilor teutoni, despre care știm că se întindea din Carpați până la Siret; și cum la hotarul răsăritean al acestui teritoriu e arătată țara Brodnicilor, urmează că „*termini Brodnicorum*“ coincide cu Siretul. După alungarea cavalerilor teutoni și înființarea episcopiei cumane, întreaga cucerire teutonă din părțile noastre alcătuia dieceza episcopului Teodoric al Cumanilor; știm însă că, în Moldova, pământul acestui episcop era cuprins între Carpați și Siret⁴⁾; așa că hotarul răsăritean al țării Brodnicilor cade

¹⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 75: et fine terrae Cruceburg terram, quae vadit usque ad terminos Brodnicorum (addidimus).

²⁾ Cf. studiul nostru Istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă, cap. IV în Cultura Creștină, IX (Blaj 1920) 148—9 și cap. V, ibid. pag. 152.

³⁾ Amândouă părerile se găsesc în opera postumă a regretatului Dr. Aug. Bunea, Incercare de istoria Românilor până la 1382 (București 1912) 129.

⁴⁾ Rogerius, Miserabile carmen, cap. 20, ed. Schwandtner Scriptores rerum Hungaricarum recentiorum (Viena 1746) 302 Zerech == Seret == Siret.

cu siguranță la Siret, care era totodată, pentru scurtă vreme, granița extremă a suveranității maghiare. Astfel Bela IV putea scrie, la 1254, către papa Inocențiu IV, că regatul unguresc e înconjurat la răsărit de *Galiția* (Haliciu), *Cumania* și *țara Brodniciilor*, iar spre miazăzi de *Bulgaria*¹⁾. Din mărturia aceasta, combinată cu diploma din 1222 și cu faptul că țara Teutonilor se întindea spre răsărit până la Siret, concludem că țara Brodniciilor începea cu malul stâng al acestui râu și că era așezată mai mult în sudul Moldovei, lângă Siretul inferior²⁾.

Cu privire la *naționalitatea* Brodniciilor, punctul de plecare de până acum a fost bula din 1222 „*Inter regalis excellentiae insignia*“, prin care Honoriu III (1216—1227) confirmă diploma din acelaș an a lui Andreiu II, regele Ungariei. Pe când în hrizovul acesta din urmă cetim că regele dă cavalerilor teutoni țara „*quae vadit usque ad terminos Prodnicorum*“³⁾, în bula confirmării e vorba de țara „*quae procedit usque ad terminos Blacorum*“⁴⁾. Faptul că în actul papal, care reproduce cuprinsul diplomei lui Andreiu II, numele *Brodniciilor* e înlocuit cu cel al *Vlahilor* a împins pe *Hunfalvy* să emită părerea că Brodnicii sunt de naționalitate română⁵⁾; părerea lui *Hunfalvy* a devenit teză sigură la *Radu Rosetti*⁶⁾, canonicul *Bunea*⁷⁾ și *Romul Căndea*, care citează pentru aceeaș teză și pe dl *N. Iorga*⁸⁾; D. Onciul, luând în

¹⁾ Hurmuzaki—Densusianu, Documente I, 1 pag. 260 sus: *Regnum Hungariae... d. versis infidelium generibus circumseptum, ut pote Ruthenorum Cumanorum, Brodnicorum a parte orientis Bulgavorum et Boznenzium haereticorum a parte meridiei.*

²⁾ La aceeaș concluzie ajunge și D. Onciul, *Originile principatelor române* (București 1899) 89—90.

³⁾ Hurmuzaki—Densusianu, Documente I, 1 pag. 75.

⁴⁾ Idem, *ibid.*, pag. 77.

⁵⁾ *Hunfalvy*, *Die Rumänen und ihre Ansprüche* (Wien—Teschen 1883) 83.

⁶⁾ *Radu Rosetti*, Brodnicii, în *Revista nouă*, III (București 1890) 61.

⁷⁾ Dr. *Augustin Bunea*, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, scriere postumă, ed. Academiei Rom. (București 1912) 129.

⁸⁾ *Romulus Căndea*, *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern* (Leipzig 1917) 3, nota 2. *Prodnici* oder *Brodnici* sind Rumänen. Vgl. *Iorga*, *Gesch. des rum. Volkes* I S. 133, 138.

considerație și numele slav al Brodnicilor (*brod* = vad, *brod-nic* = locuitor pe vad sau lângă un râu mai mare), ține calea de mijloc, afirmând că Brodnicii erau o populațiune mixtă, compusă din Români și Slavi¹⁾, pe când istoricii ruși susțin naționalitatea rusească a mult discutatului popor²⁾.

Nu se poate tăgădui, că atât teoria lui Hunfalvy și a istoricilor noștri, cât și aceea a scriitorilor ruși inspiră multe și serioase nedumeriri, mărite simțitor prin slăbiciunea, și deseori neseriozitatea, dovezilor pe cari se razimă amândouă tezele. Mai întâiu e sigur că nici Românii, nici Rușii nu erau *nomazi* în această epocă și în această parte a Europei. Brodnicii însă prezintă toate semnele unui *popor nomad*, mutându-se din loc în loc, întocmai ca Mongolii și Cumanii. Intr'adevăr, la 1147, când sunt amintiți pentru prima dată în analele rusești³⁾, ei apar tocmai pe malurile râului Oca, afluent al fluviului Volga, alături de Cumani, ca aliați ai prințului rus Sviatoslav⁴⁾; la 1186—7 îi întâlnim, tot alături de Cumani, ca aliați ai Vlaho—Bulgarilor, în luptă împotriva Bizanțului, dincolo de Dunăre⁵⁾; la 1222 și 1254 țara lor e indicată în sudul Moldovei, lângă Siretul inferior, cum am arătat mai sus; la 1223, îi găsim tocmai la Calca, lângă Don, ca aliați ai Mongolilor, luptând împotriva Rușilor și Cumanilor, sub conducerea „voevodului” lor Ploskinia). Astfel îi vedem când la marginea răsăriteană a Rusiei, când în fundul Cumaniei, când în Moldova, când în Bulgaria și imperiul bizantin; acuma apar la Oca și Volga, acuma la Siret, acuma 'n Balcani, acuma la Calca și Don; odată sunt aliații Rușilor, odată ai Cumanilor, odată ai Mongolilor împotriva celor dintăiu, odată iarăși ai Valahilor și Bulgarilor. Chiar Karamsin, care-i socotește de Ruși, e silit să constate asemănarea lor cu popoarele barbare și nomade, adăugând că „duceau o viață sălbatecă”⁶⁾. Cu

¹⁾ D. Onciul, Originele principatelor, pag. 90,

²⁾ Idem, ibidem, pag. 238—9, nota 28.

³⁾ Idem, ibid., pag. 89 și 238 nota 25.

⁴⁾ M. Karamsin, Histoire de l'empire de Russie, traduite par St.—Thomas et Jauffret, II (Paris 1819) 274. Cf. nota precedentă.

⁵⁾ D. Onciul, op. cit., pag. 89 și 238 nota 26.

⁶⁾ Idem, op. cit., pag. 90—1 și 239 nota 29. Să se noteze că Mongolii nu trecuseră încă Niprul, cum am arătat în alt loc.

⁷⁾ Karamsin, op. cit., II pag. 274.

greu se pot aplica acestea la Românii din Moldova, Afară de aceasta, în epoca despre care vorbim, atât Rușii cât și Românii erau *creștini*, pe când Brodnicii sunt arătați ca *păgâni*. Astfel la 1227, Gregoriu IX, în scrisoarea expusă la începutul acestui capitol, pune pe Cumanii păgâni în aceeaș linie cu Brodnicii, a căror convertire se nădăjduiește, iar delegatul papal e trimis și la aceștia pentru a-i aduce la cunoștința adevăratului Dumnezeu¹⁾. Deasemenea, în scrisoarea din 1254 a regelui Bela IV către Inocentiu IV, Brodnicii sunt numiți *păgâni (infideles)*, alături de Cumanii păgâni²⁾. Concludem, așadar, că Brodnicii nu sunt nici Români, nici Ruși. Care e deci naționalitatea Brodnicilor? Credem că Brodnicii nu sunt decât un trib din neamul turcesc al *Berendicilor*, despre cari vorbește cronica lui Nestor³⁾, și cari sunt arătați ca „un popor nomad de seminție turcească. Ei locuiau pe malul stâng al Niprului și au jucat un oarecare rol în războaiele civile ale prinților ruși în veacul al XI-lea. Învinși de Vladimir Monomahul, ei deveniră tributari Rusiei. Numele lor dispăre cu veacul al XIII-lea⁴⁾“. Locuind la vadurile Niprului, *Berendicii* au fost numiți de către Ruși *Brodnici*, nume care li-a rămas și la vadurile Siretului în Moldova de sud.

Venim la dovezile celeilalte păreri. Temeiul principal pe care se razimă teoria naționalității române a Brodnicilor e faptul că papa înlocuiește numele *Brodnicilor* din diplomă lui Andreiu II prin cel al *Vlahilor*. Argumentul acesta a căzut încă la 1892, când Zimmermann și Werner au publicat textul critic al bulei din 1222, în care nu se mai citește „*Blacorum*“ ci tot „*Prodnicorum*“⁵⁾, așa că nu mai poate fi vorba de o înlocuire a numelui. Afară de aceasta, D. Onciul mai aduce următoarele semne pentru pretinsul românism, cel puțin în

1) Hurmuzaki—Densușianu, Documente I, 1 pag. 102.

2) Idem, ib d., pag. 260 sus. Vezi cap. acesta, nota 6. — Dacă Rușii din Galiția (*Rutheni*) sunt creștini, Brodnicii trebuie să fie păgâni, căci numai la Cumanii nu se poate aplica „diversa infidelium genera“.

3) Nestor, Cronica rusească, cap. 86, ad an. 6613 (=1105), cap. 82, ad an. 6605 (=1097), ed Leger pag. 221, 208 și 204.

4) Louis Leger, Chronique dite de Nestor (Paris 1884), dicționarul dela urmă ad vocem *Bérenditches*, pag. 275.

5) Zimmermann—Werner, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I (Hermanstadt 1892) 23.

parte, a Brodniciilor: „faptul—că Brodnicii sunt deosebiți ca popor și de Cumani și de Ruși, cum și că ei ajută pe Asănești în luptele acestora cu Byzantinii, lupte la cari au luat parte și Românii din Țara Românească, ar indica că Brodnicii din Moldova meridională erau Români¹⁾“. Dar, „faptul că Brodnicii sunt deosebiți ca popor și de Cumani și de Ruși“ dovedește oare că ei sunt Români? Nu exista atunci, afară de Cumani și Ruși, nici un alt popor? Dacă, apoi, participarea lor alături de Români la luptele împotriva Bizantinilor, ar indica că ei sunt Români, atunci cu același drept am putea concluce că și Cumani și Bulgarii erau Români, deoarece aceștia au ajutat în mai mare măsură pe Asănești în luptele acestora cu Bizantinii. Argumentul é bolnav deci de un „nimis probat: ergo nihil probat“. Dealtminteri, prezența lor în Balcani se explică din legăturile ce le aveau cu poporul Cumanilor. Dacă, în sfârșit, la Calca (1223) ei trec, sub conducerea voevodului lor Ploskinia, pe partea Mongolilor împotriva Rușilor și Cumanilor²⁾, aceasta nu dovedește că ei sunt Români. Numele de voevod, dat lui Ploskinia de analele rusești, nu 'nseamnă, cum observă chiar D. Onciul, decât numai „conducător în timp de războiu³⁾“; și Constantin Porfirogenitul numise pe Lebedia „voevod al Ungurilor“ dela Volga⁴⁾: nu cumva și străbunul lui Arpad era Român? A preface apoi pe Ploskinia al analelor rusești în Ploscânea și a vedea într'însul un Român, ne pare un joc filologic, fără altă valoare decât aceea a unui haz. Cu metoda aceasta am putea ajunge la identificarea națională a Cumanilor cu Românii. Să rămânem deci la fapte pozitive. Că posesiunea Prepostfalva (Probstdorf, Proștea), din sus de Mediaș lângă Târnăvă, se numia, la 1359, *Prodnik*⁵⁾, și că lângă Sibiiu întâlnim, la 1223, o moșie cu numele de „terra Borothnik“⁶⁾, nu dovedește naționalitatea

1) D. Onciul, Originile, pag. 90.

2) Idem, ibid., pag. 90—1 și 239 nota 29.

3) Idem, ibid., pag. 91.

4) Constantinus Porphyrogenitus, De administrando imperio, cap. 38: Ungaria Veche se numia Lebedia ἀπὸ τοῦ πρώτου βοεβόδου αὐτῶν.

5) Zimmermann—Werner, Urkundenbuch, II (Hermannstadt 1897) 170. Dr. Augustin Bunea, Incercare de istoria Românilor (București 1912) 129.

6) Hurmuzaki—Densusianu, Documente, I, 1 pag. 79: terra Borothnic va fi o modificare după fonetica ungurească: Borodnic = Brodnici; Onciul, Originele, pag. 239 nota 28 în fine.

română a Brodnicilor; nici nu s'a dovedit până acumă că acele numiri din Ardeal sunt în legătură cu neamul păgân și nomad al Brodnicilor. Acele numiri din Ardeal sunt amintiri din epoca slavonă, iar la Slavi *brod* înseamnă *vad* și *brodnic* ar însemna *locuitor pe vad* sau lângă un râu¹⁾, fără a se determina naționalitatea acestui locuitor; astfel numele în sine nu dovedește nimic cu privire la naționalitate. Din acelaș motiv, numele de *Brodnic*, dat de Ruși poporului despre care vorbim, nu dovedește că el e de naționalitate rusească, precum numele de *Polovți* (locuitori ai șesului), dat Cumanilor, nu dovedește că aceștia ar fi fost Slavi.

6. Misiunea a treia la Cumani.

Având toate împuternicirile trebuincioase, Robert pleacă în Cumania. Misiunea aceasta e plină de strălucire, luând parte la dânsa cei mai mari demnitari bisericești de sub coroana sfântului Ștefan. Intr'adevăr, pe lângă arhiepiscopul de Strigoni, care era totodată primatul Ungariei și acum delegat apostolic în Cumania, mai vedem în această misiune trei episcopi: Bartolomeu de Cinci-Biserici (Pécs, Fünfkirchen), Bartolomeu de Vesprim și cunoscutul Rainald de Transilvania.²⁾ De aici putem concluda la un mare număr de preoți, cari întovărășiau pe episcopii lor în sfânta misiune. Rainald e acelaș, care ridicase pretenții de jurisdicție bisericească asupra teritoriului cavalerilor teutoni în Ardeal. Atât el, cât și primatul și episcopul de Vesprim, erau de origine franceză.³⁾ Cu acești mari demnitari bisericești se uni și râvnicul prinț de coroană Béla, *rex iunior*, mai pe urmă regele Béla IV, fratele sfintei Elisabete, fiul cel mai mare al lui Andreiu II.⁴⁾

Misiunea a trecut Carpații, intrând în Cumania, așa că botezul marelui prinț cuman Bortz-Membrok va avea loc nu în Ardeal, ci în Cumania, dincoace de lanțul Carpaților. Aceasta ne-o spune lămurit papa, după informațiile oficiale primite

---

¹⁾ D. Onciul, *Originele*, pag. 90. Dealtminteri, numele de *Brod*, *Brody* se întâmpină foarte des în țările slave.

²⁾ Albrici *monachi Trium Fontium Chronica*, ad. a. 1241, ed. M. G. S. S. XXIII, 920; Pfeiffer, op. cit., pag. 179.

³⁾ Pfeiffer, op. cit., pag. 78.

⁴⁾ Hurmuzaki *Densușianu*, Documente I. 1 pag. 108 Nr. LXXXIII.

dela Robert; așa avem scrisoarea din 21 Martie 1228, în care Gregoriu IX felicită pe tânărul Béla că „a intrat, împreună cu arhiepiscopul de Strigoni, în țara Cumanilor“¹⁾. Astfel textul din *Magnum Chronicon Belgicum*: „Quo facto, abiit arhiepiscopus *ultra silvas*, in occursum patris illius“²⁾, trebuie interpretat în sensul că, nu mult după botezul tânărului prinț cuman, arhiepiscopul Robert s'a dus *dincolo de munți*, adică a trecut munții, venind în Cumania.

Pe de altă parte, și prințul Bortz-Membrok se apropia tot mai mult, cu supușii săi nomazi, din părțile Niprului înspre Moldova, însoțit de misionarii dominicani, astfel că arhiepiscopul și ai săi au intrat în Cumania „spre întâmpinarea“ marelui prinț Bortz-Membrok: „abiit in occursum“³⁾. Întâlnirea a avut loc în Moldova, poate undeva pe Milcov, unde se va ridica încurând episcopia Cumanilor. Din știrile ce ne-au rămas putem concluda că întâlnirea a fost cordială, așa că trebuie să eliminăm din context observația dlui Iorga: „Cumanii, sub amenințarea săbiei, se botează cu grămadă“⁴⁾, observație care nu ia în seamă uriașa muncă a dominicanilor pentru pregătirea acestui act atât de solemn în istoria Cumanilor.

Arhiepiscopul Robert botează deci pe marele principe Bortz-Membrok, pregătit și convertit de frații predicatori: „Bortz a fost convertit la credința lui Hristos de către frații din ordinul predicatorilor și botezat cu mulți oameni din neamul său de către domnul Robert, arhiepiscop de Strigoni, fiind de față Bela, rex iunior al Ungariei, fiul regelui Andrei“⁵⁾. Cum vedem în acest document, Bela a asistat chiar la botezul

¹⁾ Idem, ibidem.

²⁾ Pfeiffer, op. cit., Doc. Nr. 31, pag. 178—9. Explicația din paranteză „în Trausilvania“ n'are nici un înțeles.

³⁾ *Magnum Cronicon Belgicum*, ad. a. 1220 (greșit), Pfeiffer, op. cit. Doc. Nr. 31, pag. 179.

⁴⁾ N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I. (Vălenii-de-munte 1908) 16.

⁵⁾ *Emonis Chronicon*, ad. a. 1226 (recte 1227): Eodem anno Boricius, quartus de maioribus principibus Chumorum, quos Theutonici Walerin vocant, per fratres de ordine praedicatorum ad fidem Christi conversus est et baptizatus est cum multis suae gentis hominibus a domno Roberto, Strigoniensi archiepiscopo, praesente Bela, iunioris rege Hungariae, filio regis Andraeae. Pfeiffer, Doc. Nr. 34.

prințului cuman, și anume în calitate de naș, în numele lui Andreiu II, care se bucura foarte mult de întoarcerea la creștinism a marelui Cuman.¹⁾

Cu prilejul botezului, Bela conferi prințului cuman ca feud un teritor de dincoace de Carpați, donațiune întărită mai pe urmă de Andreiu II și de papa la 1229.²⁾ Țara aceasta trebuie căutată în acea parte a Moldovei și Munteniei pe care o cucerisă Teutonii și pe care, după alungarea acestora, Bela o luase în stăpânire.

Cu Bortz primesc botezul și o mare mulțime de Cumani, nu sub amenințarea săbiei, ci pregătiți și convertiți și ei prin munca apostolică a fraților predicatori.³⁾ Numărul Cumanilor botezați e redat prin „multi homines“⁴⁾, „magnus numerus virorum ac mulierum“⁵⁾, „non parva multitudo Cumanorum“⁶⁾; un alt izvor determină și numărul: „baptizati sunt, Deo dante *quindecim millia*“⁷⁾. Doi prinți cumani și vreo 15.000 de supuși convertiți și botezați: iată o frumoasă răsplată pentru sudorile și sângele vărsat în Cumania de misionarii sfântului Dominic.

Amândoi prinții, tatăl și fiul, au dus, după primirea sfântului botez, o viață într'adevăr creștinească. Burch, fiul lui Bortz-Membrok, „a adormit în Domnul câțiva ani după botez; el rămase statornic în mărturisirea adevăratei credințe; înainte de moarte s'a spovedit și a primit sfânta împărtășenie, după obiceiul creștinesc, din mâinile fraților predicatori. A fost

¹⁾ *Commentariolum* din 1259 scrie că însuși Andreiu i-a fost naș, Pfeiffer, Doc. Nr. 1, pag. 145. Textul înțeles după obiceiul Bisericii de a admite nași *delegați*: quod quis per alium facit, per se fecisse censetur.

²⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 113 Nr. LXXXIII.

³⁾ Mamachi, *Anales ordinis praedicatorum* I (Romae 1893) XV, Pfeiffer, op. citit. Doc. Nr. 30 in fine, pag. 178.

⁴⁾ *Emonis Chronicon*, ad a. 1225, Pfeiffer, Doc. Nr. 34, pag. 182.

⁵⁾ Mamachi, *Annales ord. praed.*, XV, Pfeiffer, pag. 178, Doc. Nr. 30.

⁶⁾ Gregoriu IX, către prințul Bela, 21 Martie 1228, Hurmuzaki-Dens., I, 1 pag. 108. cf și pag. 111, unde să se îndrepte anul: 1228, nu 1229.

⁷⁾ *Magnum Chronicon Belgicum*, ad a. 1220 (recte 1227), Pfeiffer, pag. 179 sus, Doc. Nr. 31.

înmormântat cu pompă în capela Sfintei Fecioare, pe care o clădiseră frații, când erau în mijlocul acestui neam¹⁾. Astfel sună un memoriu dominican din anul 1259²⁾. Acelaș izvor ne dă și mișcătorul sfârșit al lui Bortz-Membroc, pe care-l vedem la 1229 alergând călare în fruntea Cumanilor săi împotriva Galiției, alături de trupele lui Bela. A murit și el, după o viață creștinească, în brațele fraților dominicani, cari-l aduseseră la calea vieții. Convins de aberațiunea păgânismului și pătruns până'n măduva oaselor de adevărul religiei creștine, el se strângea cu groază la pieptul fraților predicatori, zicând în agonie: „Să se îndepărteze Cumanii *păgâni*, căci văd lângă dânsii niște diavoli îngrozitori; să rămână numai frații (dominicani) și Cumanii *botezați*“. Apoi, aducându-și aminte de cei doi frați predicatori (Alberf și Dominic) cari au fost uciși de Cumanii pentru credință și pe cari i-a cunoscut când mai erau în viață, Bortz exclamă, cuprins de mirare: „Iată-i lângă mine pe cei doi frați: m'așteaptă să mă ducă la bucuriile pe cari le-au predicat“. Și — continuă memoriul nostru — zicând acestea, își dete sufletul cu o bucurie nespusă. A fost înmormântat în aceeaș capelă a Maici Domnului³⁾.

7. Iniințarea episcopiei cumane. — Actele primului an.

Misiunea lui Robert în Cumania a culminat în numirea unui episcop pentru Cumanii convertiți la credința catolică. Folosindu-se de împuternicirea primită dela Sfântul Scaun la 31 Iulie 1227, arhiepiscopul de Strigoni, în calitate de reprezentant al pontificelui roman, numește episcop al Cumanilor pe dominicanul Teodoric, între 31 Iulie 1227 și 21 Martie 1228, și informează pe capul Bisericii despre întregul mers al afacerii cumane. Scrisoarea lui o putem reconstrui din răspunsul papii.

Dumnezeu i-a împlinit dorința, prin întoarcerea la credință a unei mari mulțimi de Cumanii, pentru cari a și numit un episcop în persoana lui Teodoric, din ordinul predicatorilor, „bărbat învățat în legea Domnului și de o viață exemplară“. Cumanii au fost până acuma un popor nomad, „popor

¹⁾ Commentariolua, 4 ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144, Doc. Nr. 1.

²⁾ Commentariolum, 4, ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144—5. Doc. Nr. 1.

rătăcitor și neașezat“, fără orașe, fără sate; acum însă au început să ridice orașe și sate, în cari doresc să aibă și biserici; pentru a-i sprijini în această întreprindere culturală și religioasă, delegatul apostolic roagă pe Gregoriu IX să-i dea voie a aplica indulgențe, pentru aceia cari vor veni în persoană la lucru sau vor trimite ajutoare materiale pentru ridicarea acestor clădiri. Afară de aceasta, Robert mai scrie despre primejdia ce amenință Cumania creștină din partea *sultanului din Iconium* și a *altor păgâni*, cari dețin țările creștine vecine Cumanilor; pentru asigurarea creștinismului la Cumani, delegatul apostolic cere o cruciată împotriva acestor păgâni. Pe lângă primejdia păgână, Robert mai vorbește despre „alții“, cari neliniștesc pe Cumanii convertiți și împiedecă întoarcerea celorlalți. Arhiepiscopul mai informează pe papa, că e nevoie mare și de acum înainte de frați predicatori în noua plantație din Cumania, dar provincialul lor din Ungaria se cam împotrivește, cu toate că mulți frați se oferă de bună voie și cu bucurie pentru a merge în Cumania; chiar când dă, nu-i dă pe aceia pe cari îi cere Teodoric, care-i în stare să cunoască pe cei destoinici, ca unul ce a fost provincial al ordinului în Ungaria timp de aproape cinci ani, înainte de a fi numit episcop. În sfârșit, primatul mai aduce la cunoștința lui Gregoriu IX și faptul că la întoarcerea Cumanilor a luat parte și răvnicul prinț de coroană Béla, al cărui concurs ar prinde bine și în viitor.

La toate aceste informații, papa răspunde la 21 Martie 1228, prin trei scrisori: una către Robert, alta către provincialul dominicanilor din Ungaria, și a treia către prințul de coroană. În scrisoarea către Robert, papa îl felicitază pe acesta pentru încreștinarea Cumanilor și aprobă numirea lui Teodoric de episcop al Cumanilor întorși la catolicism. Răspunzând apoi la cererile delegatului apostolic, Gregoriu IX îi dă autorizația de a concede indulgențe până la 100 de zile acelor cari vor merge în persoană sau vor trimite ajutoare spre a clădi biserici și case pentru stabilirea Cumanilor convertiți; iar pentru ceice pleacă la cucerirea țărilor creștine dimprejurul Cumanilor, țări deținute de sultanul din Iconium sau de alți păgâni, precum și pentru ceice pleacă împotriva acelor cari neliniștesc pe Cumanii întorși și împiedecă dela întoarcere pe ceilalți, primatul e autorizat să dea indulgențe până la doi ani; predicarea cruciatei se va face unde va crede

Robert de cuviință. În sfârșit, pontificele roman îi mai dă voie să deslege de cenzură pe cei ce s'au făcut vinovați de violarea canonului care apără 'inviolabilitatea individuală a clericilor, afară de cazul când ar fi urmat mutilare sau moarte; cumcă aici nu e vorba de o călcare a canonului din partea Cumanilor, reiese din faptul că această deslegare se referă la „cei pleacă sau au plecat deja în Cumania pro servitio Iesu Christi“, adică pentru scopurile arătate mai sus¹). A doua scrisoare a papii, 21 Martie 1228, e îndreptată către provincialul dominicanilor din Ungaria, care-i informat de papa despre succesul delegatului apostolic în Cumania, unde a numit episcop pe Teodoric, „din ordinul tău“, pentru Cumanii convertiți la credință. Provincialul și frații din ordinul lui, fiind obligați prin regulile ordinului să caute mântuirea sufletelor, trebuie să fie gata a conlucra din toată inima la sfânta întreprindere a delegatului apostolic și a episcopului Teodoric. Dreptaceea, nu-i este îngăduit a face greutate la trimiterea fraților, mai ales că mulți din aceștia se oferă de bunăvoie spre a fi trimiși la Cumani; nici să nu stingherească amestecul lui Teodoric la alegerea fraților destoinici, deoarece episcopul Cumanilor cunoaște foarte bine pe cei destoinici, ca unul ce li-a fost provincial timp aproape de cinci ani²). Cât privește scrisoarea adresată prințului Bela, papa îl felicitază că a intrat și el cu arhiepiscopul Robert în țara Cumanilor și a colucrat pentru a aduce la Dumnezeu o parte destul de mare a Cumanilor, îndemnându-l totodată să lucreze și deacuma înainte, pentruca opera măreață a încreștinării cumane s'ajungă la bun sfârșit³).

Acestea-s actele din 1228 privitoare la episcopia cumană. Chestiunea dușmanilor de cari sunt înconjurați Cumanii și despre care vorbește papa în scrisoarea adresată lui Robert, este destul de grea și cere o cercetare deosebită, Aici rele-

¹) Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 111. Anul 1229, pus de Densușianu, e greșit. În *Bullarium ordinis ff. praedicatorum*, I (Romae 1729) 27, Nr. 24: „Datum Laterani, XII cal. Aprilis, pontificatus nostri anno secundo“. *Prinz Z. V. Lobkowitz*, Statistik der Päpste (Freiburg i. Br. 1905) 33, n. 179: Gregoriu IX, 19 Martie 1227—22 Aug. 1241. Deci, scrisoarea către Robert poartă data 21 Martie 1228.

²) Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 107, Nr. LXXXII. www.dacoromanica.ro

³) Idem, ibid., pag. 108, Nr. LXXXIII.

văm numai partea cronologică: avem deci *data sigură a confirmării celui dintâiu episcop al Cumanilor, 21 Martie 1228*. Numirea lui din partea delegatului apostolic a avut loc la sfârșitul anului 1227 sau începutul anului 1228¹⁾; în orice caz, noi vom socoti anii episcopului cumen dela confirmarea lui din partea papii: 1228.

8. Biserica și dușmanii Cumanilor.

Din scrisoarea papii către Robert, 21 Martie 1228, iese în relief grija Bisericii catolice nu numai de binele sufletesc, dar și de cel vremelnic și național al Cumanilor, arătând încă odată, că „*non eripit mortalia, qui regna dat coelestia*”. Astfel, ea își dă toată silința de a oferi Cumanilor elementele fundamentale ale civilizației: încetarea vieții nomade, întemeierea de orașe și sate, descălecarea în ele a Cumanilor, înființarea vieții de stat european, apărarea drepturilor naționale și ocrotirea împotriva dușmanilor dimprejur.

Cu privire la aceștia din urmă se ridică chestia plină de nedumeriri: cine sunt dușmanii Cumanilor împotriva cărora papa permite lui Robert predicarea cruciatei? Documentul pontifical cuprinde două categorii de dușmani: a) *sultanul din Iconium și alți păgâni*, cari dețin țările creștine vecine Cumanilor; aici e vorba deci de păgâni; b) dar, afară de aceștia, papa mai vorbește despre *alții*, pe cari *nu-i numește păgâni — infideles —*; ei „răsboiesc pe Cumanii convertiți, și împiedcă pe alții să primească credința creștină”²⁾. Punctul întâiu

¹⁾ Dealtminteri, cronicarul contemporan Albric pune și numirea la 1228, scriind că în acest an: „*Archiepiscopus Robertus Strigoniensis de Hungaria novum fecit episcopum in Cumania, Theodoricum nomine*”, Albrici monachi Trium Fontium Chronica (M. G. SS. XXIII. 291); Pfeiffer, op. cit., pag. 80, nota 23.

²⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 111: *proficiscentibus ad recuperandum christianorum terras Cumanis vicinas, quas Soldanus de Iconio vel infideles alii occuparunt, ac euntibus contra illos, qui Cumanos conversos impugnant, et prohibent alios ad fidem christianam venire, remissionem, biennium tamen non excedentem, iuxta devotionis affectum, quantitatem subsidii et laborem, quem propter hoc sustinuerint, largiaris, et indulgentiam et remissionem huiusmodi denunties et denuntiari facias ubi videris expedire.*

nu pare a prezenta nici o greutate deosebită, dușmanul, fiind desemnat prin „sultanul din Iconium”, iar între *ceilalți păgâni* din vecinătatea Cumanilor convertiți, trebuie să înțelegem și pe Cumanii *păgâni* — poate și pe Brodnicii din sudul Moldovei; despre Mongoli nu poate fi încă vorba. Toată greutatea cade asupra categoriei a doua, unde documentul nu ne dă nici o indicație lămuritoare, afară de notițele generale că dușmanii aceștia sunt creștini, că ei turbură, neliniștesc și răsboiesc pe Cumanii convertiți și că împiedecă pe ceilalți Cumani de la primirea creștinismului. În lipsă de documente, trebuie să recurgem la neplăcutele ipoteze.

Pfeiffer¹⁾, luându-se după Gyárfás²⁾, crede că e vorba de locuitorii creștini din acele părți ale Ungariei cari au ajuns în contact cu Cumanii imigrați de la noi, adăugând că musafirii aceștia nomazi și sălbateci nu li erau simpatici nici după botez. Deoarece însă Cumanii convertiți n’au trecut în Ungaria, ci s’au stabilit în părțile din România cucerite odată de cavalerii teutoni, locuitorii creștini ai lui Pfeiffer nu pot fi decât Românii, Ungurii și Sașii arătați documentar în aceste părți. Ei bine, ei să fie oare acei dușmani primejdioși despre cari vorbește papa, autorizând pe Robert să predice o cruciată împotriva lor? S’o creadă cine poate!

Mult mai probabilă ne pare părerea învățatului canonic bucureștean C. Auner³⁾, care susține că e vorba de țarul româno-bulgar Asan II (1218—1241), care nu putea privi cu ochi buni pe acești *vasali* ai Ungariei, întinzându-se sub poalele Carpaților în Muntenia și Moldova, în atârănare de coroana sfântului Ștefan, pe când el nutria de mult pretenții asupra nordului dunărean amenințat de dominația maghiară. Pe lângă acest motiv *politic*, mai era și altul bisericesc: deși nestatornicul și oportunistul țar al Bulgariei nu denunțase încă unirea cu Sfântul Scaun, totuși relațiunile între Târnova

¹⁾ Dr. Nik. Pfeiffer, *Die ungarische Dominikanerordensprovinz* (Zürich 1913) 81.

²⁾ Gyárfás István, *A Iász—Kunok története*, II (Kecskemét 1873) 222, citat de Pfeiffer, loc. cit.

³⁾ C. Auner, *Episcopia Milcoviei*, în *Revista catolică*, I (București 1912) 547. Nu putem însă admite, cu toată stăruința dlui D. Onciul, că imperiul Asenizilor s’ar fi întins vreodată și în partea de nord a Dunării, aici țarul Asan n’a avut drepturi de suveran propriu zis, ci numai *pretenții*.

și Roma începuseră a se reci, și tendința spre desfacere eră lămurită; pe de altă parte nici papa nu putea da uitării atitudinea dușmănoasă a lui Asan față de imperiul latin de Constantinopol, iar curtea ungară va fi raportat lucrurile din punctul său de vedere. Ruptura de mai târziu cu Ungaria și Roma par a confirma aceste bănuiele. În acest context, se explică, de ce țarul ar fi căutat „să pună stavilă propagării creștinismului roman“, cum scrie canonicul Auner.

După un an și jumătate, Gregoriu IX dovedește din nou câtă grijă are Biserica și de binele vremelnice al popoarelor. La 1 Octomvrie 1229, papa scrie chiar *principilor și poporului cuman*, luând sub ocrotirea sa libertatea, independența și drepturile lor, cari au fost iarăși atăcate de către *cineva*. „Pentruca noua plantație, care n'are încă rădăcini adânci, să nu se usuce din pricina vreunei lovituri turburătoare, am crezut de cuviință s'o înconjurăm cu zidul ocrotirii apostolice“. Dreptaceea, pontificele roman ia sub protecția sa specială persoanele, bunurile și țara Cumanilor, „oprind sever ca *cineva* să îndrăznească a-și aroga stăpânire peste voi și țara voastră, sau a vă impune jugul robiei din pricina că v'ați întors la Hristos, hotărînd ca în frica lui Dumnezeu să vă bucurați de toată libertatea voastră de mai înainte“. Spre acest scop, Gregoriu IX confirmă actul de dănie feudală, făcut de Andreiu II cu consimțământul fiului său Bela, relevând libertatea, imunitatea și pașnica stăpânire a pământului, după cum a fost prevăzut în bula de aur a regelui ungar, și luându-le toate sub protecțiunea sa specială, așa că cine se va atinge de ele, se atinge de Scaunul Apostolic¹⁾.

Părintele Auner crede că și aici, și mai ales aici, e vorba despre Asan II, țarul Bulgariei²⁾. Comparând însă documentul acesta cu cel precedent, am ajuns la convingerea că nu se poate apăra identitatea între turburătorul de aici al Cumanilor și dușmanul de acolo. Într'adevăr, în documentul din 21 Martie 1228 e vorba de un dușman *care nu se bucură de convertirea Cumanilor și care caută să împiedece încreștinarea celorlalți*, pe când în documentul de față turburătorului îi convine *întoarcerea acestor păgâni*, deoarece el se face stăpân peste cei convertiți, iar *aceștia devin robii lui*; acolo dușmanul e ame-

1) Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 112-13.

2) C. Auner, ibidem.

nințat cu o cruciată, aici papa se mulțumește cu o poruncă severă; acolo nu se atinge actul de investitură feudală a Cumanilor, aici Gregoriu IX relevă drepturile, imunitățile și libertățile prevăzute în acel act și călcate de cel vizat. Astfel stând lucrurile, pare sigur că în documentul din 1 Octomvrie 1229 papa are în vedere pe Unguri. Pentru casa regală a Ungariei, încreștinarea Cumanilor era o mare bucurie, fiindcă prin aceasta își vedea puterea mărită, întru cât convertiții deveniau vasalii ei; deaceia, departe de a pune piedeci, curtea ia parte activă la opera de convertire a acestor păgâni; principele moștenitor reprezintă ca naș pe Andreiu II la marele botez din Cumania; regele Ungariei arăta în chipul acesta marea sa bucurie¹⁾. Mai ales Bela, care domnia ca *rex iunior* peste părțile ardelenesti²⁾ și ținutul cucerit de cavalerii teutoni în Muntenia și Moldova³⁾, avea tot interesul de a atrage la creștinism și pe ceilalți Cumani. Și în bula de aur din 1227, prin care Andreiu II și principele Bela dăruiau teritoriul teuton Cumanilor convertiți, erau garantate toate drepturile, imunitățile și libertățile naționale ale Cumanilor, în cadrele vasalității. Se vede însă că, în răstimpul dela 1227 până la 1229, Ungurii nu prea respectau aceste drepturi, prefăcând încetul cu încetul vasalitatea în *robie*, așa că principii Cumanilor au fost siliți să recurgă la papa, prezentându-i actul de danie regală din 1227 și cerând confirmarea lui din partea pontifului suveran; ei se plâng — cum rezultă din răspunsul papii — că, fiindcă s'au făcut creștini, își pierd libertatea de care se bucură Cumanii păgâni. În acest context se înțeleg așa de bine cuvintele lui Gregoriu IX: „oprim sever ca cineva să-și aroge stăpânire peste voi și ținutul voastră, sau să vă impună jugul robiei din pricina că v'ați întors la Hristos“.

¹⁾ Commentariolum de provinciae Hungariae originibus, 4; ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 145: Andreiu II împlinește (prin Bela) funcțiunea de naș la botezul lui Bortz-Membrok „non sine magno, gaudio“.

²⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 121 Nr XCIV: Nos (Bela, Dei gratia rex, primogenitus regis Hungariae) *positi in Transilvanis partibus* (1231).

³⁾ Andreiu II dă ținutul acesta Cumanilor convertiți, „*Belas regis, primogeniti sui*“ *precedente consensu*, Hurmuzaki-Densușianu, Doc. I, 1 pag. 113 Nr. LXXXVIII.

9. Organizarea diecezei cumanе.

Nimic nu arată mai bine spiritul desinteresat al lui Robert decât faptul că, împlinindu-și misiunea în Cumania, el se întoarce acasă, fără a pretinde ca Teodoric să stea sub jurisdicția lui. Nu există nici un document care să dovedească o asemenea atârnare a episcopiei cumanе de scaunul arhiepiscopal de Strigoniу, dar din faptul că noua episcopie era înființată de Robert, precum și din împrejurarea că acesta, în calitate de „legatus apostolicus“, fusese mai mare peste dieceza Cumanilor, se puteau naște nedumeriri serioase, mai ales după plecarea arhiepiscopului de Strigoniу. Spre a avea o deplină siguranță în aceasta privință, Teodoric cere o declarație din partea Sfântului Scaun, care-i și răspunde la 13 Septembrie 1229¹⁾, hotărând ca el și urmașii săi să nu fie supuși altuia decât numai pontifului român, stând sub nemijlocita jurisdicție a Scaunului Apostolic; hotărârea Romei e motivată prin numărul crescând al credincioșilor și progresul realizat în eparhie, în urma muncii neobosite a episcopului²⁾. *Neatârna-rea episcopului cuman era întâiul pas în organizarea internă a diecezei lui Teodoric.*

Deși prin această măsură se tăia definitiv orice amestec al episcopilor streini în afacerile bisericești din eparhia cumană, se pare totuși că neastâmpăratul episcop³⁾ al Transilvaniei își aroga jurisdicție bisericească peste Ungurii și Sașii veniți din dieceza lui în părțile mărginașe din Moldova și Muntenia, cum făcuse și în decanatul de Brașov al cavalerilor teutoni. Firește, un asemenea amestec putea neliniști pe Cumanii cari țineau așa de mult la imunitățile și libertățile lor atât politice cât și bisericești. În asemenea împrejurări, capii lor se îndreptară din nou către primatul Ungariei, rugându-l să

¹⁾ Hurmuzaki — Densușeanu, Documente I, 1 pag. 112 No. 87. Bullarium ordinis fratrum praedicatorum, VII (Roma 1739) 8 No. 207, Pfeiffer, op. cit. pag. 185 6 No. 39.

²⁾ Cum pro fide in gente Cumanorum plantanda sollicit laboraveris et profeceris laudabiliter, dante Domino incrementum: tuis precibus benignius annuentes, te ac successores tuos a cuiuslibet subiectione preterquam Romani Pontificis liberos esse decernimus et immediate ad iurisdictionem sedis apostolicae pertinere.

³⁾ Era tot Rainald; vezi Hurmuzaki — Densușeanu, Documente I, pag. 136 No. 106.

vină iarăş (*iterum*) în persoană la dânsii, ca reprezentanţi al. Scaunului Apostolic, a-i îndruma în nevoile lor şi a desăvârşi organizarea diecezei înfiinţate de dânsul. Acesta însă, crezându-şi misiunea împlinită, cere avizul papii, care-l numeşte a doua oară delegat apostolic în eparhia Cumanilor, la 27 Februarie 1231 ¹⁾).

Venind deci Robert iarăş în Cumania, întâia măsură pe care o ia spre binele cumenilor catolici e tocmai *delimitarea diecezei lor*. Deşi din documentul privitor la acest fapt ştim numai că „*Robert, arhiepiscopul Strigoniului, a delimitat dieceza Cumanilor în calitate de delegat al Sfântului Scaun în provincia Cumanilor*” ²⁾), avem totuşi dovezi îndestulătoare pentru a putea restabili graniţele diecezane, cari fuseseră statornicite în actul oficial încredinţat episcopului Teodoric din partea delegatului apostolic. Astfel e sigur astăzi că *eparhia cumenă nu s'a extins dincolo de Carpaţi cari despart Moldova şi Muntenia de Ardeal, că episcopul Cumanilor n'a avut vreodată jurisdicţia Transilvaniei, că Secuimea şi sudul Ardealului erau supuse episcopului de Alba-Iulia, aşa că nici Scaunele Secuilor, nici Ţara Bârsei n'a stat vreodată sub jurisdicţia bisericăască a episcopiei cumene, care se 'ntindea, în această direcţie, numai până la Carpaţi* ³⁾). Deasemenea e sigur că *Teodoric n'avea nici o putere dincolo de Olt, în Banatul Severinului*, căci la 16 Mai 1237, papa Grigoriu IX, scriind dominicanilor din acest banat, le dă voie să binecuvinteze pafele altarului, odăjdile preoţeşti şi cimitirele „*fiindcă ei n'au episcopi*, cari se poată împlini aceste funcţiuni” ⁴⁾). Cât priveşte Moldova, un izvor contemporan ne dă indicaţia că *Siretul*

¹⁾ Hurmuzaki — Densuşeanu, Documente I, 1 pag. 113—4 Pfeiffer, 189 No. 43.

²⁾ Gregoriu IX către Teodoric, episcopul Cumanilor, 11 Octombrie, 1234. Siquidem nobis, quod venerabilis frater noster Strigoniensis Archiepiscopus, tunc in provincia Cumanorum apostolicae sedis legatus, *tuam diocesim limitans...*

³⁾ Dr. Augustin Bunea, Incercare de istoria Românilor până la 1832, ed. Acad. Rom. (Bucureşti 1912) 181—4. Vom reveni.

⁴⁾ Bullarium ordinis fratrum praedicatorum, I, 1 pag. 153—4 No. 116.

*forma granița răsăriteană a eparhiei cumane*¹⁾. În sfârșit, dieceza Cumanilor cuprindea teritoriul dăruit ca feud de către Andrei II Cumanilor convertiți la religiunea catolică; e știut însă, că acest teritoriu e identic cu acel cucerit de cavalerii teutoni în Muntenia și Moldova și desemnat în documentele vremii²⁾ și în titulatura regelui ungar³⁾ sub numele de „Cumania”; iarăș e știut că Teutonii cuceriseră de fapt Muntenia de nord dela Olt până la Siret și Moldova cuprinsă între acest râu și Carpați; urmează deci că acesta era și întinderea diecezei cumane.

Poporul nostru catolic din Moldova e de o tenacitate formidabilă în tradițiile sale. În opera de organizare a primei dieceze catolice la noi, delegatul Sfântului Scaun a avut de luptat împotriva acelorai greșeli pe cari le întâmpină astăzi episcopul de Iași. Într'adevăr, Robert e silit, după delimitarea eparhiei, să ia măsuri împotriva *amestecului prea mare al mirenilor în afacerile bisericești*. E vorba, fără 'ndoială de Ungurii și Sașii, cari, din vremea cavalerilor teutoni, curgeau neconținut în Moldova și Muntenia, și cari, stabilindu-se în satele și târgurile noastre, aduceau de aiurea preoți seculari pentru nevoile lor sufletești. Bogătașii și fruntașii lor pricinuiău multe neplăceri bietului episcop diecezan prin faptul că-și arogău dreptul de a alege preoți pentru comunitățile lor, prezentând lui Teodoric „capelani” streini, pe cari acesta nu-i putea cunoaște îndeajuns. Spre a pune capăt acestei stări de lucruri, care turbura bunul mers al eparhiei, delegatul apostolic luă hotărîrea ca alegerea și numirea preoților la bisericile din dieceză să depindă numai de ordinariatul local, așa ca „nici un mirean să nu mai poată prezenta capelani” pentru păstoriarea comunităților, făcându-se o singură excepție în favo-
rul aceloră, cari prin jertfele lor materiale, și-au dobândit drept

¹⁾ Rogerius, Miserabile carmen, cap. 20, în fine, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — în fol., I (Viena 1746) 302: Aochetor autem cum aliis regibus (Tartaris) fluvium qui Zerech (Seret) dicitur transeuntes, prevenerunt ad terram episcopi Comanorum.

²⁾ Bela IV dăruiește mai pe urmă acelaș ținut cavalerilor Ioaniți: a fluvio Olth et Alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam; Hurmuzaki-Dens, Moc. I, 1 pag. 251.

³⁾ Bela purta titlul de „rege al Cumaniei” încă înainte de a ajunge rege al Ungariei (1245); Pfeiffer, op. cit., pag. 83.

lui patronatul asupra vreunei biserici. — Mai era și neplăcuta chestie a simbriei trebuincioase pentru sustentarea preoților, chestie pe care Robert o tranșează în sensul ca preoții să primească a patra parte din dijmele bisericesti. În sfârșit, documentul din care culegem aceste știri mai vorbește și de alte măsuri luate de reprezentantul papii pentru asigurarea bunului mers al eparhiei cumane, adăugând că toate acestea au fost trecute într'un protocol oficial încredințat lui Teodoric și aprobat, la cererea acestuia, de papa prin scrisoarea din 11 Octomvrie 1234¹⁾.

Robert fusese numit a doua oră delegat apostolic în Cumania la 27 Februarie 1231; în Iulie 1232, el poartă încă titlul de „legatus apostolicus“²⁾, dar la 11 Octomvrie 1234 e vorba de dânsul ca de un „fost delegat al Sfântului Scaun în provincia Cumanilor“³⁾.

În marea operă a organizării diecezane, nu se putea trece cu vederea nici chestiunea bisericii episcopale. La început, Teodoric se va fi lăsat de capela clădită de frații dominicani, probabil pe Milcov, capelă în care fusese înmormântat prințul Bortz Membroc cu fiul său⁴⁾, cari n'au ajuns să vadă

1) Scrisoarea lui Gregoriu IV către Teodoric, episcopul Cumanilor, 11 Oct. 1234, Hurmuzaki Dens., Documente I, 1 pag. 130 No 103: Significasti siquidem nobis, quod venerabilis frater noster Strigoniensis Archiepiscopus, tunc in provincia Cumanorum apostolicae sedis legatus, tuam diocesim limitans, perpetus statuit observari, quod nulli laico, patronis exceptis, in ecclesiis tuae diocesis praesentare liceat capellanos, et sacerdotes quartam habeant decimarum, ac quaedam alia, prout in ipsius litteris inde confectis plenius dicitur contineri, quae contempta periculum, custodita salutem pariunt animarum. Nos itaque fraternitatis tuae precibus inclinati, quod per eundem legatum super hiis rite ac canonice factum est, ratum habentes, auctoritate apostolica confirmamus et praesentis patrocinio communimus.

2) Pfeiffer, Die ungarische Dominicanerordensprovinz (Zürich 1913) 84—36.

3) Vezi mai sus nota 11.

4) Comentariorum de provinciae Hungariae originibus, 4 ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144: In capella beatae virginis, quam fratres in eadem gente comorantes, ut se ibi aliquando colligerent, edificaverant, honorifice est sepultus. Si pag. 145: et in capella beatae Mariae virginis supra memorata traditur sepulturae.

măreața catedrală, ce se va ridica încurând în orașelul Milcov sau Milcovia, în apropierea râului cu acelaș nume. Pentru clădirea acestei catedrale, episcopul Cumanilor se pusese în legătură cu Iacob de Praeneste, delegatul Sfântului Scaun în Ungaria, rugându-l se intervină la Bela, „Regele Cumaniei”, ca, după pilda străbunilor săi, care au semănat Ungaria cu biserici mărețe, se înalțe și în dieceza Cumanilor o biserică episcopală vrednică de un rege al Cumaniei. La stăruința delegatului papal, Bela se legă printr’o făgăduință solemnă că va împlini dorința lui Teodoric, dotând totodată noua catedrală cu *posesiuni*¹⁾ vaste. Cum regele tot amână împlinirea promisiunii, Teodoric recurge la papa, care, la 25 Octomvrie 1234, comunică lui Bela ordinul pontifical pentru clădirea și dotarea catedralei cumane²⁾. Porunca Romei n’a fost zadarnică: Bela și-a împlinit făgăduința, căci la năvălirea Tătarilor (1241), episcopul Cumanilor avea o catedrală bine dotată cu „*possensiones, bona et iura*”³⁾. Pe lângă catedrală și un teritoriu întins, Teodoric mai era înconjurat de o frumoasă coroană de canonici, pe cari năvălirea Mongolilor parte i-a împrăștiat, parte i-a stâns. La 1279 mai dăm de un „*Philippus canonicus*

---

¹⁾ Gregoriu IX către Bela, 25 Octomvrie 1234, Hurmuz.-Dens., Doc. I, 1 pag. 131. Data trebuie cetită: VIII Kal Nov. (=25 Oct.); Pfeiffer, op. cit., pag. 187, Doc. No. 41, titlul, și pag. 83. După ce vorbește despre exemplul regilor sfinți ai Ungariei, continuă: *Quare proposita nobis spe, quod laudabiliter aemulatus eorumque provocatus exemplis, Cumanorum ecclesiam, ad nos nullo medio pertinentem, sicut coram dilecto filio nostro Penestrino electo, tunc apostolicae sedis legato, prout ex relatione venerabilis fratris nostri Episcopi Cumanorum accepimus, liberaliter promisisti, construere debeas et dotare.* „Serenitatem regiam rogamus et monemus attente, in remissionem tibi pecaminum iniungentes, quatenus sicut de iure teneris, pium promissum huiusmodi executioni regia liberalitate demandans sic ecclesiam ipsam construere ac dotare studeas amplis possessionibus et dotare... Nu e deci vorba de »alte posesiuni« (Revista catolică, I, 1912, pag. 645), ci de »vaste posesiuni«.

²⁾ Papa Ioan XXII către primatul Ungariei, Avignon, 4 Octomvrie 1332, Hurmuzaki-Densușianu, Documente, I, 1 pag. 622, vorbind despre distrugerea de către Tătari (1241) a acestei episcopii, adaugă că și »biserică acestei episcopii a fost distrusă din temelii«, puternicii acelor părți ocupând »posesiunile, bunurile și drepturile episcopiei și ale catedralei«. Acelaș lucru se constată la 1347, Hurmuzaki-Dens., op. cit., pag. 5.

Cumanensis", și între 1308—1309 de „Casperus de Montella Cumanus canonicus"¹⁾, dar la 1332 nu mai era nici un canonic cuman în viață²⁾. Catedrala se ridică în cetatea Milcovului, numită în documentele latinești *Milcovia, civitas Milcoviensis* sau *civitas de Milco*³⁾.

Tot acolo, în apropierea râului cu același nume, se înălța și palatul episcopal, despre a cărui existență nu ne mai putem îndoi. El exista înainte de clădirea catedralei. Într-adevăr, dacă Teodoric, Iacob de Praeneste, papa și Bela se interesează cu atâta râvnă de clădirea catedralei, *fără a face nici cea mai mică pomenire despre trebuința unui palat episcopal*, deși era vorba de organizarea deplină a diecezei, aceasta înseamnă că episcopul Cumanilor dispunea de o reședință vrednică de o catedrală egală. Afară de aceasta, existența catedralei și a capitolului de canonici în cetatea Milcovului supune existența reședinței episcopale în aceeași cetate. E constatat, apoi, că episcopul Cumanilor era și senior feudal, având sub sine vasali și teritoriu corespunzător între Siret și Carpați⁴⁾; aceasta însă nu putea fără să aibă și o reședință vrednică de un magnat al coroanei ungare. În sfârșit, la 7 Octombrie 1279, papa Nicolae III scrie delegatului apostolic din Ungaria: „Cetatea Milcovului, situată la hotarul înspre Tătari, a fost distrusă de mult de către numiții Tătari, și nu se mai află acolo de vre-o 40 de ani și mai bine nici episcop, nici locuitori catolici"⁵⁾. Deci episcopul Cumanilor a avut, cu vreo 40 de ani și mai bine înainte de 1279, reședință în cetatea Milcoviei. Din toate acestea am

¹⁾ C. Auner, Episcopia Milcoviei, în Revista catolică, I (București 1912) 545, izvoarele sub No. 2.

²⁾ Hurmuzaki Dens., Doc. I, 1 pag. 622 și vol. I, 2 pag. 5: Extinctis et defunctis successivis deinde temporibus canonicis ecclesiae antedictae.

³⁾ Hurmuzaki Dens., Doc. I, 1 pag. 622 și 429 No. 345: Civitas de Mylco, vezi Iorga, Studii și documente, I-II (București 1901) XIX nota 2, C. Auner, op. cit., pag. 543

⁴⁾ C. Auner, op. cit., pag. 545. Rogerius, Miserabile carmen, cap. XX, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol. I (Viena 1736) 392.

⁵⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 429—330: Cum... civitas de Milco (nu: de multo), posita in confinibus Tartarorum, iamdudum per praedictos Tartaros destructa fuerit, nec inibi Episcopus et alii catholici habitatores extiterint quadraginta annis et amplius iam elapsis...

conclus și concludem, cu toată critica ce ni-să făcut că Teodoric va fi primit dela început drept reședință dela regele Ungariei unul din burg-urile rămase goale după alungarea ca valerilor teutoni, și anume în apropiere de apa Milcovului aici însă nu poate fi vorba decât de *Cetatea Cărdăciunei*, cărei origină teutonică o apără D. Onciul și canonicul Auner.

10. Clerul din eparhia Cumanilor.

Cele dintâi colonii catolice, cunoscute din documente, au descălecat în Moldova în epoca teutonă, între 1211 și 1225; ele erau compuse din Sași, Unguri și Săcui ¹⁾. Fiind așezate pe teritoriul Cumaniei cucerite de cavalerii teutoni, și desvoltându-se sub ocrotirea și administrația acestora, ele stăteau sub jurisdicția bisericească a decanului din Brașov, pus de Sfântul Scaun peste *toată țara* Teutonilor. De fapt, documentele ne vorbesc lămurit despre „popor și cler catolic“, dincoace de Carpați (în Moldova și Muntenia), stând în atârnare bisericească de arhipreotul sau decanul din Țara Bârsei ²⁾. Astfel, în lista istorică a ordinariatelor de cari au atârnat, în scurgerea vremii, poporul și clerul catolic din Moldova, trebuie să se pună în locul întâiu *Decanatul din Țara Bârsei*, cu reședința la Brașov.

Am arătat în alt studiu și *relevăm din nou faptul că preoștii acestor colonii aparțineau clerului secular, care stă astfel la leagănul catolicismului în Moldova* ³⁾. Aceștia-s „*Capellani*“ pe cari dominicanii îi găsesc, la venirea lor, în văile Moldovei, și pe cari bogătașii Unguri și Sași îi prezentau episcopului dominican Teodoric, în virtutea dreptului de patronat, drept ce li se respectă și în noua organizație a catolicismului din părțile noastre ⁴⁾. Din mijlocul lor se recrutau și *canonicii* catedralei de Milcov ⁵⁾.

Dacă mai vorbim și despre activitatea *dominicanilor* în Moldova și Muntenia, e numai spre a pune în relief că a-

¹⁾ Ferent, *istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă*, cap. XI—XII, în *Cultura Creștină*, IX 238—246.

²⁾ Hurmuzaki-Densușianu, *Doc. I*, 1 p. 80—1 Nr. 58; p. 88 Nr. 65 și 66,

³⁾ Ferent, *op. cit.*, loc. cit., p. 241—2.

⁴⁾ Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, p. 130, Nr. 103.

⁵⁾ Idem, *Doc. I*, 1 p. 622 și *Doc. I*, 2 p. 6.

proape toate documentele privitoare la întâia episcopie de Milcov sunt pline de pomenirea lor, pe când despre franciscani, cu toată stăruința depusă, n'am putut afla până acum nici măcar un singur document, care să dovedească prezența și activitatea lor în eparhia lui Teodoric. Ar putea servi aceasta și la formularea unui „*Argumentum e silentio*”. Afirmarea noastră cu privire la frații predicatori ai sfântului Dominic, e dovedită până la evidență în documentata disertație a părintelui Dr. Nicolae Pfeiffer ¹⁾. Dealtminteri și independent de acest studiu, întemeindu-ne numai pe documentele culese din arhivele Vaticanului și publicate în țară, ajungem la constatarea papii Grigorie IX că frații predicatori sunt „*messis dominicae operarii in terra Cumanorum*” ²⁾. Până și dincolo de Olt, ei sunt, în această epocă, apostolii din Țara Severinului, „îngerii ai păcii”, cuprinși de dragoste către cei din banatul Severinului, crașnicii veșnicului rege, a căror năzuință e de a trăi fără vină și de a dobândi fericirea nesfârșită pentru toți aceia cari se renasc din izvorul botezului” ³⁾.

Ne mai putând plana nici o îndoială asupra prezenței și activității dominicanilor și a clerului secular în dieceza de Milcov a Cumanilor ⁴⁾, rămâne să cercetăm și mult agitata chestie franciscană. O' facem aceasta numai din punct de vedere istoric, *sine ira et studio*.

Chestia o restrângem deocamdată numai la perioada cuprinsă între înființarea ordinului franciscan și distrugerea de către Mongoli a episcopiei de Milcov în anul 1241. Firește că în această epocă nu poate fi vorba despre „frații minori conventuali”, căci, ca ordin separat și aprobat ca atare de Sfântul Scaun, Conventualii n'au existat înainte de anul 1517 ⁵⁾;

¹⁾ Die ungarische Dominikanerordensprovinz (Zurich 1913) cap. IV: Die Kumanen-Mission und die Dominikaner (75—92) și colecția de documente privitoare la acest capitol (177—197).

²⁾ Grigorie IX către primatul Ungariei, 1227, în Hurmuzaki-Densușianu, Doc. I, 1 p. 102.

³⁾ Grigorie IX către poporul din Țara Severinului, 17 Mai 1237, în Hurmuzaki-Densușianu, op. cit., p. 154—5; 153 N. 115; 153—4 N. 116. Am arătat că banatul Severinului n'aparținea la eparhia de Milcov a Cumanilor.

⁴⁾ Cf. »Cultura Creștină« nrul 1 din acest an.

⁵⁾ Piu X, către generalul Franciscan, 1 Nov. 1909, în *Collectio actorum Pii X minoriticas familias respicientium* (Roma 1910) 30 Nr. 2: »Minores conventuales profecto, ut corpus distinctum

vorbim deci despre singura familie franciscana care există atunci juridic sub numele de „frați mai mici (fratres minores) ai sfântului Francisc de Assisi. Iată deci chestia lu erat-au deci frații minori în Moldova și Muntenia înainte de anul 1241?

Într'un „*Pro memoria*“, alcătuit de un părinte conventual dela noi pe la 1860, cetim: „E fapt sigur că ordinul minorilor sfântului Francisc a pătruns în *Dacia*, pentru predicarea Evangheliei, chiar dela întâia sa întemeiere, dupăcum reiese din bula lui Grigorie IX: *Cum qui recipit*, din 24 Iunie 1235¹⁾. Mai jos e vorba de „*Antica Dacia*, di cui la *Moldavia* formava la terza parte“. E lămurit că, pe lângă bula cetită, se mai face aluzie la vechia provincie franciscană a *Daciei*. Pe acelaș argument (*provincia franciscana a Daciei*) se bazează și *Schematismul* din anul 1906 al părinților conventuali din Moldova, sub provincialatul lui Iosif Giorgini, în care cetim: „Misiunea Moldovei, în care frații noștri duc povara și arșița zilei de șapte veacuri fără întrerupere, a fost întemeiată de însuș patriarhul nostru S. Francisc²⁾.“ Prezența franciscanilor în epăhia eumană (1227—1241) se afirmă și în *Schematismul* conventual pe anul 1915, sub comisariatul general al părintelui *Ulderik Cipolloni*. „Iniințându-se în veacul al XIII-lea episcopia de Milcov pentru întoarcerea Cumanilor, au fost întrebunțați în această misiune frați minori din provincia Ungariei. Iar dupăcă catedrala și reședința episcopală au fost distruse de Tătari la 1241, grija sufletelor au purtat-o de bună seamă numai ei“. Pentru aceste *afirmări* nu se aduce decât o singură dovadă pusă în fruntea pasajului tradus de noi și însoțită de nota „*valde probabile*“; iată dovada în textul original: „*Licet nullum documentum positivum prae manibus habeamus, valde probabile videtur primos fratres ab Innocentio XV³⁾ anno 1245 ad Tartaros et Cumanos missos, per terram Moldavicam transiisse: Cumani enim has terras incole-*

¹⁾ Publicat de V. A. Urechie, din arhiva episcopiei de Iași, în *Codez Bandinus*, Anal. Acad. Rom., seria II., tom 16, Mem. Sect. ist. (București 1895) CLXV. Memoriul e scris după rechemarea episcopului Anton de Stefano (1849) pe când acesta mai trăia la Neapole.

²⁾ Inocențiu XV nu există încă! Trebuie pus Inocențiu IV (1243—54).

bant ¹⁾. Lăsând la o parte alte citații, în cari nu se aduce nici o dovadă nouă, relevăm că până și în discursuri publice se *afirmă* mereu și destul de recent că „aici (în Moldova), chiar de pe timpul sf. Francisc, adică prin sec. al XIII, fiii Sărăcuțului din Assisi au îndurat foamea, lipsa, prigonirea...” ²⁾. Rezumăm: *frații minori ai sfântului Francisc* (mort 4 Oct. 1226) *au pătruns în Moldova chiar dela întemeierea ordinului; ei au fost trimiși aici de sfântul patriarh. care e întemeietorul acestei misiuni; ei au lucrat în eparhia de Milcov (1227—1241) pentru îtoarcerea Cumanilor; iar dela 1241 „ipsi ferme soli curam fidelium gesserunt”* ³⁾.

Trecând la cercetarea critică a argumentelor pe cari se întemeiază tema expusă, mărturisim că rămânem uimiți în fața destăinuirii făcute de autorul „notiței istorice” din *Schematismul anului 1915*: cucernicul autor mărturisește sincer că n’are „nici un document pozitiv” pentru teza sa, fără ca din această constatare să tragă concluzia unei șmerite tăceri. Lipsa de „document pozitiv” e suplinită prin următoarea *conjectură*, pe care autorul o numește „foarte probabilă”: *la 1245, Inocentiu IV trimite o delegație din frați minori la Tătari și Cumani; cum însă Cumanii locuiau în părțile noastre, urmează că ceidintâi (primi) franciscani au trecut prin Moldova la 1240. Spre nenorocire însă, conjectura aceasta se prăbușește, cu toată „probabilitatea” ei, în fața unui „document pozitiv”, care e chiar raportul lui Ioan de Plano Carpini, șeful acelei misiuni. Intr’adevăr, renumitul franciscan — care se iscălește „apostolice sedis legatus, nuncius ad Tartaros et nationes alias Orientis” — ne spune lămurit că misiunea a pornit din *Boemia*, s’a coborât în *Polonia*, iar din *Polonia* a trecut în *Rusia*, spre a se pune în contact cu Tătarii de *dincolo de Nipru*; delegația franciscană, pornind dela regele Boemiei, se oprește în *Cracovia*, de aici trece la *Kiew*, și de aici la *Kanew*, de unde, lăsând Niprul în urmă, înaintează prin *Cumania de din-**

¹⁾ Schematismus fr. min. conv., prov. S. Ioseph în România, pro a. 1915 (Iassii 1914) 10.

²⁾ *Vieța*, revistă redactată de P. P. Conventuali, a VIII (1 Sept. 1922, Nr. 9) 135.

³⁾ Schematismus conventuali 1915, pag. 10.

*colo de Nipru până'n fundul Mongoliei*¹⁾. Acelaş drum e indicat şi la întoarcerea misiunei²⁾, iar *Cumania* pe care o descrie Carpini în raportul său, e *Cumania de dincolo de Nipru*, unde era centrul politic al Cumanilor păgâni³⁾. Aşadar, fraţii minori, trimişi de Inocenţiu IV la Tătari în anul 1245, n'au trecut deloc prin Moldova.

Mai este însă în „nota istorică” din *Schematismul* în chestie şi o altă incoerenţă, ca să nu zicem contradicţie. Se afirmă mai întâiu, că *primii* franciscani ar fi pătruns în Moldova la 1245, ceace am văzut că nu-i adevărat; imediat după aceasta, se afirmă, fără nici o dovadă, că fraţii minori au lucrat în *eparhia de Milcov a Cumanilor*, deci între 1227 şi 1251, şi că dela 1241 „ipsi ferme soli curam fidelium gesserunt”. Dacă *cei dintâi* franciscani vin în Moldova abia la 1245, atunci cum se mai poate afirma că ei au fost aici între 1227 şi 1241 şi dela 1241 până la 1245?

Un alt argument, care nu s'a adus, dar se poate aduce, ar fi bula lui Grigorie IX (1217—1241) „*Cum hora undecima sit dies*”, din 11 lunie 1239, în care cetim: „*Dilectis filiis fratribus ordinis fratrum minorum, in terras Saracenorum, Paganorum et Graecorum, Bulgarorum, Cumanorum aliorumque infidelium proficiscentibus*”⁴⁾. De aici s'ar putea conchide că, pe la 1239, franciscanii ar fi lucrat între Cumanii din Moldova şi Muntenia, adică în dieceza de Milcov a Cumanilor. — Pentru a nu cădea într'o afirmare nedocumentată se impune numaidecât o distincţie: e altceva a avea permis papal de a merge la o sumedenie de popoare şi a fi prevăzut, pentru cazul acesta, cu diferite privilegii, şi altceva a fi de fapt la fiecare din aceste popoare, la un timp anumit, şi a lucra pentru mântuirea lor. Afară de aceasta, existau două Cumanii, în mare parte încă păgâne; o Cumanie era dincolo de Nipru, lângă Bulgaria păgână; o altă Cumanie

¹⁾ Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1 p. 235 C. 16. E raportul lui Carpini; titlul pus de Densuşianu e greşit, cum am arătat în *Cultura Creştină*, XI 194¹. — D'Avezac, Relation des Mongoles ou Tartares Par le frère Jean du Plan de Carpin, Paris 1838.

²⁾ Hurmuzaki-Densuşianu, op. cit., p. 239 C. 33.

³⁾ Cultura Creştină, XI (1922 Nr. 7—8) 194—5.

⁴⁾ Sbaralea, Bullarium franciscanum, I (Romae 1759) 269 Nr CCXCVI. Inocenţiu IV reinnoţeşte şi amplifică bula la 1245, Hurmuzaki-Densuşianu, op. cit., p. 220.

era în Moldova și Muntenia alcătuind eparhia de Milcov a Cumanilor, unde lucrau Dominicanii sub conducerea unui episcop dominican. Bula în chestie e un permis dat fraților minori de a merge la popoarele înșirate și conține mai multe privilegii pentru cazul acesta. Mai mult nu se poate deduce din ea. *Prezența reală și activitatea de fapt* a franciscanilor în Cumania, și *anume în Moldova și Muntenia și în această epocă*, trebuie dovedită prin alte documente pozitive, ceea ce nu s'a făcut până acum ¹⁾).

Pentru a dovedi „faptul sigur” că franciscanii lucrează la noi încă *dela întemeierea ordinului*, *Memoriul din 1860* recurge la bula lui Grigorie IX „Cum qui recipit” din 24 Iunie 1235. Bula a fost dată de două ori fără nici o schimbare: mai întâi la 12 Iunie 1234, apoi la 24 Iunie 1235, așa că se adeverește data din *Memoriul* citat ²⁾. „Faptul sigur” însă e, că nu dovedește absolut nimic, fiindcă nu e decât o *recomandatie* a fraților minori către „*arhiepiscopi, episcopi, abați și alți prelați*” ai Bisericii, cu scopul ca aceștia să-i primească „*benigne et charitative*”, când ar veni la dânsii și la credincioșii lor pentru predicarea Evangheliei; este totodată și un *certificat* papal, prin care se adeverește că frații sunt „*catolici și credincioși*” și că toți pot avea încredere deplină în ei. Atât și nimic mai mult. Am citit și recitit bula: nici o aluzie la Cumani, nici una la Valahi, nici un semn că s'ar referi și la părțile noastre, nici o mențiune despre *Dacia*, — deși aceasta n'ar dovedi nimic. Cade, prin urmare, temeiul „faptului sigur”.

Rămâne să examinăm ultimul argument cuprins în cuvântul *Dacia*. E adevărat că a existat încă din prima epocă a istoriei franciscane „*provincia Daciae*”, cum arată vechile izvoare. Dând de acest nume legat de pământul nostru, era natural ca niște părinți conventuali dela noi să creadă, cu o firească bucurie, că prin *Dacia* se înțelege țara noastră, și să scrie că franciscanii au pătruns în Moldova chiar dela înte-

¹⁾ Cfr. Revista catolică, I (București 1912) 547, sus.

²⁾ Sbaralea, Bullarium franciscanum, I (Romae 1759) 127—8 Nr. CXXXI și 167 Nr. CLXXIII. Despre *locul* de unde pornește serisoarea, vezi Conrad Eubel, Bullarii franciscanii epitome (Apud Claras Aquas 1908) 14 Nr. 133, nota 8. Să se îndrepte deci afirmarea din Revista catolică I 546—7 despre existența bulei.

meierea ordinului și că misiunea catolică din Moldova e înființată de însuș sfântul patriarh. Din nefericire însă, s'au înșelat și aici, căci prin *Dacia* din latinitatea medievală, și îndeosebi a izvoarelor franciscane, nu se înțelege *Dacia-Traiană*, ci *Dania* sau *Danemarca*¹⁾. E vorba deci de „*provincia daneză*” a fraților minori, care cuprindea *Danemarca*, *Sveția* și *Norvegia*, și e arătată în izvoarele franciscane prin „*provincia Daciae, id est Daniae cum Suecia et Norvegia*”²⁾. Despre aceasta nu mai poate încăpea nici cea mai mică îndoielă, și ar fi pierdere de timp și spațiu să mai înșirăm la dovezi.

S'ar mai putea recurge și la vicariatul franciscan al Bosniei (*vicaria Bosnae*), pe lângă care întâlnim mai târziu și vicariatul Valahiei (*vicaria Wallachiae*)³⁾, spre a se concluda la venirea fraților minori din Bosnia în Valahia și Moldova. Dar nici aceasta n'ajută nimic pentru epoca despre care vorbim. E sigur doar că cei dintâi franciscani au venit în Bosnia, din provincia Dalmației, sub papa Nicolae IV, iar acesta și-a început pontificatul abia 47 de ani (1288) după nimicirea episcopiei cumanilor⁴⁾....

Sfârșim. Dieceza Cumanilor a fost păstorită de *preoți seculari și frați dominicani*. Moldova și Muntenia se deslipește, prin noua organizație, de arhipresbiteratul din Brașov și se pun sub jurisdicția episcopului Teodoric al Milcovului. Deacuma, nici un episcop maghiar, nici decanul din Țara Bârsei, nu mai au dreptul de a-și întinde puterea asupra clerului și poporului din noua și bine organizată eparhie ce se întinde la poalele Carpaților.

¹⁾ Identitatea între *Dania* și *Dacia* latinității medievale a fost relevată la noi de A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. 2, I (București 1914) 64.

²⁾ Holzapfel, *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens* (Freiburg i. Br. 1909) 161. — Ieiler, *Franziskanerorden*, in *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*³, IV 1652.

³⁾ Holzapfel, op. cit., p. 160.

⁴⁾ Holzapfel, op. cit., p. 244.

